ZSCHE

Nietzsche's Werke
Taschen Ausgabe
Band X
Leipzig
C. G. Naumann Verlag
1906

© Biblioteca Apostrof, 1996

ISBN 973-97426-1-0

T.L. se virează la Uniunea Scriitorilor
din România, cont 45101032, B.C.R.,
filiala sector I, București

ANTICHRISTUL

Traducere, note şi postfaţă
de
VASILE MUSCĂ

BIBLIOTECA
APOSTROF
1996

Coperta de Călin Stegerean
după Hieronymus Bosch

Nota traducătorului

Volumul de faţă conţine traducerea lucrării din 1888 a lui Nietzsche, *Antichristul,* ultima pe care a izbutit s-o mai termine, înainte ca umbrele bolii sale mentale să-l ia definitiv în stăpînirea lor. Lucrarea a văzut lumina tiparului abia după moartea lui Nietzsche, în 1901, ca prima parte a unui proiect mai vast, ce ar fi urmat să cuprindă patru cărţi, proiect ce n-a apucat să fie isprăvit, intitulat *Reevaluarea tuturor valorilor.* Ultimul plan, toamna lui 1888, arată astfel:

Prima carte. **Antichristul. Încercare a unei critici a creştinismului.**
A doua carte. **Spiritul liber. Critica filosofiei ca o mişcare nihilistă.**
A treia carte. **Imoralistul. Critica celui mai funest mod de neştiinţă, morala.**
A patra carte. **Dionysos. Filosofia eternei reîntoarceri.**

În româneşte, lucrarea a mai apărut la Bucureşti, la „Libr(ăria) Stănciulescu", în 1920, în traducerea, pe care în linii mari o putem aprecia ca fiind reuşită, a lui George B. Rareş; o actualizare, care însă repetă multe din greşelile, inclusiv tipografice, ale acestei traduceri, a apărut în 1991, la Editura Eta din Cluj.

Prezenta traducere s-a făcut pe baza ediţiei *Friedrich Nietzsche's Werke* (Taschen Ausgabe), C.G. Naumann Verlag, Leipzig, 1906. *Antichristul* se află la paginile 353-456 din volumul X al acestei ediţii. Sublinierile din text aparţin lui Nietzsche. Notele traducătorului, numerotate cu cifre arabe, sunt trecute la sfîrşitul volumului.

V.M.

Cuvînt înainte

Această carte se adresează celor mai puțini. Poate că încă nici nu trăiește vreunul dintre ei. Aceștia ar putea fi cei care l-au înțeles pe Zarathustra al meu: căci cum aș putea să mă confund cu aceia cărora chiar astăzi abia li s-au desfundat urechile? – Numai ziua de poimîine îmi aparține. Unii se nasc postum.

Cît privește condițiile în care pot să fiu înțeles, în care sunt cu necesitate înțeles, acestea eu le cunosc prea bine. Omul trebuie să fie cinstit în cele spirituale, cinstit pînă la duritate, pentru a putea suporta seriozitatea mea, pasiunea mea. Trebuie să fie obișnuit pe creste de munți pentru a vedea sub el trăncănelile zilnice despre politica și egoismul popoarelor. Trebuie să devină indiferent, să nu se întrebe niciodată dacă adevărul este folositor, dacă acesta poate deveni o fatalitate pentru cineva... Preferința celor puternici față de întrebările pentru care astăzi nimeni nu are curaj; curaj pentru cele interzise; predestinarea pentru labirint. Experiență născută din șapte singurătăți. Urechi noi pentru o muzică nouă. Ochi noi pentru ceea ce este mai îndepărtat. O conștiință nouă pentru adevărurile rămase pînă acum mute. Și voință pentru economia stilului mare: pentru a aduna la un loc puterea sa, însuflețirea sa... Respectul față de sine însuși; iubirea de sine; libertatea necondiționată față de noi înșine...

Ei bine! Doar aceștia sunt cititorii mei, adevărații mei cititori, cititorii mei predestinați; ce-mi pasă de restul? – Restul este numai omenirea. Omul trebuie să fie superior omenirii prin forță, prin înălțimea sufletului – prin dispreț...

Friedrich Nietzsche

PRIMA CARTE

ANTICHRISTUL

Încercare a unei critici a creştinismului

1.

Să ne privim în faţă. Suntem hiperboreeni[1] – noi ştim suficient de bine la ce depărtare vieţuim. „Nici pe pământ şi nici pe mare nu vei găsi calea ce duce către hiperboreeni"; aceasta o ştia despre noi deja Pindar[2] Dincolo de miază-noapte, de gheţuri, de moarte – viaţa noastră, fericirea noastră... „Noi am descoperit fericirea, noi cunoaştem calea, noi am găsit ieşirea din mileniile labirintului. Cine altcineva ar fi găsit-o? – Poate omul modern?" – „Nu ştiu nici să ies şi nici să intru; sunt tot ceea ce nu ştie nici să iasă, nici să intre", suspină omul modern... Suntem bolnavi de această modernitate – de pacea leneşă, de compromisul laş, de întreaga murdărie virtuoasă a modernului da şi nu. Această toleranţă a inimii, acest *largeur* al ei, care „iartă" totul fiindcă „înţelege" totul, este pentru noi un fel de *Sciroco*[3]

Este de preferat să vieţuieşti printre gheţuri, decît între virtuţile moderne şi alte vînturi din miază-zi!... Am fost destul de curajoşi, nu ne-am cruţat nici pe noi şi nici pe alţii; însă, multă vreme, nu am ştiut la ce este bună vitejia noastră. Am devenit mereu mai posomorîţi şi am fost numiţi fatalişti. Destinul nostru era deplinătatea, tensiunea, acumularea puterilor. Eram însetaţi de fulgere şi fapte; ne-am păstrat cît mai departe de fericirea slăbănogilor, de „resemnare". Plină de furtună era atmosfera noastră, natura din noi se întuneca, căci nu aveam nici un drum în faţă. Iată formula fericirii noastre: un da, un nu, o linie dreaptă, un ţel...

2.

Ce este bun? Tot, ceea ce face să crească în om sentimentul puterii, voinţa de putere, puterea însăşi.

Ce este rău? Tot ceea ce provine din slăbiciune.

Ce este fericirea? Sentimentul a tot ceea ce face puterea să crească, sentimentul că va fi învinsă o împotrivire.

Nu mulţumirea de sine, ci mai multă putere; nu pace în general, ci război; nu virtute, ci iscusinţă (adică virtute în stilul Renaşterii, *virtú*, virtute lipsită de morală[4]).

Slăbănogii şi degeneraţii trebuie să piară: aceasta să fie primul principiu al iubirii noastre de oameni. Şi, pe deasupra, pe unii mai trebuie să-i şi ajutăm.

Ce este mai vătămător decît orice viciu? Mila pentru toţi degeneraţii şi slăbănogii — creştinismul...

3.

Problema pe care o pun aici nu este ce anume va trebui să înlocuiască omenirea în şirul succesiv al fiinţelor (omul este un sfîrşit): ci, care tip uman trebuie cultivat, trebuie voit

ca fiind de o valoare mai înaltă, mai demn de viaţă, mai sigur de viitor.

Acest tip de o valoare mai înaltă a existat şi pînă acum destul de des: însă numai ca o întîmplare norocoasă, ca o excepţie, niciodată ca ceva voit. Dimpotrivă, tocmai de acesta le-a fost cel mai mult frică, pînă acum el a fost cel care a reprezentat cel mai de aproape frica însăşi – şi, pornind din frică, a fost voit, cultivat, înfăptuit tipul opus: animalul casnic, animalul de turmă, omul animal bolnav – creştinul.

4.

Omenirea nu înfăţişează vreo evoluţie către mai bine, mai puternic sau mai înalt, aşa cum se crede astăzi. „Evoluţia" nu este decît o idee modernă, adică o falsă idee. În privinţa valorilor sale, europeanul de astăzi a rămas mult sub europeanul Renaşterii; dezvoltarea în continuare nu este nicidecum o necesară înălţare, o creştere, o fortificare.

Într-un alt sens, există un permanent succes al cazurilor singulare, în cele mai diferite locuri ale pămîntului şi din sînul celor mai diferite culturi, datorită căruia ni se înfăţişează, în realitate, un tip mai înalt: ceva care, raportat la întreaga umanitate, constituie un fel de supraom. Asemenea cazuri fericite ale marelui succes au fost întotdeauna posibile şi, probabil, vor fi întotdeauna. Şi, în anumite situaţii, neamuri, triburi, popoare întregi pot reprezenta asemenea lovituri la ţintă.

5.

Nu trebuie să decorăm şi să împopoţonăm creştinismul: el a pornit un război pe viaţă şi pe moarte cóntra acestui tip mai înalt de om, a aruncat anatema asupra tuturor

instinctelor fundamentale ale acestui tip, a distilat din aceste instincte răul, pe omul rău: omul puternic drept caz tipic al celui detestabil, „al omului nemerniciei" Creştinismul a ţinut partea a tot ceea ce este slab, josnic, degenerat, el şi-a croit un ideal din contrazicerea instinctului de conservare al vieţii puternice; el a corupt însăşi dreapta raţiune a naturilor spiritual puternice, întrucît ne-a propovăduit să resimţim valorile cele mai înalte ale spiritualităţii ca fiind atinse de păcat, ca unele ce conduc la eroare, la ispite. Exemplul cel mai jalnic: perversitatea lui Pascal[5], care credea în coruperea raţiunii sale prin păcatul originar, pe cînd aceasta era coruptă numai de creştinismul său!

6.

Este un spectacol dureros şi plin de groază cel care s-a arătat ochilor mei; căci am ridicat cortina ce acoperă corupţia oamenilor. În gura mea, acest cuvînt este cel mai puţin expus vreunei bănuieli că ar cuprinde o acuzaţie morală la adresa oemenirii. Aş vrea să subliniez încă o dată: înţeleg acest cuvînt *fără nici o intenţie moralizatoare:* şi aceasta pînă acolo că resimt cel mai puternic această corupţie tocmai în locuri unde, pînă acum, omul a aspirat în modul cel mai conştient către *virtute* şi către „divinitate" Înţeleg corupţia, cum deja s-a lăsat ghicit, în sensul de *décadence*[6]: susţin că toate valorile în care omenirea şi-a strîns laolaltă cele mai înalte dorinţe sunt valori ale decadenţei.

Numesc corupt un animal, o specie, un individ care şi-a pierdut instinctele sale, care alege şi *preferă* ceea ce-i este dezavantajos. O istorie „a sentimentelor mai înalte", a „idealurilor omenirii" – şi poate că va trebui să o înfăţişez – ar fi totodată o explicare a motivului *pentru care* omul este atît de corupt. Pentru mine, viaţa contează ca un instinct de a creşte, a aduna, a acumula putere, *puterea*: unde lipseşte

voinţa de putere, acolo întîlnim decă-dere. Susţin că tuturor valorilor celor mai înalte ale omenirii *le lipseşte* această voinţă – că, ascunse după numele cele mai sfinte, domnesc valori ale decăderii, valori *nihiliste*.

7.

Numim creştinismul o religie a *milei*. Mila se opune afectelor tonice care sporesc energia sentimentului vieţii; ea acţionează depresiv. Omul îşi pierde din putere cînd îi este milă.Pierderea puterii, pe care suferinţa o aduce în viaţă cu sine, sporeşte şi se multiplică pe sine, încă şi mai mult, datorită milei. Însăşi suferinţa devine contagioasă prin milă; în anumite condiţii, datorită milei se poate ajunge la pierderea totală a vieţii şi a energiei de viaţă, care stă într-o relaţie absurdă cu cuantumul cauzei (cazul morţii Nazarineanului). Acesta este primul punct de vedere: mai există însă încă unul, mai important. Să admitem că măsurăm mila după valoarea reacţiilor pe care, de obicei, ea le produce; caracterul ei de pericol la adresa vieţii va apărea într-o lumină încă şi mai clară. Mila se opune cruciş, în mare şi total, legii evoluţiei, care este cea a *selecţiei naturale*. Ea menţine ceea ce este copt pentru decădere, se apără pe sine în favoarea dezmoşteniţilor şi condamnaţilor vieţii, există prin numărul mare al rataţilor de tot felul, pe care îi *ţine* în viaţă, conferă vieţii înseşi un aspect mai întunecat şi mai îndoielnic. S-a îndrăznit ca mila să fie numită virtute (ceea ce în orice morală *nobilă* trece drept o slăbiciune); s-a mers apoi mai departe, s-a făcut din milă *virtutea,* fundamentul şi originea tuturor virtuţilor – fireşte, numai din punctul de vedere al unei asemenea filosofii, fapt ce trebuie avut întotdeauna în vedere, care era nihilistă, care şi-a scris pe drapel *negarea vieţii*. Avea dreptate în această privinţă Schopenhauer[7]: prin milă, viaţa este negată,

devine şi mai vrednică de a fi negată – mila constituie *practica* nihilismului. Încă o dată spus: acest instinct depresiv şi contagios se pune de-a curmezişul oricărui instinct care tinde către menţinerea şi sporirea valorii vieţii; el este, atît ca *multiplicator* al mizeriei, cît şi ca şi *păstrător* al oricărei mizerii, principalul instrument pentru creşterea *decadenţei* – asupra a ceea ce ne convinge mila este nimicul... – Omul nu spune „nimicul": el foloseşte pentru aceasta pe „dincolo"; sau pe „Dumnezeu"; sau „viaţa cea adevărată" sau Nirvana[8], stingerea, fericirea... Această retorică nevinovată, ce ţine de domeniul idiosincraziei religioase şi morale, apare imediat *mult mai puţin nevinovată* dacă se înţelege tendinţa *care este* învăluită aici în mantia sublimelor cuvinte: o tendinţă adversară vieţii. Schopenhauer a fost un adversar al vieţii; *de aceea*, mila a devenit la el o virtute... Aristotel[9], cum se ştie, a văzut în milă o dispoziţie bolnăvicioasă şi periculoasă, în care am face mai bine dacă i-am administra omului, cînd şi cînd, un purgativ; el înţelegea tragedia ca pe un purgativ. Într-adevăr, pornind din instinctul vieţii, ar trebui ca omul să caute un mijloc prin care să poată aplica o înţepătură unei asemenea bolnăvicioase şi periculoase acumulări de milă, precum ne-o arată cazul lui Schopenhauer (şi, din păcate, de asemenea, al întregii noastre *decadenţe* literare şi artistice, de la St. Petersburg pînă la Paris, de la Tolstoi[10] pînă la Wagner[11]), pentru ca ea să *erupă*... Nimic nu este mai nesănătos, în mijlocul modernităţii noastre nesănătoase, decît mila creştină. *Aici* trebuie să fim medici, *aici* să fim neîndurători, aici să mînuim bisturiul – aceasta ne aparţine *nouă*, acesta este felul *nostru* de a-i iubi pe oameni, prin aceasta suntem noi *filosofi*, noi, cei hiperboreeni!...

8.

Este necesar să spunem pe cine îl simţim drept contrariul nostru: pe teolog şi pe toţi aceia în vinele cărora curge sînge de teolog – întreaga noastră filosofie... Acest destin

trebuie văzut mai de aproape, mai mult, el trebuie trăit în sine, omul aproape că ar trebui să se prăpădească pentru ca mai mult să nu înţeleagă, aici, de glumă (libera cugetare a domnilor noştri cercetători ai naturii şi fiziologiei nu este, în ochii mei, decît o *glumă* – le lipseşte pasiunea faţă de aceste lucruri, *suferinţa* pentru ele). Această otrăvire ajunge cu mult mai departe decît ne gîndim; am găsit instinctul teologic al trufiei pretiutindeni unde astăzi omul se simte drept un „idealist" – unde omul, în virtutea unei origini mai înalte, îşi arogă pretenţia de a arunca asupra realităţii o privire superioară şi străină... Idealistul, la fel ca preotul, ţine în mînă în întregime toate marile concepte (şi nu numai în mînă), el pune în joc un dispreţ plin de bunăvoinţă împotriva „intelectului", „simţurilor", „onorurilor", „vieţii bune", „ştiinţei", vede asemenea lucruri *de sus*, ca forţe vătămătoare şi ademenitoare, deasupra cărora „spiritul" pluteşte în pură existenţă pentru sine: ca şi cum umilinţa, castitatea, sărăcia, într-un cuvînt, sfinţenia, nu ar fi adus pînă acum vieţii nespus mai multe prejudicii decît orice altă oroare şi viciu. Spiritul pur este curată minciună... Atîta timp cît preotul – acest tăgăduitor, acest calomniator şi otrăvitor *prin meserie* al vieţii – contează încă drept *o specie superioară* de om, nu există nici un răspuns la întrebarea: ce este adevărul? Adevărul *deja* a şi fost pus cu capul în jos, dacă avocatul conştient al nimicului şi al tăgăduirii trece drept reprezentant al „adevărului"...

9.

Impotriva acestui instinct de teolog pornesc eu război: îi găsesc urmele pretutindeni. Cine are sînge de teolog în vine stă, de la început, într-o relaţie strîmbă şi necinstită faţă de toate celelalte lucruri. Patosul care se iveşte din ea se numeşte *credinţă*: trebuie, o dată pentru totdeauna, să

închizi ochii faţă de tine însuţi pentru ca să nu suferi din cauza înfăţişării acestui fals incurabil. Din această optică greşită, care atinge toate lucrurile, se făureşte pentru uz propriu o morală, o virtute, o sfinţenie, conştiinţa *bună* este legată de un unghi de vedere *fals* – se pretinde că nici un fel de altă optică nu mai poate avea dreptate, după ce cea proprie, sub numele de „Dumnezeu", „mîntuire", „eternitate", a fost declarată sacrosanctă. Peste tot am dezgropat instinctul de teolog: el este forma cea mai răspîndită, cu adevărat *subpămînteană*, care se poate întîlni pe pămînt, a falsităţii. Ceea ce un teolog socoate ca adevărat, trebuie să fie fals: avem în asta aproape un criteriu al adevărului. Instinctul său de conservare cel mai josnic este acela care, în orice punct al ei, îl împiedică să cinstească realitatea sau măcar s-o lase să cuvînte. Acolo unde pătrunde influenţa teologilor, *judecata de valoare* este răsturnată, conceptele de „adevăr" şi „fals" sunt înlocuite în mod necesar unul prin altul: ceea ce este mai vătămător pentru viaţă se cheamă, în acest caz, „adevăr", iar ceea ce o înalţă, o intensifică, o solicită, o justifică, o face să triumfe, se cheamă „fals" Dacă se întîmplă că teologii – prin intermediul „conştiinţei" principilor (*sau* a popoarelor) – întind mîna după *putere*, să nu ne îndoim în privinţa *a ceea ce* se petrece în fond de fiecare dată: cea care vrea să parvină la putere este voinţa de sfîrşit, voinţa nihilistului...

10.

Intre germani se înţelege imediat dacă spun că filosofia a fost coruptă prin sîngele teologilor. Pastorul protestant este bunicul filosofiei germane, iar protestantismul însăşi *peccatum originale*[12] al ei. Definiţia protestantismului: paralizia, pe de o parte, paralizia creştinismului pe de altă parte, a raţiunii... Trebuie doar să rostim cuvîntul „seminarul

din Tübingen"[13] pentru a pricepe *ce* este, luată în fundamentele sale, filosofia germană – o teologie *perfidă*... Şvabii sunt cei mai buni mincinoşi din Germania, ei mint cu nevinovăţie... De unde acea jubilare care la apariţia lui Kant[14] a trecut peste lumea savantă germană, alcătuită pe trei sferturi din fii de preoţi şi învăţători, – de unde convingerea germană, care îşi găseşte pînă astăzi ecoul, că odată cu Kant ar începe o întoarcere către *mai bine*? Instinctul de teolog ascuns în învăţaţii germani a ghicit *ce* anume este, de acum, din nou cu putinţă... S-a deschis un drum pieziş către idealul antic, conceptul de „lume *adevărată*", acela de morală înţeles ca *esenţă* a lumii (două din cele mai periculoase greşeli din cîte există!) au devenit, iarăşi, datorită unui scepticism viclean şi invidios, dacă nu demonstrabile, cel puţin imposibil de *respins*... Raţiunea, *dreptul* raţiunii nu ajunge atît de departe... S-a făcut din realitate o „aparenţă"; o lume în întregime *născocită*, lumea existentă a devenit una reală... Succesul lui Kant este numai un succes de teolog: Kant, precum Luther[15] şi precum Leibniz[16], a fost doar o frînă mai mult pentru onestitatea germană, şi aşa atît de labilă în sine.

11.

Încă un cuvînt împotriva lui Kant ca şi *moralist*. O virtute trebuie să fie născocirea *noastră*, apărarea şi nevoia *noastră* cea mai personală: luată în orice alt înţeles este numai un pericol. Tot ceea ce nu determină viaţa noastră, *îi* dăunează: o asemenea virtute, care constă numai într-un sentiment de respect faţă de noţiunea de virtute, aşa cum vroia Kant, este vătămătoare. „Virtutea", „datoria", „binele în sine", binele avînd un caracter de impersonalitate şi de valabilitate generală – toate acestea nu sunt decît năluci, în care capătă expresie declinul, ultima atenuare a vieţii,

chinezeria din Köningsberg[17] Legile cele mai adînci ale conservării şi ale creşterii poruncesc exact contrariul: anume, ca fiecare să-şi găsească singur *propria* sa virtute, *propriul* său imperativ categoric. Un popor se prăpădeşte atunci cînd confundă datoria *sa* cu conceptul general de datorie. Nimic nu este mai adînc şi interior ruinat decît conceptul de datorie impersonală, ca jertfa în faţa zeului Moloch[18] al abstracţiei. Cum se poate că imperativul categoric al lui Kant n-a fost resimţit ca *pericol de viaţă*!... Doar instinctul de teolog l-a putut lua în paza sa! – O faptă iscată din instinctul vieţii îşi găseşte dovada că este o acţiune *justă* în plăcere; iar acest nihilist cu măruntaie creştine, dogmatice, înţelege plăcerea ca pe o *obiecţie*... Căci ce distruge oare mai repede decît a lucra, a gîndi, a simţi fără nici o necesitate lăuntrică, fără alegere adînc personală, fără *plăcere*? ca un automat al „datoriei"? Este chiar *reţeta* pentru decadenţă, ba chiar pentru idiotism... Kant a devenit idiot. Şi omul acesta a fost contemporan cu *Goethe*![19] Iar acest păianjen, prin puterea soartei, trecea drept filosof german – şi încă mai trece!... Mă feresc să spun ce gîndesc despre germani... Ceea ce Kant[20] a văzut în Revoluţia Franceză oare nu este trecerea de la forma anorganică a statului la cea *organică*? Nu şi-a pus oare întrebarea dacă există un eveniment ce nu poate fi explicat altfel decît printr-o înclinaţie morală a omenirii, astfel încît să se *poată* dovedi prin el, o dată pentru totdeauna, „tendinţa omenirii către mai bine"? Răspunsul lui Kant sună: – „aceasta este revoluţia" Instinctul care se înşeală în toate, instinctul contra naturii, decadenţa germană ca şi filosofie – acesta este Kant!

12.

Las de o partepe cei cîţiva sceptici care, în istoria filosofiei, ţin de tipul celor cinstiţi: ceilalţi nu cunosc nici măcar pretenţiile elementare ale onestităţii intelectuale. Toţi

aceşti mari visători, aceste animale miraculoase fac, precum tinerele femei: ei consideră „sentimentele frumoase" drept argumente, „pieptul ridicat" ca suflarea foalelor dumnezeirii, convingerea drept criteriu al adevărului. În cele din urmă, Kant încă, în nevinovăţia sa „germană", prin conceptul de „raţiune practică" a încercat să dea un aspect ştiinţific acestei forme de corupere, acestei lipse de conştiinţă intelectuală: a născocit o formă proprie de raţiune pentru cazurile în care omul nu trebuie să se lase preocupat de raţiune; anume, cînd morala, cerinţa sublimă a lui „tu trebuie", se face auzită cu putere. Dacă avem în vedere că la aproape toate popoarele filosoful este numai dezvoltarea în continuare a preotului, această moştenire preoţească, *această emisie de monedă falsă, ce se petrece chiar în faţa ochilor* noştri, nu mai surprinde pe nimeni. Dacă avem însărcinări divine, de exemplu aceea de a-i face pe oameni mai buni, de a-i salva, de-a le aduce mîntuirea – dacă purtăm în piept dumnezeirea, dacă suntem transmiţătorii unui imperativ de dincolo, printr-o astfel de misiune ne situăm deja în afara tuturor acelor evaluări care sunt pur raţionale; printr-o asemenea sarcină devenim deja, prin noi înşine, sfinţi, ajungem, imediat, prin noi înşine, tipuri ale unei ordini mai înalte!... Ce-l interesează *ştiinţa* pe un preot? El stă prea sus pentru aceasta! Şi pînă acum preotul este cel care *a stăpînit*! El a *determinat* conceptele de „adevăr" şi „neadevăr"!...

13.

Să nu subapreciem aceasta: *noi înşine,* noi, spiritele libere, suntem deja o „reevaluare a tuturor valorilor", o declaraţie *de război şi de planificată victorie* la adresa tuturor conceptelor vechi de „adevăr" şi „neadevăr" Cele mai preţioase opinii vin cel mai la urmă; dar cele mai

valoroase opinii sunt *metodele*. *Toate* metodele, *toate* presupoziţiile spiritului nostru ştiinţific şi-au atras împotriva lor, timp de milenii, cel mai adînc dispreţ: datorită lor, omul a fost exclus din circuitul oamenilor „oneşti" – în felul acesta, el a fost socotit ca un „duşman al lui Dumnezeu", ca manifestînd dispreţ faţă de adevăr, ca un „posedat" În privinţa caracterului ştiinţific, omul a fost un Ciandala[21]... Am avut împotriva noastră întreg patosul omenirii – conceptul acesteia cu privire la ceea ce *trebuie* să fie adevărul, la cum *trebuie* să fie serviciul adevărului: pînă acum fiecare „tu trebuie" a fost îndreptat *împotriva noastră*... Obiectivele noatre, practicile noastre, firea noastră liniştită, prudentă, suspicioasă – toate acestea le-au apărut pe deplin nedemne şi vrednice de dispreţuit. În cele din urmă, am avea voie să ne întrebăm, cu o oarecare îndreptăţire, dacă ceea ce a ţinut omenirea într-o atît de lungă orbire *nu a fost, de fapt, un anume gust estetic*; el cerea adevărului un efect *pitoresc*; la fel, el cerea celui care cunoaşte să acţioneze cu putere asupra simţurilor. *Modestia* noastră a fost cea care s-a opus cel mai mult gustului... O, cum de au mai ghicit-o, aceşti curcani ai lui Dumnezeu...

14.

Ne-am schimbat pe noi înşine. Am devenit mai modeşti în toate. Pe om nu-l mai derivăm din „spirit", din „divinitate", ci l-am aşezat între animale. El trece pentru noi ca cel mai puternic animal, pentru că este cel mai viclean; o consecinţă a acestui fapt o constituie spiritualitatea sa. Pe de altă parte, noi ne apărăm împotriva unei deşertăciuni, care aici ar vrea iarăşi să-şi audă cu putere vocea: ca şi cum omul ar fi marea intenţie ce acţionează în spatele întregii evoluţii animale. El nu este, de fel, o încununare a creaţiei: orice fiinţă este, alături de el, pe o treaptă de perfecţiune...

Şi întrucît afirmăm aceasta, nu am spus încă prea mult; omul este, luat în sens relativ, cel mai nereuşit dintre animale, cel mai bolnăvicios, acela care, în modul cel mai periculos, s-a lepădat de instinctele sale – fireşte, în ciuda tuturor acestora, rămîne şi cel mai interesant! În ceea ce priveşte animalele, Descartes[22], cel dintîi, cu o îndrăzneală demnă de admiraţie, s-a încumetat să gîndească animalul drept o maşină: întreaga noastră fiziologie se străduieşte să dovedească această afirmaţie. Noi, din punct de vedere logic, nu îl mai aşezăm pe om aparte, cum a făcut-o Descartes: ceea ce astăzi este, în general, înţeles din om, se întinde atît de departe cît concepţia despre om ca maşină. Odinioară, ca o înzestrare din partea unei ordini superioare, omului i s-a dat „liberul arbitru": astăzi, i-am luat însăşi voinţa, în sensul că prin aceasta nu mai avem voie să înţelegem nici o aptitudine. Vechiul cuvînt „voinţă" serveşte numai pentru a desemna o rezultantă, un fel de reacţie individuală care urmează cu necesitate, în parte contrazicînd, în parte acordîndu-se unei excitaţii: voinţa nu mai are „putere de acţiune", ea nu mai „incită" Mai înainte, se vedea în conştiinţa omului, în „spiritul" său, dovada originii sale mai înalte, a divinităţii sale; pentru *a fi desăvîrşit*, omul a fost sfătuit să-şi retragă în sine simţurile precum o broască ţestoasă, să suspende legăturile cu cele pămînteşti, să se lepede de învelişul său muritor: atunci rămîne din el numai esenţialul: „spiritul pur" Şi prin aceasta noi am ajuns să gîndim mai bine: faptul de a fi devenit conştienţi, „spiritul", intră în consideraţie tocmai ca un simptom al unei relative nedesăvîrşiri a organismului, ca o încercare, o bîjbăire, o greşeală, o trudă pentru care se iroseşte inutil prea multă forţă nervoasă – negăm faptul că ceva poate fi dus la perfecţiune, atîta timp cît este făcut în mod conştient. „Spiritul pur" este curată prostie: dacă dăm la o parte sistemul nervos, simţurile, „învelişul muritor", ne desfiinţăm pe noi înşine – un mai departe nu mai există!...

15.

În cadrul creştinismului, în nici un punct, nici morala şi nici religia nu intră în contact cu realitatea. *Cauze* cu totul imaginare („Dumnezeu", „Suflet", „Eu", „Spirit", „liber arbitru" – sau chiar „neliber"); *acţiuni* cu totul imaginare („păcat", „mîntuire", „îndurare", „ispăşire", „iertarea păcatelor"). O legătură între *existenţe* imaginare („Dumnezeu", „spirite", „suflete"); *o ştiinţă a naturii* imaginară (antropocentrică; lipsa totală a conceptelor unor cauze naturale); *o psihologie* imaginară (numai neînţelegeri de sine, interpretări plăcute sau neplăcute ale unor sentimente generale, de exemplu, ale stării lui *nervus sympathicus*[23], cu ajutorul limbajului de semne al idiosincraziei religioase şi morale – „penitenţă", „remuşcări de conştiinţă", „ademenirea diavolului", „intimitatea lui Dumnezeu"); *o teologie* imaginară („împărăţia lui Dumnezeu", „judecata din urmă", „viaţa veşnică"). Această lume de pure *ficţiuni* se deosebeşte pe sine de lumea visului, şi încă total în devafoarea sa, prin faptul că cea din urmă *răsfrînge* realitatea, în timp ce *aceasta* o falsifică, o devalorizează, o neagă. După ce, mai întîi, s-a inventat conceptul de natură ca un contra-concept în raport cu Dumnezeu, acest cuvînt a trebuit să fie „în mod natural" unul „reprobabil" – întreagă această lume de ficţiuni îşi are rădăcina în *ura* faţă de natural (realitatea!) şi constituie expresia unei adînci nemulţumiri provocate de realitate... *Dar cu aceasta totul este lămurit.* Căci cine are motiv *să se mintă singur pe sine* pentru a abandona realitatea? Acela care *suferă* din pricina ei. Însă a suferi din cauza realităţii înseamnă a fi noi înşine o realitate *nereuşită*... Preponderenţa sentimentului de suferinţă faţă de sentimentul de plăcere este *cauza* acestei morale fictive şi a religiei: o asemenea preponderenţă oferă formula pentru *décadence*...

16.

O critică a conceptului creştin de Dumnezeu ne obligă la o concluzie asemănătoare: Un popor care mai crede în el însuşi mai are încă Dumnezeul său propriu. În acest Dumnezeu sunt venerate condiţiile prin care el este victorios, virtuţile lui – se proiectează în aceasta plăcerea ce şi-o procură lui însuşi, sentimentul său de putere într-o existenţă căreia să-i poată mulţumi pentru aceasta. Cine este bogat, acela vrea să dăruiască: un popor mîndru are nevoie de un Dumnezeu pentru a-i înălţa jertfe... Religia, înăuntrul unor asemenea condiţii, este o formă a recunoştiinţei. Omul este recunoscător lui însuşi; de aceea este nevoie de un Dumnezeu. Un astfel de Dumnezeu trebuie să poată fi folositor şi dăunător, trebuie să poată fi un prieten şi un duşman – îl admirăm în cele bune ca şi în cele rele. Castrarea *împotriva naturii* a unui Dumnezeu într-un Dumnezeu numai al binelui rămîne aici în afara oricărei dorinţi. Avem nevoie de Dumnezeu cel rău la fel ca şi de cel bun: existenţa noastră proprie nu o datorăm tocmai toleranţei, iubirii de oameni... Ce ar putea însemna un asemenea Dumnezeu care nu cunoaşte ce înseamnă mînia, răzbunarea, invidia, dispreţul, viclenia, silnicia? şi poate nu i-ar fi cunoscută nici *ardoarea*[24] molipsitoare a victoriei şi a nimicirii? Nu am putea înţelege un asemenea Dumnezeu: de ce am avea nevoie de el? Fireşte: cînd un popor se duce de rîpă; cînd simte că-i dispare pentru totdeauna credinţa în viaţă, speranţa în libertate; cînd în conştiinţa sa supunerea îi apare ca cel dintîi dintre foloase, iar virtuţile supunerii ca şi condiţii ale conservării, atunci şi Dumnezeul său *trebuie* să se schimbe. Atunci el devine făţarnic, temător, modest, dă sfaturi în vederea „păcii sufleteşti", pentru încetarea urii, pentru toleranţă, chiar pentru „iubirea" atît faţă de prieteni cît şi faţă de duşmani. El moralizează în permanenţă, se furişează în bîrlogul

tuturor virtuţilor particulare, devine un Dumnezeu pentru fiecare, devine un particular şi un cosmopolit... Odinioară a reprezentat un popor, forţa unui popor, tot ceea ce este agresivitate şi sete de putere în sufletul unui popor; acum el este numai Dumnezeul cel bun... În fapt, nu există o altă alternativă pentru Dumnezei: *sau* ei întruchipează voinţa de putere – şi atîta timp vor fi Dumnezeii unui popor – *sau* neputinţa faţă de putere – şi atunci vor fi în mod necesar *buni*...

17.

Acolo unde o oarecare formă a voinţei de putere descreşte, există, de fiecare dată, şi o cădere fiziologică, o *decadenţă*. Dumnezeirea *decadenţei*, căreia i s-au retezat virtuţile şi instinctele sale bărbăteşti, de acum înainte va deveni cu necesitate Dumnezeul celor retardaţi fiziologic, al celor slabi. Desigur, ei se consideră pe ei înşişi nu cei slabi, ei se numesc „cei buni" Se poate înţelege, fără a mai fi necesar vreun alt indiciu,în ce moment al istoriei a devenit cu putinţă, mai întîi, ficţiunea dualistă a unui Dumnezeu bun şi a unuia rău. Cu acelaşi instinct cu care cei supuşi îşi coboară Dumnezeul ca „binele în sine", ei şterg calităţile bune din Dumnezeul învingătorilor lor; ei se răzbună pe stăpînii lor făcînd din Dumnezeul acestora *un diavol* – Dumnezeul cel bun ca diavol: amîndoi s-au născut ca produse ale *decadenţei*. Cum se pot face încă astăzi atîtea concesii prostiei teologilor creştini pentru a se decreta împreună cu ei că dezvoltarea conceptului de Dumnezeu, de la „Dumnezeul lui Israel", de la Dumnezeul unui popor la Dumnezeul creştin, la conceptul de bine absolut, ar fi un *progres*? – Renan[25] însuşi a făcut aceasta. Ca şi cum Renan ar fi avut dreptul de a fi inept! Căci tocmai contrariul este ceea ce sare în ochi. Dacă premisele vieţii

ascendente, dacă tot ceea ce este puternic, curajos, măreţ, mîndru este eliminat din conceptul de Dumnezeu, dacă acest concept decade tot mai mult la simbolul unui toiag pentru cei obosiţi, al unui colac de salvare pentru toţi cei care se înecă, dacă el devine Dumnezeul oamenilor săraci, Dumnezeul *par excellence* al păcătoşilor şi bolnavilor şi *în urmă* mai rămîn numai predicatele de „Mîntuitor", „Izbăvitor", ca predicate divine în general: atunci *despre ce* vorbeşte o asemenea transformare? o asemenea reducţie a divinului? Desigur, prin aceasta împărăţia lui Dumnezeu a devenit mai mare. Odinioară el a avut numai poporul său, poporul său „ales" Între timp, întocmai ca poporul său însuşi, el s-a dus între străini, pe căile pribegiei, şi de atunci nicăieri nu a mai dat de linişte: pînă cînd, în sfîrşit, peste tot s-a simţit acasă, marele cosmopolit – pînă nu a dobîndit de partea sa „marea majoritate" şi jumătatea globului pămîntesc. Însă Dumnezeul „marii majorităţi", democratul între zei, în ciuda tuturor, nu a devenit mîndrul zeu al păgînilor: el a rămas iudeu, a rămas Dumnezeul unghierelor, Dumnezeul tuturor colţurilor şi locurilor întunecoase, al tuturor mahalalelor nesănătoase ale întregii lumi!... Imperiul său universal, după, la fel ca şi înainte, este un imperiu subpămîntean, un spital, un imperiu-*souterrain*[26], un imperiu gheţar[27]...Şi el însuşi atît de palid, atît de slab, atît de *decadent*... Chiar şi cei mai palizi dintre palizi au devenit stăpîni peste el, domnii metafizicieni, albineţi ai conceptului. Aceştia au ţesut atît de mult jur-împrejurul lui pînă cînd, hipnotizat de mişcările lor, a devenit el însuşi păianjen, el însuşi un metafizician. Acum el a ţesut iarăşi lumea din sine – *sub-specie Spinozae*[28] – acum el s-a transformat pe sine în ceva mereu mai subţire şi mai palid, a devenit „ideal", a devenit „spirit pur", a devenit „absolutum", a devenit „lucru în sine" *Decăderea unui Dumnezeu*: Dumnezeu a ajuns „lucru în sine"

18.

Conceptul creştin al lui Dumnezeu – Dumnezeul bolnavilor, Dumnezeu ca păianjen, Dumnezeu ca spirit – este unul din cele mai corupte concepte de Dumnezeu la care s-a ajuns vreodată pe acest pământ: el reprezintă poate nivelul de adîncime al dezvoltării coborîtoare a tipului de Dumnezeu, Dumnezeu care a degenerat *în contrazicere a vieţii*, în loc de a fi preamărire a acesteia, un veşnic Da spus vieţii! A vesti în numele lui Dumnezeu duşmănia faţă de viaţă, faţă de natură, faţă de voinţa de viaţă! Dumnezeu ca formulă pentru toate calomniile „de dincoace" şi pentru toate minciunile „de dincolo"! Neantul îndumnezeit în Dumnezeu; voinţa de nimic devenită sfîntă!...

19.

Faptul că rasele puternice din nordul Europei nu l-au respins pe Dumnezeul creştin nu este, într-adevăr, spre cinstea aptitudinii lor religioase – asta pentru a nu mai vorbi nimic despre gust. Ele ar fi *trebuit* să termine cu acel produs bolnăvicios şi sleit de bătrîneţe al *decadenţei*. Dar apasă asupra lor un blestem, din cauză că nu s-au socotit cu acesta: ele au absorbit în toate instinctele lor boala, bătrîneţea, contradicţia – de atunci ele nu au mai *creat nici un Dumnezeu*! Aproape două milenii şi nici un Dumnezeu nou! În schimb, mai stăruie încă în drepturi, ca un ultimatum şi maximum al puterii creatoare de zei, a *creator spiritus*[29]-ului din om, acest Dumnezeu demn de milă al monotonoteismului creştin! această plăsmuire hibridă a decăderii, alcătuită din nimic, din concept şi din contradicţie, în care toate laşităţile şi oboselile sufletului şi-au găsit sancţiunea lor!...

20.

Prin condamnarea de către mine a creştinismului nu aş dori să comit nici-o nedreptate împotriva unei religii înrudite, care, prin numărul adepţilor ei, îl întrece chiar: împotriva *budhismului*[30]. Amîndouă se potrivesc ca religii nihiliste – ele sunt religii ale *decadenţei* –; totodată ele sunt separate una de alta în modul cel mai ciudat. Deoarece ele pot fi acum *comparate*, criticul creştinismului se arată adînc îndatorat învăţaţilor indieni. Budhismul este de o sută de ori mai realist decît creştinismul – el are tradiţia punerii obiective şi calme a problemei, el urmează unei mişcări filosofice ce a durat mai multe secole; atunci cînd el apare, conceptul de Dumnezeu era gata făcut. Budhismul este singura religie cu adevărat *pozitivistă* pe care ne-o arată istoria: chiar şi în teoria sa a cunoaşterii (un fenomenalism riguros) nu ne mai predică „lupta contra păcatului", ci, recunoscînd în întregime drepturile realităţii, „lupta contra suferinţei"

El depăşeşte – şi aceasta îl deosebeşte profund de creştinism – autoiluzia conceptelor morale – el stă, ca să mă exprim în termenii mei , *dincolo* de bine şi de rău. Cele două fapte fiziologice pe care se sprijină şi pe care le are în vedere sunt: *în primul rînd o* supra-iritabilitate a sensibilităţii care se exprimă ca o capacitate rafinată de a suferi, apoi un fel de supra-spiritualizare, o prea lungă viaţă între concepte şi procedee logice, în care instinctul personal este păgubit în favoarea celui „impersonal" (amîndouă stările cunoscute, cel puţin unor cititori ai mei, cei „obiectivi", la fel ca şi mie însumi, din experienţă). Pe baza acestor condiţii fiziologice se naşte *o depresie*: Budha previne aceasta prin igienă. El recomandă împotriva acesteia viaţa în aer liber, viaţa în pribegie; cumpătarea şi buna alegere în alimentaţie; precauţia împotriva spirtoaselor; în mod asemănător, precauţia împotriva tuturor afectelor care

produc fiere şi înfierbîntă sîngele; nici o grijă, nici faţă de sine şi nici faţă de alţii. El pretinde reprezentări care fie provoacă linişte, fie însenineaza – el născoceşte mijloace de a se renunţa la celelalte. El înţelege bine faptul de a fi prielnic, în favoarea sănătăţii. *Rugăciunea* este exclusă, la fel ca şi *asceza;* nici un imperativ categoric, în general, nici o *constrîngere*, nici chiar înăuntrul comunităţii monahale (se poate ieşi iarăşi din ele). Toate acestea sunt numai mijloace pentru a întări acea iritabilitate, şi aşa exacerbată. Tocmai de aceea, el nu cere nici un fel de luptă împotriva celor care gîndesc altfel; doctrina sa nu se apără de nimic mai mult decît de sentimentul de răzbunare, de aversiune, de *ressentiment*[31] („duşmăniei nu i se poate pune capăt prin duşmănie", astfel sună refrenul cel mai mişcător al întregului budhism...). Şi aceasta în mod justificat: tocmai aceste afecte sunt total *nesănătoase* din punctul de vedere al intenţiei dietetice principale. Împotriva epuizării spirituale pe care o găseşte la venirea sa şi care se exprimă într-o prea mare „obiectivitate" (aceasta înseamnă slăbirea interesului individual, pierderea centrului de greutate al egoismului) el luptă printr-o riguroasă întoarcere chiar şi a intereselor individuale în direcţia *persoanei*. În doctrina lui Budha egoismul constituie o „datorie: singurul lucru necesar"[32], adică acela „cum *te* poţi elibera de durere", reglează şi limitează întreaga dietă spirituală (probabil avem voie aici să ne amintim de acel atenian, de Socrate[33], care, în mod asemănător, a făcut război împotriva purei „ştiinţificităţi", care a ridicat egoismul personal în imperiul problemelor la nivelul moralei).

21.

Premisa budhismului o constituie o climă foarte blîndă, o mare blîndeţe şi liberalitate a moravurilor, *nici un fel* de militantism; şi că păturile mai înalte ba chiar cultivate sunt

acelea în care acesta trebuie să-şi aibă vatra. Omul vrea ca supremul ţel de viaţă să fie seninătatea, liniştea, absenţa dorinţelor, şi acest ţel este chiar atins. Budhismul nu este o religie care aspiră doar la perfecţiunea pură: desăvîrşirea reprezintă chiar cazul normal.

In cadrul creştinismului, instinctele celui supus şi asuprit sunt cele care păşesc în prim-plan: păturile cele mai de jos sunt acelea ce-şi caută, prin el, mîntuirea. Aici, cazuistica păcatului, autocritica, inchiziţia conştiinţei sunt exersate ca *preocupare*, ca mijloc împotriva plictiselii; aici, sentimentul împotriva cuiva *puternic*, numit Dumnezeu, este menţinut în permanenţă (prin intermediul rugăciunii); aici, ceea ce mai este înalt contează ca ceva inaccesibil, ca şi un dar, ca şi milă. Aici, lipseşte pînă şi publicitatea: creştinismul este uşa închisă, spaţiul întunecos. Aici timpul este dispreţuit, iar igiena respinsă ca senzualitate; Biserica se apără chiar şi împotriva curăţeniei (prima măsură creştină după alungarea maurilor a fost închiderea băilor publice al căror număr numai în Cordoba era de 270). A fi creştin înseamnă, într-un anumit sens, cruzimea faţă de tine însuţi şi faţă de alţii; ura faţă de cei care gîndesc altfel decît tine; voinţa de a persecuta. In avanscenă păşesc reprezentări mai posomorîte şi mai tulburătoare: stările cele mai rîvnite, cele denumite cu numele cele mai înalte, sunt cele epilepsoide; regimul de dietă era astfel ales încît el să poată favoriza fenomene morbide şi să suprasolicite nervii. Creştinismul înseamnă ura de moarte contra celor ce stăpînesc pămîntul, contra celor nobili şi, totodată, o concurenţă ascunsă şi secretă (le lăsăm „trupul" , vrem *numai* „sufletul"...). Creştină este ura contra *spiritului*, a orgoliului, a curajului, a libertăţii, a acelui *libertinage* al spiritului[34]; creştină este ura contra *simţurilor*, contra prietenilor simţurilor, contra prietenilor în general...

22.

Cînd creştinismul şi-a abandonat terenul pe care a apărut, păturile cele mai de jos, lumea *subpămînteană* a lumii antice, cînd a umblat după putere între popoarele barbare, el avea ca punct de plecare nu nişte oameni *obosiţi*, ci unii sălbăticiţi interior, ce se sfîşiau unii pe alţii, – nu omul puternic, ci rataţii. Nemulţumirea faţă de sine, suferinţa în sine *nu* este aici, ca şi la budhişti, o iritabilitate[35] şi o capacitate de-a suferi exagerate, ci, dimpotrivă, mai degrabă dorinţa de a provoca o suferinţă ce depăşeşte orice limită, de a lăsa tensiunea interioară să ducă la acţiuni şi reprezentări contradictorii între ele. Pentru a stăpîni peste barbari, creştinismului îi erau necesare concepte şi valori *barbare* acestea sunt jertfa primelor roade; băutul sîngelui din Cina cea de taină[36]; dispreţul manifestat faţă de spirit şi cultură; tortura sub toate formele, sensibile şi nesensibile; marea pompă a cultului. Budhismul este o religie pentru oamenii veniţi mai tîrziu, pentru rasele devenite bune, blînde, cu o sensibilitate matură, care simt mult prea uşor durerea (Europa nici pe departe nu este coaptă încă pentru asta); el este o întoarcere a acestora înapoi spre pace şi seninătate, spre dietă în cele spirituale, spre o anumită fortificare în cele trupeşti. Creştinismul vrea să stăpînească peste nişte animale de pradă; mijlocul său este de *de-a le îmbolnăvi* – slăbiciunea constituie reţeta creştină pentru *a domestici, pentru „civilizaţie"* Budhismul constituie o religie pentru sfîrşitul şi oboseala civilizaţiei; în faţa creştinismului nu există încă această civilizaţie – el o întemeiază numai între anumite circumstanţe.

23.

Încă o dată spus, budhismul este de o sută de ori mai rece, mai veridic, mai obiectiv. El nu are nevoie ca, prin interpretarea păcatului, să-şi facă demnă de cinste, suferinţa

şi capacitatea sa de a îndura durerea – el spune numai ceea ce gîndeşte, „eu sufăr" Dimpotrivă, pentru barbar suferinţa în sine nu prezintă nimic demn de cinste: mai întîi, el are nevoie de o explicaţie *pentru* a mărturisi că suferă (instinctul său îl îndreaptă mai degrabă înspre negarea suferinţei, către suportarea ei în linişte). Aici, cuvîntul „demon" s-a dovedit a fi cu adevărat o „binefacere" – şi astfel n-a fost nevoie să se ruşineze pentru că suferă din cauza unui asemenea duşman.

Creştinismul are în fundamentele sale cîteva fineţuri care aparţin Orientului. Înainte de toate, el ştie că în sine este absolut indiferent dacă ceva este adevărat, dar că este cu mult mai important *în ce măsură* este crezut ca fiind adevărat. Adevărul şi *credinţa* că ceva este adevărat: două lumi de interese care se desfăşoară independent una de alta, două lumi *aproape opuse* – se poate ajunge, la una, cît şi la cealaltă, mergînd pe căi fundamental diferite. A fi încunoştinţat cu privire la aceasta – aproape numai atîta îl făcea pe înţelept în Orient aşa înţelegeau aceasta brahmanii[37], aşa o înţelegea Plato[38] şi fiecare discipol al înţelepciunii esoterice. Dacă, de exemplu, *fericirea* se află în faptul de a te crede izbăvit de un păcat, atunci nu este deloc nevoie de presupoziţia că omul este păcătos, ci doar că el se simte păcătos. Însă dacă, înainte de toate, este nevoie de *credinţa* ca atare, atunci trebuie ca raţiunea, cunoaşterea, cercetarea să fie aduse într-o stare de discreditare; drumul către adevăr este *interzis*. *Speranţa* puternică este însă un stimulens al vieţii cu mult mai mare decît orice fel de bucurie individuală realizată în fapt. Cel care suferă trebuie ţinut în picioare printr-o speranţă, care nu poate fi contrazisă de nici o realitate – care nu poate fi *lichidată* prin nici o împlinire : o speranţă de dincolo. (Tocmai din cauza acestei capacităţi de a-i amăgi pe nefericiţi, speranţa contează la greci ca răul tuturor relelor, ca răul propriu-zis, *perfid*: numai el a mai rămas în cutia relelor). Pentru ca

iubirea să fie cu putinţă, Dumnezeu trebuie să fie persoană; şi pentru ca instinctele cele mai josnice să poată primi glas trebuie ca Dumnezeu să fie tînăr. Pentru adorarea femeilor trebuia avut în vedere un sfînt frumos, iar pentru cea a bărbaţilor trebuia aşezată în prim-plan o Marie. Acestea, în condiţiile în care creştinismul vrea să stăpînească un teren unde cultul Afroditei sau al lui Adonis[39] au determinat deja *conceptul* de cult. Reclamarea *abstinenţei* întăreşte vehemenţa şi interioritatea instinctului religios – ea face cultul mai cald, mai entuziast, mai plin de suflet. Iubirea este starea în care omul vede cel mai mult lucrurile aşa cum ele nu sunt. Puterea de iluzionare se află aici în punctul ei cel mai înalt, la fel ca şi puterea de-a îndulci şi de-a *transfigura*. In iubire omul suportă mai multe decît altminteri, îngăduie totul. Era vorba de-a se găsi o religie în care se poate iubi: cu aceasta, omul se află dincolo de ceea ce este mai rău în viaţă – nici nu îl mai vede. Atît despre cele trei virtuţi creştine, credinţa,iubirea, speranţa[40]; eu le numesc cele trei viclenii creştine. Budhismul este mult prea tîrziu, prea pozitivist pentru ca, chiar în felul acesta, să fie viclean.

24.

Aici eu nu fac decît să ating problema *naşterii* creştinismului. Primul principiu pentru rezolvarea acesteia sună astfel: creştinismul poate fi înţeles numai pe terenul din care a crescut – el *nu* constituie o reacţie împotriva instinctului iudaic, este însăşi consecinţa acestuia, concluzia ce merge mai departe în logica sa ce inspiră groază. În formula Mîntuitorului – „Mîntuirea vine de la evrei"[41]. Al doilea principiu sună: tipul psihologic al galileeanului mai poate fi încă recunoscut, însă numai în deplina sa degenerare (care este în acelaşi timp o schilodire şi o supraîncărcare

cu trăsături străine), *doar astfel a putut servi* pentru scopul în care a fost folosit, ca tipul unui mîntuitor al omenirii.

Iudeii[42] sunt poporul cel mai straniu al istoriei universale, căci, puşi în faţa problemei existenţei şi non-existenţei, ei au aşezat în faţă existenţa, cu o conştiinţă plină de nelinişte şi *cu orice preţ*: iar acest preţ a fost o radicală *falsificare* din rădăcini a oricărei naturi, a naturalului, a oricărei realităţi, a întregii lumi interioare, la fel ca şi a celei exterioare. Ei s-au delimitat *faţă* de toate condiţiile în care a putut pînă atunci trăi un popor sau *a avut voie* să trăiască; ei au creat, pornind din sine, un concept contrar condiţiilor *naturale* – una după alta, ei au întors religia, cultul, morala, istoria, psihologia într-un mod incurabil, *în contrariul a ceea ce era valoarea lor naturală*. Cu acelaşi fenomen ne mai întîlnim încă o dată, dar mărit într-o proporţie de nespus, însă, totuşi, numai ca şi copie: biserica creştină, asemenea „poporului sfînt", este lipsită de orice pretenţie de originalitate. De aceea, evreii sunt poporul cel mai *fatalist* al istoriei universale; prin influenţa lor, ei au falsificat omenirea într-o asemenea măsură, încît astăzi pînă şi creştinul poate să simtă într-un fel anti-evreiesc, fără a se socoti pe sine *ca şi consecinţa ultimă a iudaismului*[43]

În lucrarea mea *Genealogia moralei* am arătat, mai întîi dintr-un punct de vedere psihologic, conceptele opuse ale unei morale *nobile* şi a unei morale a *resentimentului*[44], ultima născîndu-se dintr-un *nu* spus împotriva celei dintîi: însă aceasta este în întregime morala iudeo-creştină. Pentru a putea spune un Nu faţă de tot ceea ce reprezintă pe pămînt mişcarea *ascendentă* a vieţii, ceea ce este bine făcut, putere, frumuseţe, afirmare de sine, trebuia ca aici instinctul resentimentului, devenit geniu, să-şi găsească o *altă* lume, de unde această afirmare a vieţii să apară ca răul, ca ceea ce este reprobabil în sine. Privind lucrurile din punct de vedere psihologic, poporul iudeu este poporul celei mai tenace forţe vitale, care, mutat în condiţii imposibil de

suportat din propria sa voinţă, cu o adîncă viclenie a conservării de sine, a luat, partea tuturor instinctelor *decadenţei* – nu ca şi cum ar fi stăpînit de ele, ci pentru că a ghicit în ele o putere prin care a putut să se impună *împotriva* lumii. Iudeii sunt opusul tuturor *decadenţilor:* au trebuit *să se prezinte* ca fiind aceştia pînă la iluzionare, ei au ştiut să se pună în fruntea tuturor mişcărilor *decadente* printr-un *non plus ultra*[45] al genialităţii actoriceşti (ca şi creştinism al lui *Pavel*), pentru a scoate din sine ceva care să fie mai puternic decît orice partid *care spune un Da* vieţii. În iudaism şi în creştinism, pentru categoria de oameni care îşi revendică puterea, pentru categoria *preoţilor, decadenţa* constituie numai un *instrument:* această categorie de oameni are un interes vital de a imbolnăvi omenirea, de-a răsturna conceptele de „bun" şi „rău", de „adevăr" şi „fals" într-un sens periculos vieţii şi defăimător.

25.

Istoria lui Israel este de nepreţuit ca istorie tipică a oricărei *denaturalizări* a valorilor naturale: în această privinţă, indic cinci fapte. La origine, înainte de toate în epoca regalităţii, şi israeliţii stăteau într-o relaţie *corectă*, ceea ce înseamnă naturală, faţă de toate lucrurile. Jehova[46] al lor era expresia conştiinţei puterii, a bucuriei în sine, a speranţei în sine: de la el se aştepta izbînda şi mîntuirea, prin el se dovedea încrederea că natura va da ceea ce îi este trebuincios poporului – înainte de toate, ploaia. Jahve este Dumnezeul lui Israel şi, *în consecinţă*, Dumnezeul dreptăţii: aceasta este logica fiecărui popor care se află în putere şi are o bună conştiinţă despre aceasta. În cultul sărbătorii se exprimă aceste două laturi ale afirmării de sine ale unui popor: el este recunoscător marilor destine, cărora le datorează înălţarea sa, el este recunoscător pentru cicli-

citatea anuală a anotimpurilor şi pentru întreg norocul în creşterea vitelor şi în agricultură. Această stare de lucruri a rămas încă mult timp un ideal, chiar şi aunci cînd a luat sfîrşit într-un mod trist: anarhia din interior şi asirianul din afară. Însă poporul a reţinut ca cea mai înaltă dorinţă viziunea unui rege care este un bun soldat şi un riguros judecător: dar, înainte de toate, acel profet tipic (aceasta înseamnă critic şi satiric al momentului) care este Isaia. Însă orice speranţă rămîne neîmplinită. Dumnezeu cel îmbătrînit nu mai *putea* nimic din ceea ce odinioară mai putuse. Ar fi trebuit lăsat să plece. Ce s-a întîmplat de fapt? *S-a schimbat* conceptul său – s-a *denaturalizat* conceptul său: cu acest preţ a fost păstrat. – Jahve, Dumnezeul dreptăţii – el *deja nu* se mai identifică cu Israel, nu mai este o expresie a sentimentului de sine naţional: ci, numai un Dumnezeu condiţionat... Conceptul său a devenit un instrument în mîna agitatorilor preoţi care interpretează toată fericirea numai ca o răsplată, orice nefericire ca pedeapsă pentru nesupunerea faţă de Dumnezeu, ca păcat; cea mai mincinoasă manieră de a interpreta pretinsa „ordine universală morală" prin care, o dată pentru totdeauna, concepte naturale precum acelea de „cauză" şi „efect" sunt răsturnate. Dacă, mai întîi prin răsplată şi pedeapsă, lumea, cauzalitatea naturală este alungată din realitate, atunci este nevoie de o cauzalitate *antinaturală*: urmează, de acum înainte, întreg restul celor nenaturale. Un Dumnezeu *care pretinde* – în locul unui Dumnezeu care dă ajutor, care oferă sfaturi, care, în esenţă, este cuvîntul pentru fericita inspiraţie a curajului şi a încrederii de sine... *Morala* nu mai este expresia vieţii şi a condiţiilor de dezvoltare ale unui popor, nici instinctul său de viaţă cel mai primitiv, ci ceva care a devenit abstract, ceva opus vieţii – morala ca deteriorare fundamentală a fanteziei, ca şi „piază rea" pentru toate lucrurile. *Ce* este morala iudaică şi *ce* este cea creştină? Întîmplarea care şi-a pierdut nevinovăţia sa; nenorocul –

murdărit de conceptul de „păcat"; „bunăstarea" ca pericol, ca „ispită"; indispoziţia fiziologică otrăvită de viermele conştiinţei...

26.

Conceptul de Dumnezeu falsificat; conceptul de morală falsificat – preoţimea iudaică nu s-a oprit în acest punct. Dacă nu este nevoie de *istoria* întreagă a poporului: atunci în lături cu ea! Aceşti preoţi au dat naştere acelei minuni de falsificare al cărei document stă înaintea noastră ca o bună parte a Bibliei: cu un dispreţ fără egal faţă de orice tradiţie, în ciuda oricărei realităţi istorice, ei *au tradus în plan religios* propriul lor trecut naţional, ceea ce înseamnă că au făcut din el un mecanism stupid al mîntuirii de păcatul împotriva lui Jahve şi de pedeapsă pentru el, de pietatea faţă de Jahve şi răsplata pentru ea. Noi am resimţi cu mult mai duşmănos acest act plin de ruşine al falsificării istoriei, dacă interpretarea istorică *bisericească* în vigoare de milenii nu ne-ar fi făcut aproape insensibili faţă de pretenţia corectitudinii *in historicis* [47] Iar biserica i-a atras de partea sa pe filosofi: *minciuna* „ordinii morale universale" trece prin întrega evoluţie a filosofiei moderne înseşi. Ce înseamnă „ordine morală universală"? Că, o dată pentru totdeauna, există o voinţă a lui Dumnezeu care hotărăşte ce face omul, ce poate să facă; că valoarea unui popor sau a unui individ se măsoară după cum ascultă, mai mult sau mai puţin, de voinţa lui Dumnezeu; că în destinul unui popor sau al unui individ se arată ca fiind *stăpînă* voinţa lui Dumnezeu, adică drept una ce pedepseşte şi răsplăteşte conform gradului de supuşenie arătat. Pusă în locul acestei minciuni demne de milă, înseamnă: un soi de oameni paraziţi, care prosperă numai cu preţul tuturor formelor sănătoase ale vieţii, preotul, abuzează de numele lui

Dumnezeu; el socoteşte „împărăţia lui Dumnezeu" o anumită stare a societăţii în care preotul determină valoarea lucrurilor; el numeşte „voinţa lui Dumnezeu" ca instrumentul în virtutea căruia o asemenea stare poate fi atinsă sau poate fi păstrată; el măsoară cu un cinism rece popoarele, epocile, indivizii, după cum ele au fost de folos ori s-au împotrivit supraputerii preoţeşti. Să-i vedem numai la lucru: în mîinile preoţilor iudei, *marea* epocă din istoria lui Israel a devenit o epocă a decăderii; anii de robie, ai lungii nenorociri, s-au preschimbat într-o veşnică *pedeapsă* pentru marea epocă – o epocă în care preoţii încă nu existau. După nevoi, ei au făcut din figurile puternice, *foarte liber* dezvoltate, ale istoriei lui Israel, nişte fătarnici şi ipocriţi, săraci cu duhul sau nişte „necredincioşi", ei au simplificat psihologia tuturor marilor fenomene după formula idioată a „supunerii sau nesupunerii faţă de Dumnezeu" Un pas mai departe: „voinţa lui Dumnezeu" (adică, condiţia de menţinere a puterii preoţimii) trebuie *cunoscută* – în acest scop este nevoie de o „revelaţie" Mai pe şleau: devine necesară o mare falsificare literară, se va descoperi o „scriere sfîntă" – ea este publicată în condiţiile întregii pompe hieratice, cu zile de post şi cu ţipete de disperare din cauza „păcatului" îndelung. „Voinţa lui Dumnezeu" era deja demult stabilită: toată nenorocirea stă numai în aceea că s-a produs înstrăinarea de „scrierea sfîntă" Deja lui Moise i s-a arătat „voinţa lui Dumnezeu" Oare ce s-a întîmplat? Cu rigoare, cu pedanterie, preotul a formulat, o dată pentru totdeauna, pînă şi marile şi micile impozite ce trebuiau să-i fie plătite (nu sunt de uitat cele mai gustoase bucăţi de carne, căci preotul este un mare mîncător de biftecuri), *ceea ce el a vrut*, „aceea este voinţa lui Dumnezeu" Pornind de aici, toate lucrurile din viaţă au fost astfel orînduite, încît preotul devine *pretutindeni de neînlăturat*, în toate evenimentele fireşti ale vieţii, la naştere, căsătorie, boală, moarte, ca să nu mai vorbim de „jertfă" (ospăţul), apare

parazitul sacru, pentru a le *falsifica*[48] – în limbajul său: pentru a le „sfinţi“ Aceasta trebuie înţeles astfel: orice obicei firesc, orice instituţie naturală (stat, ordine de drept, căsătorie, ajutor medical şi social), oricare din cerinţele reclamate de instinctul vieţii, pe scurt, tot ceea ce îşi are valoarea *în sine* este făcut, datorită parazitismului preotului (sau „ordinii morale universale“), să-şi piardă fundamental valoarea, ajunge *contrar* valorii: este nevoie ulterior de o sancţiune – este necesară o putere care *conferă valoare,* care neagă natura aflată în acestea, care tocmai prin aceasta *creează*, mai întîi, valoarea... Preotul devalorizează, *desacralizează* natura: acesta constituie preţul pentru că el există în general... Nesupunerea faţă de Dumnezeu, adică faţă de preot, faţă de „lege“, primeşte numele de „păcat“: instrumentele care servesc pentru „reîmpăcarea cu Dumnezeu“ sunt, cum este de aşteptat, instrumentele prin care supunerea faţă de preoţi este garantată într-un mod şi mai temeinic: singur preotul poate „mîntui“ Privind lucrurile din punct de vedere psihologic, în orice societate organizată preoţeşte „păcatul“ este indispensabil: de fapt, el constituie pîrghiile puterii, preotul *trăieşte* de pe urma păcatelor, el are nevoie să se „păcătuiască“ Principiul suprem sună: „Dumnezeu iartă pe acela care face penitenţă“ – altfel spus: *pe acela care se supune preotului.*

27.

Creştinismul a crescut pe un asemenea teren *fals*, unde întreaga natură, orice valoare naturală, orice *realitate* aveau împotriva lor instinctul cel mai adînc al clasei dominante, ca o formă a urii de moarte faţă de realitate, care pînă acum nu a fost depăşită. „Poporul sfînt“, care pentru toate lucrurile a păstrat numai valori preoţeşti, numai cuvinte preoţeşti şi care, cu o consecvenţă logică de tip silogistic,

inspirat de groază, a îndepărtat de la sine ca pe ceva „nesfînt", ca „lume", ca „păcat", tot ceea ce durează pe pămînt ca putere – acest popor a dat naştere pentru instinctul său unei ultime formule, care a fost logică pînă la negarea de sine: s-a negat ca şi *creştinism* pînă în ultima formă a realităţii, „poporul sfînt", „poporul ales", realitatea *iudaică* însăşi. Cazul este unul de prim rang: mica mişcare revoluţionară care a fost botezată cu numele lui Isus din Nazaret este, *încă o dată,* o expresie a instinctului iudaic – altfel spus, instinctul preoţesc care nu mai suportă preotul ca realitate, inventarea unei forme de existenţă şi mai *absconsă*, a unei viziunii a lumii încă şi mai *nereale* decît cea pe care o determină organizaţia unei Biserici. Creştinismul neagă Biserica...

Nu văd împotriva cui a fost îndreptată răscoala al cărei cap este socotit, pe bună dreptate sau *în mod eronat*, Isus, dacă ea nu a fost o răscoală împotriva bisericii iudaice – „biserică" luată aici exact în sensul în care astăzi noi luăm cuvîntul. A fost o răscoală împotriva „celor buni şi drepţi", contra „sfîntului Israel", împotriva ierarhiei societăţii, *nu* împotriva corupţiei acesteia, ci împotriva castei, a privilegiului, ordinii, formulelor; a fost *necredinţa* în „oamenii superiori", un *Nu* rostit împotriva a tot ceea ce a fost preot sau teolog. Dar tocmai ierarhia, care cu aceasta, fie şi numai pentru o clipă, a fost pusă în discuţie, era stîlpul care, în mijlocul „apelor", a permis poporului iudeu să existe şi în continuare, *ultima* posibilitate, dobîndită anevoios, de a supravieţui, reziduul propriei sale existenţe politice; un atac împotriva acesteia era un atac împotriva celui mai adînc instinct popular, împotriva celei mai tenace voinţe populare de viaţă, din cîte-au existat vreodată pe pămînt. Acest anarhist sfînt care a chemat poporul de rînd, repudiaţii şi „păcătoşii", *Ciandala*, la împotrivire faţă de ordinea dominantă – într-un limbaj care, în caz că Evangheliile ar fi demne de crezare, ar duce încă şi astăzi în Siberia, a fost

un criminal politic, atît cît într-o comunitate *absurd de nepolitică* era cu putinţă un criminal politic. Aceasta l-a dus pe cruce: ca dovadă, inscripţia de pe cruce. El a murit pentru *vina* sa – lipseşte orice temei pentru ceea ce se susţine atît de des c-ar fi murit pentru vina altora.

28.

O cu totul altă întrebare este dacă Isus era conştient de o asemenea contradicţie sau dacă nu tocmai prin el s-a făcut *resimţită* această contradicţie. Şi, pentru prima oară, aici, eu ating problema *psihologiei Mîntuitorului*. Recunosc că sunt puţine cărţile pe care le citesc cu atîtea dificultăţi ca Evangheliile. Aceste dificultăţi sunt altele decît cele a căror dovedire a fost sărbătorită de curiozitatea savantă a spiritului german ca unul din triumfurile sale de neuitat. Este deja îndepărtat timpul cînd eu, asemenea oricărui tînăr învăţat, cu încetineala isteaţă a unui filolog rafinat, savuram opera incomparabilului Strauss[49] Pe atunci eram de douăzeci de ani[50]: de-acum sunt prea serios pentru aşa ceva. Ce-mi pasă de contradicţiile „tradiţiei"? Cum pot fi numite, de-altfel, „tradiţie" nişte *legende-sfinte*! Istoriile sfinţilor constituie literatura cea mai duplicitară din cîte există-n în general: a le aplica metoda ştiinţifică, *cînd nu dispunem de nici un fel de documente*, mi se pare de la-nceput ceva condamnat – o simplă trîndăvie savantă...

29.

Ceea ce *mă* preocupă este tipul psihologic al Mîntuitorului. Acesta, în ciuda Evangheliilor, poate fi aflat în Evanghelii, chiar dacă întrucîtva ciuntit sau împovărat cu trăsături străine: cum şi tipul lui Francis d'Assissi[51] s-a păstrat, în ciuda legendei sale, în legenda despre el. *Nu* este vorba

de adevărul cu privire la ceea ce-a făcut, la ceea ce-a spus, cum a murit el de fapt: ci e vorba de întrebarea *dacă* tipul său este încă, în general, reprezentabil, dacă el este încă „transmisibil"? Încercările pe care le ştiu de-a găsi chiar în Evanghelii istoria unui „suflet" mi se par dovezile unei detestabile uşurinţe psihologice. Domnul Renan, această paiaţă *in psychologicis*[52], a adus pentru explicaţia sa a tipului lui Isus două din conceptele *cele mai potrivite* din cîte au fost date pînă acum: conceptul de *geniu* şi conceptul de *erou* (*héros*). Dacă, însă, există ceva cît de puţin neevanghelic, atunci acesta este conceptul de erou. Tocmai contrariul oricărei lupte, al oricărui sentiment de-a te afla în luptă, a devenit aici instinct; incapacitatea de-a te împotrivi („nu te împotrivi răului"[53], cea mai profundă vorbă a Evangheliilor, cheia lor într-un anumit sens), devine aici morală, fericirea în pace, în blîndeţe, *neputinţa* de a duşmăni. Ce înseamnă „bunăvestirea"? Adevărata viaţă, viaţa veşnică este găsită – ea nu este promisiune, ea este aici, ea este în voi: ca viaţă în iubire, în iubire fără reţinere şi fără excludere, fără distanţă. Fiecare este copilul lui Dumnezeu – prin asta Isus n-are în vedere nimic numai pentru sine, ca şi copil al lui Dumnezeu, este egal cu celălalt... A face din Isus un *erou*! Şi ce neînţelegere este chiar cuvîntul „geniu"! Toată conceptualitatea noastră, conceptul nostru cultural de „spirit" nu au, în lumea în care a trăit Isus, absolut nici un sens. Vorbind cu rigoarea fiziologilor, aici ar fi la locul său un cu totul alt cuvînt... şi anume cuvîntul de idiot[54]. Cunoaştem o stare de iritabilitate bolnăvicioasă a simţului pipăitului, care se dă îngrozit înapoi înaintea oricărei atingeri, din faţa oricărui obiect tare pe care l-a apucat... Să traducem un asemenea *habitus* fiziologic în consecinţa sa ultimă – ca instinct de ură împotriva *oricărei* realităţi, ca refugiu în „ceea ce nu poate fi apucat", în „ceea ce nu poate fi conceput"[55], ca voinţă care se opune oricărei formule, oricărui concept de timp şi

spaţiu, contra a tot ceea ce este solid, obişnuinţă, instituţie, biserică; un asemenea a fi acasă în lume, care nu se mai atinge cu nici un fel de realitate, o lume „interioară", „adevărată",„eternă" "Impărăţia lui Dumnezeu este în voi"[56]

3o.

Ura instinctivă contra realităţii: consecinţa unei extreme capacităţi de-a suferi şi-a unei iritabilităţi care, în continuare nu mai vrea de loc să fie atinsă, căci fiecare atingere este simţită mult prea adînc.

Excluderea instinctivă a oricărei aversiuni, a oricărei duşmănii, a oricăror graniţe şi distanţe în sentimente: consecinţa unei extreme capacităţi de-a suferi şi-a unei iritabilităţi care resimte orice împotrivire şi chiar necesitatea împotrivirii ca pe-o *nefericire* insuportabilă (adică drept ceva nociv, contrazis de instinctul de conservare); iar fericirea (plăcerea) o recunoaşte numai în faptul că nu se mai realizează vreo împotrivire faţă de nimeni şi nimic, nici faţă de rău şi nici faţă de cel care înfăptuieşte răul – iubirea ca unica, *ultima* posibilitate de viaţă...

Acestea sunt cele două *realităţi fiziologice* pe care şi din care a crescut doctrina mîntuirii.Le socotesc o sublimă dezvoltare a hedonismului[57], pe nişte fundamente cu totul morbide. Strîns înrudit cu acesta, chiar dacă cu un adaos substanţial al vitalităţii şi-al energiei nervoase greceşti, rămîne epicureismul, o doctrină a mîntuirii păgîne. Epicur, un *decadent tipic:* pentru prima oară recunoscut de mine ca atare. Frica de durere, chiar de durerea oricît de mică, nu poate sfîrşi altfel decît într-o religie a iubirii...

31.

De încă mai înainte am dat un răspuns problemei respective. Premisa acesteia este că tipul Mîntuitorului ni s-a păstrat numai într-o formă puternic desfigurată. Această desfigurare poartă în ea multă verosimilitate: un asemenea tip, din mai multe motive, nu putea rămîne pur, întreg, liber de adăugiri. Trebuia ca mediul în care se mişca această figură străină să lase urme asupra sa, mai mult încă decît istoria, decît *destinul* primelor comunităţi creştineşti; acestea l-au îmbogăţit, retrospectiv, cu trăsături care pot fi înţelese numai datorită războiului şi scopurilor propagandistice. Această lume ciudată şi bolnavă, în care ne introduc Evangheliile – o lume ca dintr-un roman rusesc, în care pare să-şi dea întîlnire toată drojdia societăţii, suferinţele psihice şi idioţenia „copilăroasă" – a făcut în orice caz tipul cu mult mai *grosolan*: în special primii discipoli, pentru a înţelege ceva din aceasta, au transpus o existenţă făcută mai întîi în întregime din simboluri şi plutind în insesizabil, în propria lor cruzime – pentru ei tipul acesta a devenit o existenţă numai după ce a fost turnat în formele cunoscute date... Profetul, Mesia, viitorul judecător, profesorul de morală, făcătorul de minuni, Ioan Botezătorul – tot atîtea prilejuri pentru o greşită cunoaştere a tipului... În sfîrşit, să nu subapreciem *proprium*-ul[58] oricărei mari adorări, mai cu seamă sectare: adesea, ea şterge din fiinţa adorată trăsăturile şi idiosincraziile originale, de cele mai multe ori în mod neplăcut străine – *ea însăşi nu le mai vede*. Ar trebui să regretăm că în apropierea acestui cel mai interesant decadent nu a trăit un Dostoievski[59], adică, cred eu, cineva care ştie să resimtă tocmai farmecul emoţionant al unui asemenea amestec de sublim, boală şi copilăresc. Un ultim punct de vedere: acest tip ca un tip *decadent ar fi putut* să existe în realitate dintr-o ciudată îmbinare a multiplicităţii şi contradicţiei: o asemenea posibilitate nu este exclusă în

totalitate. Totuşi, totul ne consiliază împotriva acesteia: în acest caz, tocmai tradiţia ar trebui să fie remarcabil de credincioasă şi de obiectivă; dar avem motive să admitem contrariul. Pentru moment, se deschide o contradicţie între predicatorul munţilor, lacurilor şi cîmpiilor, a cărui apariţie are efectul unui Budha pe un tărîm foarte puţin indic, şi acest fanatic al atacului, duşman de moarte al teologilor şi al preoţilor, pe care reavoinţa lui Renan l-a glorificat ca „le grand maître en ironie"[60]. Eu însumi nu mă îndoiesc că o mare cantitate de fiere (şi chiar de *esprit*) s-a revărsat, din cauza stării iritate a propagandei creştine, peste tipul maestrului; se cunoaşte din belşug lipsa de ezitare a tuturor sectanţilor de a face din maestrul lor justificarea propriei lor apologii. Cînd prima comunitate a avut nevoie de teologul care să judece, care se ceartă, se mînie, răutăcios subtil *împotriva* teologilor, atunci ea şi-a creat „Dumnezeul" ei, conform cu nevoile sale: după care i-a pus în gură, fără a şovăi şi acele concepte total neevanghelice, la care nu se mai putea acum renunţa, „reîntoarcerea", „judecata de apoi" şi orice fel de aşteptare şi promisiune în timp.

32.

Încă o dată, mă opun faptului ca în tipul Mîntuitorului să amestecăm fanaticul: cuvîntul *impérieux*[61] pe care îl utilizează Renan, deja anulează tipul în el însuşi. „Buna-vestire" constă tocmai în aceea că nu mai există opoziţii; împărăţia cerurilor aparţine copiilor; credinţa care primeşte aici glas nu este o credinţă dobîndită prin luptă – ea este dată, ea este de la-nceput, ea este oarecum ca o copilărie regresată în spiritual. Cazul pubertăţii întîrziate şi rămasă ca o stare nedezvoltată în organism, ca un fenomen secundar al degenerescenţei, este obişnuit cel puţin pentru fiziologi. O asemenea credinţă nu supără, nu mustră, nu se apără; ea

nu aduce „spada“[62] – ea nu bănuieşte deloc măsura în care ar putea odată să despartă. Ea nu se justifică pe sine nici prin minuni, nici prin recompensă şi promisiuni, nici chiar prin „Scriptură“; ea însăşi este în oricare moment minunea sa proprie, recompensa sa, justificarea sa, „împărăţia lui Dumnezeu“ Această credinţă nu se lasă formulată – ea *trăieşte*, se apără contra formulelor. Fireşte, accidentul mediului, limba, formaţia prealabilă determină o anumită sferă de concepte: cel dintîi creştinism a folosit *numai* concepte iudeo-semitice (mîncarea şi băutura la cina cea sfîntă ţin de ea, acest concept de care biserica a abuzat atît de rău, ca şi de tot de ceea ce este evreu). Dar să ne păzim de a vedea în asta mai mult decît un discurs de semne, o semiotică, o ocazie pentru parabole. Pentru acest anti-realist condiţia prealabilă a oricărei cuvîntări, în general, este tocmai aceea că nici un cuvînt nu trebuie luat în sens literal. Printre indieni s-ar servi de conceptele lui Sankhyam[63], între chinezi de cele ale lui Lao-tze[64] – fără ca prin aceasta să simtă vreo deosebire. Cu o anumită toleranţă în expresie, Isus s-ar putea numi un „spirit liber“ – el nu are consideraţie pentru nimic din ceea ce este solid; cuvîntul *ucide*, tot ceea ce este solid *ucide*. Conceptul, *experienţa* vieţii, aşa cum el singur le cunoaşte, contrazic orice fel de cuvînt, formulă, lege, credinţă, dogmă. El vorbeşte numai despre ceea ce este mai lăuntric: „viaţa“ sau „adevărul“ sau „lumina“[65] sunt cuvintele sale pentru ceea ce este mai lăuntric – tot restul, întreaga realitate, întreaga natură, însăşi limba, au pentru el numai valoarea unui semn, a unei parabole. În acest punct, nu este voie deloc să greşim, oricît de mare ar fi seducţia care se află în prejudecăţile creştine, vreau să zic *bisericeşti*[66]: o asemenea simbolică stă, *par excellence*[67], în afara oricărei religii, a oricărui concept al cultului, a oricărei istorii, a oricărei ştiinţe a naturii, a oricărei experinţe a lumii, a oricăror cunoştinţe, a oricărei politici, a oricărei psihologii, a oricăror cărţi, a oricărei arte – „cunoaşterea“

sa este tocmai *pura prostie* cu privire la faptul *că* ceva asemănător este dat. *Cultura* îi este cunoscută, nu o dată, numai din auzite, nu crede că este necesară împotriva ei nici o luptă – el nu o neagă... Acelaşi lucru este valabil cu privire la *stat,* la întreaga ordine şi societate civilă, la *muncă*, la război – el nu a avut niciodată un motiv pentru a nega „lumea", el nu a avut niciodată vreo părere privind noţiunea bisericească de „lume" *Negarea* constituie pentru el tocmai ceea ce este cu totul imposibil... În mod asemănător, lipseşte dialectica, lipseşte reprezentarea că o credinţă, un „adevăr" ar putea fi dovedit pe bază de argumente – argumentele *sale* sunt „lumini lăuntrice", senzaţii lăuntrice de plăcere, mai mult, „argu-mente ale forţei" O asemenea doctrină nu poate contrazice: ea nu înţelege deloc că mai există şi alte doctrine, că *pot exista*, ea nu-şi poate închipui în nici un fel o judecată opusă... Unde dă peste aşa ceva, ea se mîhneşte, cu cea mai lăuntrică compasiune, din cauza acestei „orbiri" – căci ea vede „lumina" – dar nu face nici o obiecţie.

33.

În întreaga psihologie a „Evangheliilor" lipsesc conceptele de vină şi de pedeapsă; la fel şi conceptul de răsplată. „Păcatul", orice relaţie de distanţă dintre Dumnezeu şi om este lichidată – *tocmai aceasta este „buna vestire"* Fericirea nu este promisă, ea nu este legată de anumite condiţii; ea este singura realitate – restul nu este decît un semn, ca să vorbească despre aceasta...

Consecinţele unei asemenea stări sunt proiectate într-o nouă *practică,* practica evanghelică propriu-zisă. Nu „credinţa" este cea care îi deosebeşte pe creştini: creştinul lucrează, el se distinge printr-un *alt fel* de-a lucra. Nici prin cuvînt, nici în inimă, el nu se opune celui ce săvîrşeşte

un rău împotriva lui. Nu face nici o deosebire între străini şi indigeni, între iudei şi ne-iudei („aproapele", de fapt tovarăşul de credinţă, este desigur iudeul). El nu se supără pe nimeni, nu dispreţuieşte pe nimeni. El nu se lasă văzut nici în tribunale şi nici nu le ia în consideraţie („nu face nici un jurămînt"). În nici o împrejurare, nici chiar în cazul unei infidelităţi dovedite a femeii, el nu se desparte de femeia lui. În esenţă, toate acestea constituie un singur principiu, consecinţele unui singur instinct[68].

Viaţa Mîntuitorului nu-a fost decît *această* practică – moartea sa, de asemenea, nu a fost nimic altceva... Mai mult, el nu a avut nevoie de nici o formulă, de nici un rit pentru raporturile sale cu Dumnezeu – nici chiar de rugăciune. El a lichidat întreaga doctrină iudaică a ispăşirii şi a iertării; el ştie că doar *practica* vieţii este cea prin care te poţi simţi „divin", „fericit",„evanghelic", un „copil al lui Dumnezeu", în orice timp. *Nu* pocăinţa, *nu* „rugăciunea pentru iertare" sunt căile către Dumnezeu; doar practica evanghelică duce către Dumnezeu, ea este însuşi „Dumnezeu"! – Ceea ce a fost *lichidat* prin Evanghelie a fost iudaismul conceptelor de „păcat" „iertarea păcatelor", „credinţă", „mîntuire prin credinţă" – întreaga doctrină *bisericească* iudaică a fost negată în „bunavestire"

Cel mai adînc instinct pentru felul în care ar trebui să *trăim* pentru a ne simţi „în ceruri", pentru a ne simţi „veşnici", în timp ce prin orice altă atitudine nu ne simţim *deloc* „în cer": aceasta este singura realitate psihologică a „mîntuirii" O nouă formă de viaţă, şi *nu* o credinţă nouă...

34.

Dacă eu înţeleg ceva din acest mare simbolist, atunci aceasta este că el a luat ca realităţi, ca „adevăruri", numai realităţi lăuntrice – că restul, tot ceea ce este natural, temporal, spaţial, istoric, le-a înţeles numai ca pe-un semn,

ca pe-o ocazie pentru nişte alegorii. Conceptul de „fiu al omului" nu este o persoană concretă, care aparţine istoriei, ceva individual, unic, ci o fatalitate „eternă", un simbol psihologic desprins din conceptul de timp. Acelaşi lucru este valabil încă o dată şi în cel mai înalt sens şi cu privire la Dumnezeul acestui simbolist tipic, la „împărăţia lui Dumnezeu", la „împărăţia cerurilor", la „copilăria lui Isus" Nu este nimic mai necreştin ca această *condiţie bisericească* a unui Dumnezeu înţeles ca persoană, a *venirii* „împărăţiei lui Dumnezeu", a unei „împărăţii a cerurilor" *dincolo*, a unui „fiu al lui Dumnezeu", *a doua persoană* a trinităţii. Toate acestea sunt – să mi se ierte expresia – un pumn în ochii, – oh, ce fel de ochi – Evangheliei: un *cinism al istoriei universale* în persiflarea simbolului... Însă se vede de la sine ce a fost atins prin simbolurile „Tatălui" şi „Fiului", deşi sunt de acord că nu pentru oricine: prin cuvîntul „Fiu" este exprimată *pătrunderea* în sentimentul transfigurării generale a tuturor lucrurilor (fericirea), prin cuvîntul „Tată", *însuşi acest sentiment*, sentimentul eternităţii, al împlinirii. Mi-e ruşine să amintesc ce a făcut Biserica din acest simbolism: nu a aşezat ea oare istoria unui Amphitryon[69] în pragul „credinţei" creştine? Şi, pe deasupra, o dogmă a „imaculatei concepţii"?... *Dar, în felul acesta, ea a murdărit concepţia.*

„Împărăţia cerurilor" este o stare a inimii – şi nu una „deasupra pămîntului" sau una ce vine „după moarte" Orice concept al morţii naturale *lipseşte* din Evanghelie: moartea nu este un „pod", o trecere, ea lipseşte pentru că ea aparţine unei cu totul alte lumi, aparente numai, folositoare doar ca simbol. „Ora morţii" *nu* este un concept creştin – „ora", timpul, viaţa fizică şi cauzele sale nu există deloc pentru cel care ne învaţă „bunavestire" „Împărăţia lui Dumnezeu" nu este ceva care se aşteaptă; nu are nici un ieri şi nici un poimîine, şi nici nu vine după „o mie de ani" – este o experienţă a inimii; pretutindeni şi nu este nicăieri...

35.

Acest aducător al „buneivestiri" a murit precum a trăit, precum a *propăvăduit – nu* pentru a-i „mîntui pe oameni", ci pentru a le-arăta cum trebuie trăit. *Practica* este ceea ce el a lăsat omenirii în urma lui: atitudinea sa în faţa judecătorilor, în faţa zbirilor, în faţa acuzatorilor, în faţa a tot felul de calomnii şi batjocuri – atitudinea sa pe *cruce*. El nu se opune, nu-şi apără dreptul, nu face nici un pas care să-l apere de ceea ce este cel mai *rău*, mai mult, chiar îl *provoacă*... Şi se roagă, suferă, iubeşte *cu* aceia şi *în* aceia care-i fac rău[70]. *Nu* se apără, *nu* se mînie, *nu* face pe nimen răspunzători... De asemenea, nu se opune răului – *îl iubeşte*...

36.

Noi, cei dintîi, noi, cei deveniţi *spirite libere,* avem condiţiile pentru a înţelege ceva ce nouăsprezece secole au înţeles greşit – orice corectitudine devenită instinct şi patimă, care duce război împotriva „minciunii sfinte" mai mult decît împotriva oricărei alte minciuni... Oamenii s-au îndepărtat nespus de neutralitatea noastră plină de iubire şi prevăzătoare, de acea onestitate a spiritului prin care este cu putinţă să se ghicească lucruri atît de străine, de delicate: cu un egoism impudic, omul a vrut, în toate timpurile, să găsească doar propriul *său* avantaj în aceasta şi şi-a construit *biserica* în opoziţie cu Evanghelia...

Cel care ar căuta semnele că o divinitate ironică îşi muşcă degetele în spatele marelui joc al lumii, acela nu ar găsi nici cel mai mic punct de sprijin în neliniştitorul semn de întrebare ce se numeşte creştinism. Că omenirea îngenunchează în faţa opusului acestuia, adică a ceea ce a fost originea, sensul, *dreptul* Evangheliei, că în conceptul

de „Biserică" a declarat drept sfînt tocmai ceea ce cel care a adus „bunavestire" a simţit ca fiind sub el sau îndărătul său – am căuta zadarnic după o mare formă de ironie a istoriei universale.

37.

Epoca noastră se mîndreşte cu semnificaţia sa istorică: cum a putut să facă credibil pentru sine acel nonsens că la începuturile creştinismului stă fabula *grobiană a făcătorului de minuni şi a Mîntuitorului* – şi că tot ceea ce este spiritual şi simbolic a fost rezultatul unei evoluţii ulterioare? Dimpotrivă: istoria creştinismului – mai ales începînd cu moartea pe cruce – nu este decît istoria, ce înaintează pas cu pas, a răstălmăcirii mereu mai grosolane a unui simbolism *originar*. Cu fiecare răspîndire a creştinismului în mulţimi de oameni mereu mai largi şi mai grosolane, care se îndepărtau mereu mai mult de condiţiile în care acesta s-a născut, a fost necesar ca creştinismul să fie *vulgarizat*, să fie *barbarizat* – în felul acesta el a absorbit doctrine şi rituri ale tuturor cultelor *subpămîntene*, lipsa de sens a tuturor felurilor de boli mentale. Destinul creştinismului se află în necesitatea că însăşi credinţa sa a trebuit să fie atît de bolnavă, umilă, pe cît au fost de bolnave, josnice şi vulgare condiţiile care au trebuit satisfăcute odată cu el. În sfîrşit, ca Biserică, a însumat, sub formă de putere, însăşi *barbaria bolnavă* – Biserica, adică această formă de ură mortală faţă de orice dreptate, faţă de orice *înălţime* spirituală, faţă de orice cultură a spiritului, faţă de orice omenire sinceră şi bună. *Valorile creştine – valorile* nobile: mai întîi, noi, spiritele *devenite libere,* am restabilit această cea mai mare opoziţie de valori care a fost dată cîndva!

38.

În acest loc nu pot să-mi înăbuş un suspin. Sunt zile cînd mă bîntuie un sentiment mai negru decît cea mai neagră melancolie – *dispreţul faţă de oameni*. Şi cu asta nu las nici o îndoială cu privire la ce şi pe cine dispreţuiesc: pe omul de astăzi, pe omul cu care în mod fatal sunt contemporan. Omul de astăzi – eu mă înăbuş în respiraţia lui murdară... La fel ca orice cunoscător, sunt de-o mare toleranţă faţă de trecut, ceea ce înseamnă de o *generoasă* înfrînare; trec cu o întunecată prudenţă prin casa de nebuni a unor întregi mii de ani ai lumii, fie că aceştia se numesc „creştinism", „credinţă creştină", „Biserică creştină" – mă feresc de-a face omenirea răspunzătoare pentru bolile sale mentale. Însă sentimentul meu se schimbă brusc; iese la suprafaţă imediat ce-am intrat în epoca modernă, în epoca *noastră*. Epoca noastră este cea care *ştie*... Ceea ce, odinioară, a fost numai bolnav, astăzi a devenit necuviincios – în zilele noastre este necuviincios să fii creştin. *Şi aici începe dezgustul meu*. Mă uit împrejurul meu: n-a mai rămas nici măcar un cuvînt despre ceea ce, odinioară, s-a numit „adevăr", noi nu mai suportăm ca un preot să-şi pună, nici măcar în gură, cuvîntul „adevăr" Astăzi, chiar şi cu cea mai modestă pretenţie de dreptate, *trebuie* să se ştie că un teolog, un preot, un popă, cu fiecare propoziţie pe care o rosteşte, nu numai că greşeşte, dar şi *minte* – că, mai mult, *nu-i este permis* să mintă din „nevinovăţie", din „necunoştinţă de cauză" Chiar şi preotul ştie, la fel de bine, ca oricare altul, că nu mai există nici „Dumnezeu", nici un „păcătos", nici un „Mîntuitor" – că „libertatea voinţei", „ordinea morală universală" sunt minciuni: – seriozitatea, adînca victorie a spiritului asupra sa însuşi nu-i mai permit nimănui să ignore asta... *Toate* conceptele Bisericii sunt cunoscute ca ceea ce sunt, ca cea mai rău intenţionată falsificare de monedă din cîte există, în scopul

de a *devaloriza* natura, valorile naturale; preotul însuşi este recunoscut drept ceea ce este, ca cel mai periculos fel de parazit, ca adevăratul păianjen otrăvitor al vieţii. Astăzi noi ştim, *conştiinţa* noastră ştie *cît* valorează, în general, *la ce anume servesc* născocirile preoţilor şi ale Bisericii – conceptele de „cealaltă lume", „judecata de apoi", „nemurirea sufletului" şi însuşi conceptul de „suflet" – prin care s-a atins starea de auto-dezonorare a omenirii, a cărei priveliştе poate să producă scîrbă; ele sunt instrumente de tortură şi formează sisteme ale cruzimii, datorită cărora preotul a devenit şi a rămas stăpîn... Fiecare ştie asta şi, *în ciuda acestui fapt, toate rămîn cum au fost.* Unde s-a dus ultimul sentiment de bunăcuviinţă, de respect faţă de sine însuşi, dacă chiar oamenii noştri de stat[71], un soi de oameni, altminteri, lipsiţi în întregime de idei preconcepute, şi în fapt anticreştini în deplină măsură, se mai numesc astăzi creştini şi se duc la împărtăşanie?... Un tînăr principe[72] în fruntea regimentelor sale, splendid ca expresie a egoismului şi orgoliului poporului său, – recunoscîndu-se însă, fără pudoare, pe sine drept creştin!... *Pe cine* neagă, deci, creştinismul? ce înseamnă pentru el „lume"? Că omul este soldat, judecător, patriot; că se apără; că ţine la onoarea sa; că îşi urmăreşte propriul avantaj; că este *mîndru*... În zilele noastre, orice practică, în orice moment, orice instinct, orice judecată de valoare devenită faptă este anticreştină; ce avorton al falsităţii trebuie să fie omul modern dacă, în ciuda acestora, nu-i este ruşine să se mai numească creştin!

39.

Mă întorc şi povestesc istoria adevărată a creştinismului – Cuvîntul „creştinism" este deja o neînţelegere – în esenţă, a existat numai un creştin şi el a murit pe cruce. „Evanghelia" *a murit* pe cruce. Ceea ce s-a numit „Evangelie"

începînd din acest moment era opusul a ceea ce *el* a trăit: o „*rea* vestire", un „*dys-angelium*" Este fals pînă la non-sens să vezi într-o „credinţă", credinţa mîntuirii prin Christos, semnul distinctiv al creştinismului: numai *practica* creştină, numai o viaţă ca aceea pe care a *trăit-o Cel* care a murit pe cruce este creştină... *O asemenea* viaţă este încă posibilă şi astăzi, iar pentru *anumiţi* oameni, este chiar necesară: creştinismul autentic, originar, va fi cu putinţă în toate timpurile... *Nu* o credinţă, ci un a face, un a *nu* face multe lucruri. o altă *existenţă*... stări de conştiinţă, o credinţă oarecare, de pildă, a considera ca adevărat *un lucru oarecare* – fiecare psiholog ştie aceasta – sunt pe deplin indiferente şi de al cincilea rang în raport cu valoarea instinctelor: vorbind mai riguros, întregul concept de cauzalitate spirituală este fals. A reduce modul de a fi creştin, creştinismul, la a considera ceva ca adevărat, la un fenomen de conştiinţă numai, înseamnă o negare a creştinismului. *În realitate nu a existat nici un creştin*. „Creştinul", ceeea ce de două mii de ani se numeşte creştin, este numai o auto-neînţelegere psihologică. Văzut mai precis, *în ciuda tuturor* „credinţelor", au stăpînit în el numai instincte – *şi ce fel de instincte!* În toate timpurile, într-un mod exemplar la Luther, credinţa a fost numai o pelerină, un pretext, o *draperie,* în spatele căreia instintele îşi joacă jocul lor – o *orbire* înţeleaptă privind domnia unor *anumite* instincte... „Credinţa" – eu am numit-o deja adevărata viclenie creştină – s-a vorbit întotdeauna despre „credinţă", s-a acţionat, întotdeauna, numai din instincte... În lumea de reprezentări a creştinului nu se întîmplă nimic care să privească numai realitatea: dimpotrivă am recunoscut , în instinctul de ură *faţă de* orice realitate elementul ce impulsionează, unicul impuls la rădăcinile creştinismului. Ce urmează din aceasta? Ca şi *in psyhologicus*, greşeala este aici radicală, ceea ce înseamnă că merge pînă la esenţă, adică se numeşte *substanţială*. Să scoatem de aici doar un concept şi să

punem o singură părticică de realitate în locul acestuia – şi întreg creştinismul se rostogoleşte în neant! Privit de sus, acest cel mai ciudat dintre toate faptele, rămîne o religie nu numai determinată de erori, ci una care este exclusiv vătămătoare şi care este inventivă, ba chiar genială, *doar* în privinţa unor erori ce otrăvesc viaţa şi inima, un *spectacol pentru zei* – pentru orice divinităţi care sunt, totodată, şi filosofi, şi cu care m-am întîlnit, de exemplu, în cursul acelor vestite dialoguri de la Naxos[73] În momentul cînd *dezgustul* din ei cedează, ei devin recunoscători pentru spectacolul oferit de creştini: cea mai mizerabilă steluţă, care se numeşte pămînt, merită poate o privire dumnezeiască, un interes dumnezeiesc, *numai* din pricina acestui caz curios... Să nu depreciem pe creştin: creştinul, falsificat *pînă la nevinovăţie*, stă cu mult deasupra unei maimuţe – în ceea ce îi priveşte pe creştini, o cunoscută teorie a descendenţei devine curată amabilitate.

40.

Soarta Evangheliei s-a pecetluit prin moarte – a atîrnat de „cruce" Numai moartea, această neaşteptat de ruşinoasă moarte, numai crucea care, în general, rămîne rezervată doar pentru *canalii*[74], numai acest înspăimîntător paradox i-a adus pe discipoli în faţa întrebării propriu-zise: *„cine a fost acesta? ce a fost acesta?* Sentimentul, zguduitor şi adînc jignitor, bănuiala că o asemenea moarte ar putea fi *negarea* cauzei lor, groaznicul semn de întrebare „de ce tocmai aşa?" – această stare este destul de bine cunoscută. Aici totul *trebuia* să fie necesar, *trebuia* să aibă sens, raţiune, o raţiune înaltă; iubirea unui discipol nu cunoaşte întîmplarea. Numai acum s-a înfăţişat prăpastia: *„cine* l-a omorît? *cine* a fost duşmanul său natural?" – această întrebare a ţîşnit ca un fulger. Răspunsul: iudaismul *stăpînitor*, pătura

sa conducătoare. Şi din acest moment, omul s-a simţit răzvrătit contra ordinii, la înţeles pe Isus retrospectiv *ca fiind răzvrătit contra ordinii.* Pînă acum *a lipsit* din imaginea sa această trăsătură războinică, acest a spune şi aface nu; mai mult încă, el a fost chiar contrariul acesteia. Este evident că mărunta comunitate *nu* a înţeles tocmai problema principală, caracterul exemplar al acestui fel de-a muri, libertatea, *superioritatea* asupra oricărui simţămînt de *resentiment*: dovada cît de puţin s-a înţeles, în general, din el. În sine, prin moartea sa, Isus nu putea să vroiască altceva decît să dea, în mod public, proba cea mai tare, *dovada* învăţăturii sale.

Însă ucenicii săi erau departe de-a *ierta* această moarte – ceea ce ar fi fost evangelic în cel mai înalt grad; sau chiar *să se abandoneze* ei înşişi, în blînda şi plăcuta împăcare a sufletului, unei morţi asemănătoare... Iarăşi sentimentul cel mai mult neevangelic, *răzbunarea*, a fost cel care a ieşit la suprafaţă. Era imposibil ca prin această moarte lucrurile să primească un sfîrşit: era nevoie de „răsplată", „judecată" (şi totuşi, ce poate fi mai neevanghelic ca „răsplata", „pedeapsa", „a ţine judecată"!). Încă o dată, aşteptarea populară a unui Messia a ieşit în prim plan; un moment istoric a fost luat în seamă: „împărăţia lui Dumnezeu" va veni să pronunţe judecata asupra duşmanilor lui... Însă cu aceasta totul a fost răstălmăcit: „împărăţia lui Dumnezeu ca act final, ca făgăduieală! Evanghelia a fost tocmai existenţa, împlinirea, *realitatea* acestei „împărăţii" Tocmai o asemenea moarte *a fost* „împărăţia lui Dumnezeu" Numai acum, în tipul Maestrului, este introdusă întreaga dispreţuire şi amărăciune împotriva fariseilor şi teologilor – şi cu aceasta *s-a făcut* din el un fariseu şi teolog! Pe de altă parte, veneraţia devenită sălbatică a acestor suflete devotate n-a mai suportat acea egală îndreptăţire a fiecăruia de-a se considera, conform Evangheliei, fiul lui Dumnezeu, pe care Isus a predicat-o:

răzbunarea lor a fost *a-l înălța* pe Isus într-un fel exagerat, pentru a se rupe de el: pe de-a-ntregul, la fel ca odinioară iudeii, cînd, din răzbunare față de dușmanii lor, s-au despărțit de Dumnezeul lor și l-au ridicat în înălțimi. Dumnezeul unic, Fiul unic al lui Dumnezeu: amîndoi produse ale *ressentiment*-ului...

41.

Și începînd de acum iese la suprafață o problemă absurdă: „cum de *a putut* Dumnezeu lăsa una ca asta!" La asta, rațiunea tulburată a micii comunități a găsit un răspuns groaznic de absurd: Dumnezeu l-a dat pe fiul său ca jertfă pentru iertarea păcatelor. Cu aceasta, dintr-odată, s-a terminat cu Evanghelia! Jertfa *care mîntuie*, și asta în forma sa cea mai respingătoare, barbară, jertfa *nevinovatului*, pentru păcatele vinovaților! Ce păgînism înfiorător! Căci Isus a suprimat însuși conceptul de păcat – el a negat orice fel de prăpastie între Dumnezeu și om, el a trăit această unitate a lui Dumnezeu cu omul ca „bunăvestirea" sa. Și nu ca un privilegiu! De-acum, în tipul Mîntuitorului pătrunde puțin cîte puțin doctrina despre judecată și a doua venire, doctrina despre moarte ca o moarte prin jertfă, doctrina despre *reînviere*, prin care întreg conceptul de „fericire", întrega și unica realitate a Evangheliei este escamotată – în favoarea unei stări *de după* moarte!... Pavel, cu obrăznicia specific rabinică ce-l caracterizează în toate trăsăturile sale, a făcut mai logică această concepție, această imoralitate a concepției: „dacă Hristos n-a înviat din morți, atunci credința noastră este zadarnică"[75] Și, dintr-odată, Evanghelia a devenit cea mai demnă de dispreț dintre toate promisiunile irealizabile; doctrina rușinoasă despre nemurirea personală... Pavel însuși a predicat-o numai ca o răsplată!

42.

Se poate vedea ceea *ce* s-a terminat prin moartea pe cruce: un avînt în întregime originar către mişcarea budhistă de liniştire, către o *fericire* nu numai promisă, ci reală, pe *pămînt*. Asta rămîne – am subliniat mai înainte – diferenţa fundamentală între cele două religii ale *decadenţei*: budhismul nu promite, ci împlineşte, creştinismul promite totul, dar nu se *ţine de nimic*. „Bunavestire" a fost urmată îndeaproape de *cea mai reavestire cu putinţă*: de cea a lui Pavel. În Pavel s-a încorporat tipul opus „bunului vestitor", geniul în ură, în viziunea urii, în logica neînduplecată a urii. Cîte n-a sacrificat urii acest dysangelist[76] Înainte de toate, pe Mîntuiror: l-a ţintuit de crucea sa. Viaţa, exemplul, învăţătura, moartea, sensul şi dreptul întregii Evanghelii – nu mai există nimic în afară de ceea ce înţelegea, în ura lui, acest falsificator de bani, de ceea ce îi putea fi lui de folos. *Nici* o realitate, *nici* un adevăr istoric!... Şi încă o dată, instinctul preoţesc al iudeilor a comis aceeaşi mare crimă împotriva istoriei – el a şters pur şi simplu pe ieri şi alaltăieri din creştinism *şi-a născocit pentru sine o istorie a creştinismului primitiv*. Mai mult încă: el a falsificat istoria lui Israel încă o dată, astfel încît ea să apară ca o preistorie a faptelor *sale*: toţi profeţii au vorbit despre „Mîntuitorul" *său*... Mai tîrziu, Biserica a falsificat istoria omenirii pentru a face din ea preistoria creştinismului... Tipul mîntuitorului, învăţătura, moartea, sensul morţii, chiar ceea ce urmează morţii – nimic n-a rămas neatins, nimic n-a rămas măcar asemănător cu realitatea... Pavel a mutat pur şi simplu centrul de greutate al acestei existenţe în spatele existenţei de aici – în minciuna despre Isus cel care „învie". În esenţă, el nu a avut nevoie deloc de viaţa Mîntuitorului – el a avut nevoie de moartea pe cruce şi încă de ceva... De un Pavel care să-şi aibă patria sa în sediul principal al iluminismului stoic[77], care să fie luat drept cinstit cînd face, de regulă

dintr-o halucinaţie, *dovada supravieţuirii* Mîntuitorului sau chiar numai cînd vrea să dea crezare poveştii sale că el a avut această halucinaţie, ceea ce ar fi o adevărată *niaiserie*[78] din partea unui psiholog: Pavel a vrut scopul şi, în consecinţă, a vrut şi mijlocul... Ceea ce el n-a crezut, au crezut idioţii, cărora le-a aruncat învăţătura *sa*. Nevoia sa a fost *puterea*; cu Pavel, preotul a vrut, încă o dată, puterea – el nu se putea folosi decît de concepte, doctrine, simboluri cu care să se tiranizeze masele, să se formeze turme. *Ce*-a preluat, mai tîrziu, Mahomed de la creştini? Născocirea lui Pavel, mijlocul tiraniei preoţeşti, a formării de turme; credinţa în nemurire – adică *doctrina despre „judecată"*

43.

Dacă centrul de greutate al vieţii nu este în viaţă, ci este mutat „dincolo" – *în nimic* –, atunci vieţii ca atare i s-a luat centrul de greutate. Marea minciună a nemuririi personale distruge orice raţiune, orice natură din instincte, – tot ceea ce este binefăcător, ce promovează viaţa, ce garantează viitorul în instincte, stîrneşte acum neîncrederea. A trăi *în aşa fel* încît să nu mai existe nici un *sens* de-a trăi, *aceasta* devine acum „sensul" vieţii... La ce bun spiritul colectiv, recunoştinţa pentru origine şi predecesori, a promova şi a avea în vedere colaborarea, încrederea, un oarecare bine comun? Tot atîtea „încercări", tot atîtea abateri de la „calea dreaptă" „Un singur lucru este necesar!" Că fiecare „suflet nemuritor" este de rang egal cu celălalt, că în colectivitatea tuturor existenţelor salvarea *fiecărui individ* poate să aibă pretenţie la o importanţă eternă, că nici ipocriţii, pe trei sferturi nebuni, nu pot să-şi imagineze că din cauza lor legile naturii vor fi permanent *sfărîmate* – o asemenea intensificare în infinit a oricărui fel de egoism,

pînă la *neobrăzare*, nu poate fi stigmatizată cu destul dispreţ. Şi totuşi, creştinismul îşi datorează *victoria acestei* linguşiri, vrednice de milă, a vanităţii popoarelor – tocmai cu aceasta el a reuşit să-i convingă pe toţi rataţii, pe cei cu gînduri revoluţionare, pe cei aflaţi la strîmtoare, întregul gunoi şi toate rebuturile omenirii. „Mîntuirea sufletului" – altfel zis: „lumea se învîrte *în jurul meu*" Otrava învăţăturii despre „*drepturi egale* pentru toţi" este ceea ce creştinismul a împrăştiat în modul cel mai eficient; pornind din cel mai tainic colţ al instinctelor rele, creştinismul a făcut un război pe viaţă şi pe moarte împotriva oricărui sentiment de respect şi de distanţă dintre oameni, adică împotriva *premisei* oricărei înălţări, a oricărei creşteri prin cultură – el şi-a făurit din *resentimentul* maselor *arma principală* împotriva noastră, împotriva a tot ceea ce-i nobil, vesel, mărinimos pe pămînt, împotriva fericirii noastre pe pămînt... „Nemurirea" acordată unui Petru şi Pavel a fost cel mai mare şi mai răuvoitor atentat de pînă acum la adresa omenirii nobile. *Şi* să nu depreciem această facultate care, din creştinism, s-a infiltrat pînă şi-n politică! Nimeni nu are astăzi curajul drepturilor speciale, al drepturilor de-a stăpîni, al sentimentului de respect faţă de sine şi faţă de semenii săi... – *al patosului distanţei*... Politica noastră este *bolnavă* din această lipsă de curaj!... Aristocratismul modului de-a gîndi a fost subminat, în modul cel mai subpămîntean, prin minciuna egalităţii sufletelor; şi, dacă credinţa în „drepturile celor mai mulţi" face evoluţie, şi *va face*, – să nu ne îndoim de faptul că creştinismul este acela, că judecata de valoare *creştină* este aceea care transformă orice revoluţie în sînge şi crimă. Creştinismul este o revoltă a tuturor celor care se tîrăsc pe pămînt împotriva a ceea ce are *înălţime*: Evanghelia celor „mici" te face mic...

44.

Evangheliile sunt mărturii inestimabile despre corupţia ajunsă de nestăvilit deja în *sînul* primei comunităţi creştine. Ceea ce Pavel a dus la bun sfîrşit mai tîrziu, cu cinismul logic al unui rabin, a fost, totuşi, numai procesul de descompunere care a început cu moartea Mîntuitorului. Aceste Evanghelii nu pot fi citite cu destulă prudenţă; ele îşi au dificultăţile lor îndărătul fiecărui cuvînt. Mărturisesc, şi aceasta va fi în favoarea mea, că ele constituie tocmai din această cauză o plăcere de prim rang pentru un psiholog, anume ca *opusul* oricărei depravări naive, ca rafinamentul *par excellence*, ca măiestria în depravarea psihică. În felul lor Evangheliile există în mod independent. În general, Biblia nu suportă nici o comparaţie. Ne aflăm între evrei: acesta este primul punct de vedere pentru a nu pierde total firul. Această prefecătorie de sine, de-a dreptul genială, în ceva „sfînt", în cărţi sau între oameni, niciodată cu putinţă de atins, nici măcar de aproape, această falsificare ce apare în cuvinte şi în gesturi ca *artă*, nu este întîmplarea unei înzestrări individuale oarecare, a unei naturi de excepţie oarecare. Pentru asta este necesară şi rasa. În creştinism, ca artă de-a minţi cu sfinţenie, întregul iudaism, un exerciţiu şi o tehnică de mai multe secole, luate în modul cel mai serios, ajung la desăvîrşirea lor deplină. Creştinul, această *ultima ratio*[79] a minciunii, este încă o dată iudeul – ba chiar de *trei ori* acesta... Voinţa fundamentală de-a întrebuinţa numai concepte, simboluri, atitudini care sunt dovedite prin practica preotului, refuz instinctiv al oricărei *alte* practici, al oricărei *alte* perspective de valoare şi de utilitate – aceasta nu este numai tradiţie, aceasta este *moştenire*; numai ca moştenire ea acţionează drept natură. Întreaga omenire, chiar şi cele mai bune capete ale celor mai bune vremuri (cu excepţia unuia care, probabil, este numai un monstru) s-a lăsat înşelată. Evanghelia a fost citită ca o *carte a*

nevinovăţiei... nici cel mai mic semn privind măiestria cu care s-a jucat comedia. Fireşte: dacă am *vedea*, fie chiar şi numai în trecere, aceşti ciudaţi sfinţi făţarnici şi artificiali, am fi la sfîrşitul lucrurilor – şi pentru că *eu* nu citesc nici un cuvînt fără a vedea gesturi, pentru mine *s-a sfîrşit cu ei*... Au un anumit fel de a deschide ochii pe care nu-l pot suporta la ei. Din fericire, sunt cărţi care pentru cei mai mulţi dintre oameni contează numai ca *literatură*. Nu trebuie să-i lăsăm să ne inducă în eroare: „nu judecaţi"[80], spun ei, însă trimit în iad tot ceea ce le stă în drum. Întrucît ei îl lasă pe Dumnezeu să judece, de fapt judecă ei înşişi; întrucît ei îl preamăresc pe Dumnezeu, se preamăresc pe ei înşişi; întrucît *pretind* tocmai virtutea de care ei se arată capabili – mai mult încă, aceea de care au nevoie pentru a se menţine, în general, sus – dau marea impresie că luptă pentru virtute, că luptă pentru domnia virtuţii. „Trăim, murim, ne sacrificăm pentru bine" („adevărul", lumina", „împărăţia lui Dumnezeu"); în realitate, ei fac ceea ce nu le este lăsat să facă. Întrucît ei se strecoară în felul cel mai perfid, se retrag în colţuri şi vieţuiesc ca umbrele în umbră, îşi fac o *datorie* din aceasta: ca datorie, viaţa lor apare ca umilinţă, ca umilinţă constituie o dovadă în plusa a evlaviei... Ah, acest fel evlavios, cast, caritabil, de-a minţi! „Pentru noi virtutea însăşi trebuie să depună mărturie"
Să citim Evanghelia ca pe-o carte a seducerii morale: morala este sechestrată de aceşti oameni mici – ştiu ei ce folos să scoată din ea! Omenirea poate fi dusă de nas cel mai bine prin morală! – Realitatea este că înfumurarea *predestinării* celei mai conştiente de sine face pe modesta: o dată pentru totdeauna, „colectivitatea", „binele şi dreptatea", au fost puse de o parte, de cea a „dreptăţii" – iar restul, „lumea", de cealaltă parte... *Aceasta* a fost cea mai fatală formă de grandomanie din cîte-au existat: mici lepădături şi mincinoşi au început să pretindă pentru sine ideile de „Dumnezeu", „adevăr", „lumină", „spirit" „iubire", „înţelepciune, „viaţă",

ca şi cum ele ar fi sinonime cu ei înşişi, pentru ca, în felul acesta, să se delimiteze de „lume"; mici evrei, superbi, copţi pentru orice casă de nebuni, au răsturnat, potrivit cu ei înşişi, valorile, ca şi cum „creştinul" ar fi sensul, pacea, măsura şi *judecata din urmă* a întregii lumi... Întregul destin a devenit posibil numai prin faptul că în lume era deja o formă înrudită, rasial înrudită, de grandomanie, cea *evreiască*: şi, imediat ce s-a deschis prăpastia dintre evrei şi creştinii evreilor, pentru aceştia din urmă n-a mai rămas de făcut nici o alegere, decît să întrebuinţeze aceleaşi procedee ale conservării de sine pe care le-au folosit *împotriva* evreilor înşişi, sfătuiţi de propriul lor instinct iudaic, în timp ce evreii le-au folosit pînă acum doar împotriva acelora care *nu* erau evrei. Creştinul nu este decît un evreu de o credinţă mai „liberă"

45.

Dau cîteva exemple cu privire la ceea ce şi-au băgat în cap aceşti oameni mici, cu privire la ceea ce *au pus* ei *în gura* Maestrului lor: mărturisiri zgomotoase de „suflete frumoase"

„Şi dacă într-un loc nu vă vor primi pe voi, nici nu vă vor asculta, ieşind de acolo, scuturaţi praful de sub picioarele voastre, spre mărturie lor. Adevărat grăiesc vouă: Mai uşor va fi Sodomei şi Gomorei, în ziua judecăţii, decît cetăţii aceleia" (*Marcu*, 6; 11). – Cît este de *evanghelic*!...[81]

„Şi cine va sminti pe unul din aceştia mici, care cred în Mine, mai bine i-ar fi dacă şi-ar lega de gît o piatră de moară şi să fie aruncat în mare" (*Marcu*, 9; 42) – Cît este de *evanghelic*.

„Şi de te sminteşte ochiul tău, scoate-l, că mai bine îţi este ţie cu un singur ochi să intri în împărăţia lui Dumnezeu, decît, avînd amîndoi ochii, să fii aruncat în gheena

focului" (*Marcu*, 9; 47) – Nu este vorba chiar de ochiul în cauză...

„Şi le zicea lor: Adevărat grăiesc vouă că sunt unii, din cei ce stau aici, care nu vor gusta moartea, pînă ce nu vor vedea împărăţia lui Dumnezeu, venind întru putere" (*Marcu*, 9; 1) – *Bine minţit*, leule... [82]

„Oricine voieşte să vină după Mine, să se lepede de sine, să-şi ia crucea şi să-Mi urmeze Mie. Căci..." (*observaţia unui psiholog*. Morala creştină este contrazisă prin aceste „*căci*" ale sale: „cauzele" sale contrazic – aşa este creştineşte) (*Marcu*, 8; 34)

„Nu judecaţi, *ca să* nu fiţi judecaţi. Căci, cu judecata cu care judecaţi, veţi fi judecaţi, şi cu măsura cu care măsuraţi, *vi se* va măsura" (*Matei*, 7; 1-2. Ce concept cu privire la dreptate şi despre un judecător „drept"!)...

„Căci dacă iubiţi pe cei ce vă iubesc, *ce răsplată veţi avea*? Au nu fac şi vameşii acelaşi lucru? Şi dacă îmbrăţişaţi numai pe fraţii voştri, *ce faceţi mai mult*? Au nu fac şi neamurile acelaşi lucru?" (*Matei*, 5; 46-47). Principiul „iubirii creştine"; să fie în cele din urmă bine *plătită*...

„Iar de nu *veţi* ierta oamenilor greşealele lor, nici Tatăl vostru nu vă va ierta greşalele voastre" (*Matei*, 6; 15). Foarte compromiţător pentru numitul „Tată"

„Căutaţi mai întîi împărăţia lui Dumnezeu şi dreptatea Lui şi toate acestea se vor adăuga vouă" (*Matei*, 6; 33). – Acest „*toate*": adică, hrană, îmbrăcăminte, toate cele necesare vieţii. O *greşeală*, chiar exprimîndu-ne moderat... Puţin înainte de aceasta, Dumnezeu apare ca şi croitor, cel puţin în anumite cazuri...

„Bucuraţi-vă în ziua aceea şi veseliţi, *că*, iată, plata voastră multă este în cer; pentru că tot aşa făceau proorocilor părinţii lor" (*Luca*, 6; 23). *Turmă neruşinată*! Deja se compară pe sine cu profeţii...

„Nu ştiţi, oare, că voi sunteţi templu al lui Dumnezeu şi că Duhul lui Dumnezeu locuieşte în voi? De va strica

cineva templul lui Dumnezeu, *îl va strica Dumnezeu pe el*, pentru că sfînt este templul lui Dumnezeu, care sunteţi voi" (Sfîntul Apostol Pavel – *Epistola întîia către Corinteni*, 3; 16-17). Asemenea lucruri nu pot fi dispreţuite îndeajuns...

„Au nu ştiţi că sfinţii vor judeca lumea? Şi dacă lumea este judecată de voi, oare sunteţi voi nevrednici să judecaţi lucruri atît de mici?" (Sfîntul Apostol Pavel – *Epistola întîia către Corinteni*, 6; 2). Din păcate, nu sunt numai vorbele unuia din casa de nebuni... Acest *groaznic escroc* continuă vorba: „Nu ştiţi, oare, că noi vom judeca pe îngeri? Cu cît mai mult cele lumeşti?" [83]

„Au n-a dovedit Dumnezeu nebună înţelepciunea lumii acesteia? Căci, de vreme ce întru înţelepciunea lui Dumnezeu lumea n-a cunoscut prin înţelepciune pe Dumnezeu, a binevoit Dumnezeu să mîntuiască pe cei ce cred prin nebunia propăvăduirii... că nu mulţi sunt înţelepţi după trup, nu mulţi sunt puternici, nu mulţi sunt de bun neam; *Ci Dumnezeu Şi-a ales* pe cele nebune ale lumii, ca să ruşineze pe cei înţelepţi; Dumnezeu Şi-a ales pe cele slabe ale lumii, ca să le ruşineze pe cele tari; Dumnezeu Şi-a ales pe cele de neam de jos ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, pe cele ce nu sunt, ca să nimicească pe cele ce sunt; ca nici un trup să nu se laude înaintea lui Dumnezeu." (Sfîntul Apostol Pavel – *Epistola întîia către Corinteni*, 1; 20 şi urm.). Pentru a *înţelege* acest pasaj, o dovadă de prim rang pentru psihologia oricărei morale de tip Ciandala, să se citească măcar prima dizertaţie din *Genealogia moralei*; aici am pus pentru prima oară în evidenţă opoziţia dintre morala *nobilă* şi morala de tip Ciandala, născută din *ressentiment* şi răzbunare neputincioasă. Pavel a fost cel mai mare dintre toţi apostolii răzbunării[84]...

46.

Ce urmează din asta? Faptul că bine facem punîndu-ne mănuşi cînd citim Noul Testament. Apropierea atîtor murdării aproape că te obligă la asta. Îi putem alege pe „primii creştini" ca societate tot atît de puţin ca pe evreii polonezi: nu pentru că împotriva lor ar fi necesară fie şi numai o obiecţie... Nici una nu miroase bine. Zadarnic am căutat în Noul Testament chiar şi numai o trăsătură simpatică; aici nu se găseşte nimic liber, bun, deschis, drept. Aici umanitatea încă nu şi-a făcut primele începuturi – instinctele de *puritate* lipsesc... Există numai instincte *rele* în Noul Testament, dar de fel curajul însuşi pentru aceste instincte rele. Aici totul e laşitate, totul este orbire, amăgire de sine. Orice carte devine mai clară dacă citim Noul Testament: ca să dau un exemplu, imediat după Pavel, am citit cu încîntare pe cel mai graţios şi mai obraznic zeflemist, Petronius[85], despre care s-ar putea spune ceea ce Domenico Boccaccio scria despre Cesare Borgia[86] prinţului de Parma – „ è tutto festo"[87] – nemuritor de nesănătos, nemuritor de senin şi de bine izbutit... Aceşti mici escroci se înşeală în privinţa a ceea ce este principal. Ei atacă, dar tot ceea ce este atacat de ei devine, prin aceasta, *excepţional.* Dacă un „prim creştin" atacă pe cineva, acesta nu-i mînjit de el... Dimpotrivă, este o onoare ca cineva să aibă împotriva sa nişte „primi creştini" Nu se poate citi Noul Testament fără o preferinţă pentru tot ceea ce este acolo maltratat – fără a mai vorbi despre „înţelepciunea acestei lumi", pe care un agitator impertinent, „prin predici morale", încearcă zadarnic s-o distrugă... Însă chiar fariseii şi scribii îşi trag un avantaj din această opoziţie: trebuie că au o anumită valoare pentru a fi urîţi într-un mod atît de necuviincios. Făţărnicie – un reproş pe care pe care *au îndrăznit* să-l facă „cei dintîi creştini"! La urma urmelor, au fost, de fapt, nişte *privilegiaţi*: aceasta este suficient deja, ura faţă de Ciandala

nu mai are nevoie de nici o motivare. „Primul creştin" – şi mă tem că şi „ultimul creştin" *pe care, probabil, îl mai apuc în viaţă* – este un răzvrătit împotriva tuturor privilegiaţilor pornind din cele mai josnice instincte – el trăieşte, luptă întotdeauna pentru „drepturi *egale*" Mai exact privind, el nu are nici o posibilitate de alegere. Dacă cineva vrea ca persoana sa să fie un „ales al lui Dumnezeu" – sau „templul lui Dumnezeu", sau „judecătorul îngerilor", atunci *orice alt* principiu de alegere, de exemplu, conform dreptăţii, spiritului, bărbăţiei şi mîndriei, frumuseţii şi libertăţii inimii, este pur şi simplu „lumea", *răul în sine*... Morala: în gura unui „prim creştin" fiecare cuvînt este o minciună, orice fapt pe care îl face, un fals instinctiv – toate valorile sale, toate scopurile sale sunt ruşinoase, iar *pe cine* urăşte şi *ce* urăşte el este de valoare... Creştinul, preotul creştin în special, este un *criteriu de valoare*. Trebuie oare să mai spun că în întreg Noul Testament nu apare decît *o singură* figură care trebuie stimată? Acesta este Pilat[88], guvernatorul roman. El nu se lasă convins de faptul că o problemă evreiască ar putea fi luată *în serios*. Un evreu mai mult sau mai puţin – ce contează?... Nobila ironie a unui roman, în faţa căruia s-a făcut un nerușinat abuz cu cuvîntul de „dreptate", a îmbogăţit Noul Testament cu singurul cuvînt *ce are valoare* – care este critica, însăşi nimicirea sa: „*ce este adevărul*"[89]

47.

Nu faptul că nu-l găsim pe Dumnezeu nici în istorie, nici în natură şi nici pe-ndărătul naturii, ci faptul că pe acela pe care îl onorăm drept Dumnezeu îl simţim nu „divin", ci vrednic de milă, absurd, vătămător, nu ca pe-o eroare, ci ca *pe o crimă* împotriva vieţii... Îl negăm pe Dumnezeu ca Dumnezeu... Dacă ni s-ar *arăta* acest

Dumnezeu al creştinilor, atunci am crede în el şi mai puţin. În formulă: *deus, qualem Paulus creavit, dei negatio*[90]. O religie ca cea creştină, care nu se atinge în nici un punct cu realitatea, care-şi pierde valabilitatea îndată ce, fie şi numai într-un singur punct, i s-a dat dreptate realităţii, trebuie să fie, pe bună dreptate, „înţelepciunea lumii", vreau să spun duşmana de moarte a *ştiinţei* – ea va îngădui toate mijloacele prin care pot fi otrăvite, defăimate, *discreditate* disciplina spiritului, claritatea şi rigoarea în ce priveşte conştiinţa spiritului, nobila răceală şi libertate a minţii. „Credinţa" ca imperativ este un *veto* împotriva ştiinţei – *in praxi*[91] o minciună cu orice preţ... Pavel *a înţeles* că minciuna – că credinţa – este necesară; mai tîrziu, Biserica l-a înţeles pe Pavel. Acest Dumnezeu, pe care Pavel l-a născocit pentru sine este un Dumnezeu, „care distruge", „înţelepciunea lumii" (în sens restrîns, cele două mari adversare ale oricărei superstiţii, filosofia şi medicina), este, în realiate, numai *hotărîrea* decisă a lui Pavel însuşi de-a numi Dumnezeu propria sa viaţă:; thora[92] – este tot ceea ce e mai evreiesc. Pavel vrea să *distrugă* „înţelepciunea lumii": duşmanii săi sunt *bunii* filologi şi medici de şcoală alexandrină – împotriva lor duce el război. Într-adevăr, nu poţi fi filolog sau medic fără ca în acelaşi timp să nu fii împotriva creştinismului. Ca filolog te uiţi *în spatele* „cărţilor sfinte", ca medic, *în spatele* depravării fiziologice a creştinului tipic. Medicul zice: „incurabil"; filologul, „escrocherie"

48.

S-a înţeles oare bine acea vestită istorioară care stă la începutul Bibliei – despre groaza infernală a lui Dumnezeu în faţa *ştiinţei*?... N-am înţeles-o. Această carte preoţească *par excellence* începe, cum i se şi cuvine, cu marile dificultăţi

interioare ale preotului: *el* cunoaşte numai o singură mare primejdie, *în consecinţă,* „Dumnezeu" cunoaşte numai o singură mare primejdie.

Dumnezeu cel vechi, în întregime „spirit", în întregime mare preot, în întregime perfecţiune, se plimbă în grădina sa: numai că se plictiseşte. Împotriva plictiselii, zeii însişi se luptă zadarnic[93] Ce face el atunci? Îl creează pe om – omul este amuzant... Dar uită că şi omul se plicteseşte. Mila lui Dumnezeu faţă de singura nevoie, aceea pe care o poartă în sine toate paradisurile, nu cunoaşte nici o limită: numaidecît, el creează alte animale. *Prima* greşeală făcută de Dumnezeu: omul găseşte că animalele nu sunt distractive – el domneşte asupra lor, el nu a vrut să fie vreodată animal. În consecinţă, Dumnezeu a făcut femeia. Şi într-adevăr, cu aceasta el a pus capăt plictiselii – dar şi altora încă! Femeia a fost a doua greşeală a lui Dumnezeu – conform naturii sale, fiecare femeie este un şarpe, Heva[94] – asta ştie orice preot; „de la femeie porneşte *orice* nenorocire în lume" – de-asemenea o ştie orice preot. „În consecinţă, de la ea vine şi *ştiinţa*" De la femeie a învăţat bărbatul, mai întîi, să guste din pomul cunoaşterii. Ce s-a întîmplat? Dumnezeu cel vechi a fost cuprins de-o frică infernală. *Cea mai mare* greşeală a devenit omul însuşi, prin el şi-a creat un rival pentru sine, ştiinţa îl face pe om *asemenea lui Dumnezeu* – s-a terminat cu preoţii şi cu zeii atunci cînd omul cunoaşte! *Morala*: ştiinţa este lucrul interzis în sine – doar ea e interzisă. Ştiinţa e primul păcat, germenele oricărui păcat, păcatul *original*. *Morala este doar aceasta*. „Tu *nu* trebuie să cunoşti": restul urmează. Frica groaznică a lui Dumnezeu nu l-a împiedicat să fie viclean. Cum te poţi apăra împotriva ştiinţei? pentru mult timp asta a fost problema lui principală. Răspunsul: afară cu omul din paradis! Fericirea, trîndăvia duc la gîndire – orice gîndire este o gîndire rea... Omul nu are voie să gîndească. Şi „preotul în sine" inventează grijile, moartea, pericolul mortal al graviditătii, toate felurile de

mizerii, bătrîneţea, grija, înainte de toate, *boala* – toate, pure mijloace în lupta contra ştiinţei! Nevoile nu-i *permit* omului să gîndească... Şi totuşi! Groaznic! Opera cunoaşterii se adună, avîntîndu-se către cer, anunţînd amurgirea zeilor – ce-i de făcut? Dumnezeu cel vechi inventează *războiul*, el desparte noroadele, el face ca oamenii să se distrugă unii pe alţii (preoţii au avut întotdeauna nevoie de război...). Războiul, între altele, este un mare deranj al ordinii ştiinţei! De necrezut! Cunoaşterea, *emanciparea de sub domnia preoţilor*, sporeşte în ciuda războiului însuşi. Şi Dumnezeu cel vechi ajunge la o ultimă hotărîre: „omul a devenit ştiinţific – *nu mai este nimic de făcut, trebuie înecat*"

49.

Am fost înţeles. Începutul Bibliei conţine *întreaga* psihologie a preotului. Preotul cunoaşte doar o singură primejdie mare: ştiinţa – ideea sănătoasă a cauzei şi-a efectului. Însă ştiinţa, luată în ansamblul ei, prosperă numai în condiţii favorabile – pentru „a şti" trebuie timp, trebuie un surplus de spirit... „În consecinţă, omul trebuie făcut nefericit" – asta a fost, în toate epocile, logica preoţilor. Se ghiceşte imediat *ce* este ceea ce, conform acestei logici, a intrat mai întîi în lume – *„păcatul"* Ideile de păcat şi de pedeapsă, întreaga „ordine morală universală" au fost născocite *împotriva* ştiinţei – *împotriva* detaşării omului de preot... Omul trebuie să privească *nu* în afara sa, ci înăuntrul său; el *nu* trebuie să privească în lucruri cu isteţime şi prevedere, ca un învăţăcel, în general el nu trebuie să vadă: el trebuie *să sufere*... Şi el trebuie să sufere în aşa fel, încît să aibă întotdeauna nevoie de preot. Gata cu medicii! *Este nevoie de un mîntuitor.* Ideile de păcat şi de pedeapsă, înţelegînd prin ele şi doctrina despre „graţie", „mîntuire",

„iertare" – toate aceste *minciuni* fără nici o realitate psihologică – sunt născocite pentru a distruge în om *simţul cauzelor*: ele sunt un atentat contra ideilor de cauză şi efect! Şi *nu* un atentat cu pumnul, cu cuţitul, cu onoarea urii şi-a iubirii! Ci provenind din instinctele cele mai laşe, viclene, josnice! Un atentat *preoţesc*! Un atentat *de paraziţi*! Un vampirism de palide lipitori subpământene!... Dacă consecinţele naturale ale unui fapt nu mai sunt naturale, ci sunt gîndite ca fiind traduse de nălucile conceptuale ale superstiţiei – „Dumnezeu", „spirite", „suflete" – ca pure consecinţe „morale", răsplată, pedeapsă, avertisment, mijloc de educaţie, atunci premisa cunoaşterii este distrusă; *şi cu aceasta s-a produs cea mai mare crimă împotriva omenirii.* Încă o dată spus, păcatul, această formă de auto-desconsiderare a omului *par excellence*, a fost inventată pentru a face cu neputinţă ştiinţa, cultura, orice înălţare şi nobleţe a oamenilor; preotul *domneşte* prin născocirea păcatului.

50.

În acest punct îmi îngădui, aşa cum se cuvine, o psihologie a „credinţei", a „credincioşilor", tocmai pentru folosul credincioşilor. Dacă şi astăzi cei care încă nu ştiu cît de *necuviincios* este să fii credincios nu se află în scădere – *sau,* întrucît aceasta este un semn de *décadence*, de voinţă de viaţă zdrobită – mîine deja ei o vor şti. Vocea mea ajunge şi la cei tari de urechi. Se pare, dacă, de altfel, eu nu am auzit greşit, că există la creştini un criteriu al adevărului, care este numit „dovada puterii" „Credinţa te mîntuie: *deci*, ea este adevărată" Aici, s-ar putea reproşa, în primul rînd, că tocmai mîntuirea nu este dovedită, ci numai *promisă*: mîntuirea este legată de condiţia de a fi „credincios" – omul *trebuie* să fie mîntuit *pentru că* crede... Dar, cum poate fi

dovedit că *acest* „dincolo", inaccesibil oricărui control, pe care preotul îl promite credinciosului, se va împlini în realitate? Pretinsa „dovadă a puterii" este, deci, în esenţă, iarăşi, numai o credinţă că efectul care a fost promis de credinţă nu va lipsi. În formulă: „cred că credinţa mă mîntuie; *în consecinţă*, ea este adevărată" Dar cu aceasta am ajuns la capătul problemei. Acest „în consecinţă" ca şi criteriu al adevărului ar fi *absurdul* însuşi. Cu o oarecare îngăduinţă, să admitem, totuşi, că mîntuirea prin credinţă este dovedită (*nu* este numai dorită, *nu* este doar promisă prin gura suspectă a unui preot): mîntuirea – vorbind mai tehnic, plăcerea – ar putea fi vreodată o dovadă a adevărului? Atît de puţin, încît aproape ar putea fi bună drept contra-argument sau, în orice caz drept cea mai mare bănuială împotriva adevărului, dacă simţămintele de plăcere se amestecă în întrebarea „ce este adevărat?" Dovada plăcerii este o dovadă *pentru* „plăcere", nimic mai mult; de unde s-ar putea şti sigur că tocmai judecăţile *adevărate* produc o plăcere mai mare decît cele false şi că, potrivit unei armonii prestabilite, atrag după sine, cu necesitate, sentimente plăcute? Experinţa tuturor spiritelor riguroase şi profund dezvoltate ne învaţă contrariul. Pentru fiecare pas făcut în direcţia adevărului omul a trebuit să se lupte, a trebuit să abandoneze aproape tot, la ceea ce ţine inima, iubirea noastră, încrederea noastră în viaţă. Pentru aceasta este nevoie de măreţie sufletească: serviciul adevărului este cel mai aspru serviciu. Ce înseamnă atunci a fi *corect* în treburile spirituale? Că omul este riguros împotriva inimii sale, că dispreţuieşte „sentimentele frumoase", că din orice Da şi Nu face o problemă de conştiinţă! Credinţa ne mîntuie: *în consecinţă*, ea ne minte...

51.

Că în anumite condiţii credinţa mîntuie, că mîntuirea încă nu face dintr-o *idee fixă* o idee adevărată, că credinţa nu mişcă munţii, ci *pune* munţii şi acolo unde aceştia nu

există: că o trecătoare vizită într-o *casă de nebuni* ne lămureşte suficient cu privire la aceasta. Firește, *nu* pe un preot: pentru că el neagă din instinct că boala e boală, că o casă de nebuni e casă de nebuni. Creştinismul *are nevoie* de boală cam tot atît cît elenitatea a avut nevoie de un surplus de sănătate – *a îmbolnăvi* este intenţia ascunsă a oricărui sistem de proceduri, al Bisericii, în vederea mîntuirii. Şi Biserica însăşi – nu este casa catolică de nebuni cel din urmă ideal? Pămîntul, în general, o casa de nebuni? Omul religios, aşa cum *îl vrea* Biserica, este un tipic *décadent*; timpul cînd o criză religioasă devine stăpînă peste un popor e caracterizat, de fiecare dată, printr-o epidemie nervoasă: „lumea interioară" a omului religios seamnănă, pînă la confuzie, „lumii interioare" a omului surexcitat şi istovit; stările „superioare" pe care creştinismul le-a pus, ca valoare a tuturor valorilor, deasupra omenirii, sunt forme epileptoide, – Biserica n-a declarat ca sfinţi decît nebuni şi escroci *in majorem Dei honorem*[95] Mi-am permis odată să consider întregul *trainig* [96] creştin al penitenţei şi al mîntuirii (pe care o putem studia astăzi cel mai bine în Anglia) ca o *folie circulaire*[97], metodic produsă, pe un teren deja pregătit pentru aceasta, ceea ce înseamnă în mod fundamental morbid. Nimeni nu este liber să devină creştin – omul nu este „convertit" la creştinism – trebuie să fie suficient de bolnav pentru asta... Noi, ceilalţi, care avem *curajul* de-a fi sănătoşi *şi*, de asemenea, al dispreţului, cum mai avem noi dreptul de a dispreţui o religie care ne-a învăţat să nu înţelegem trupul! care nu vrea să se elibereze de superstiţia sufletului! care face un „merit" din hrănirea insuficientă, care luptă împotriva sănătăţii ca şi împotriva unui duşman, unui diavol, unei ispite! care şi-a băgat în cap că se poate purta un „suflet desăvîrşit" într-un cadavru şi care are nevoie pentru aceasta să-şi prepare un nou concept de „desăvîrşire", o fiinţă palidă, bolnăvicioasă, idiot exaltată, aşa numita sfinţenie – sfinţenie care ea însăşi nu

este decît un soi de simptomuri ale trupului sărăcit, enervat, incurabil de stricat!... Mişcarea creştină, ca o mişcare europeană, este de la început mişcarea de ansamblu a tot felul de elemente uzate, ce constituie deşeuri (acestea vor să aibă puterea prin intermediul creştinismului). Ele *nu* exprimă decăderea unei rase, ele sunt un agregat al formelor de *decadenţă* de pretutindeni, care se îngrămădesc unele în altele şi se caută unele pe altele. Nu corupĕrea antichităţii însăşi, a autenticităţii nobile, este cea care a făcut cu putinţă creştinismul, precum se crede; nu poate fi combătut cu destulă tărie idiotismul savant care şi astăzi mai susţine ca fiind adevărat aşa ceva. În epoca în care straturile bolnave şi alterate ale Ciandalei s-au creştinizat în întreg *imperiul*, tocmai *tipul contrariu,* nobilimea, a existat în forma ei cea mai frumoasă şi mai coaptă. Au devenit stăpîni cei în număr mai mare: *a triumfat* democratismul instinctelor creştine... Creştinismul n-a fost naţional, nu era determinat rasial – el s-a adresat tuturor felurilor de dezmoşteniţi ai vieţii, şi-a avut pretutindeni aliaţii săi. Creştinismul a îndreptat *ranchiuna*[98] celor bolnavi pînă în măduva oaselor, instinctul *împotriva* celor sănătoşi, *împotriva* sănătăţii. Tot ceea ce este bine făcut, mîndria, orgoliul, frumuseţea înainte de toate, deranjează urechile şi ochii. Încă o dată, amintesc cuvîntul de nepreţuit al lui Pavel: „Ci Dumnezeu şi-a ales pe cele *nebune* ale lumii... pe cele *slabe* ale lumii... pe cele *de neam de jos* ale lumii, pe cele *nebăgate în seamă*..."[99]; asta a fost formula, acest *in hoc signo*[100] *al decadenţei* a învins. *Dumnezeu pe cruce* – nu se înţelege încă, nici acum groaznicul fundal de idei ascuns în spatele acestui simbol? Tot ceea ce suferă, tot ceea ce atîrnă pe cruce este dumnezeiesc... Noi toţi atîrnăm pe cruce, în consecinţă, *noi* suntem divini... Noi toţi suntem divini... Creştinismul a fost o victorie, prin el s-a prăpădit o convingere mai nobilă – creştinismul a fost cea mai mare nenorocire de pînă acum a omenirii.

52.

Creştinismul se află în opoziţie cu orice lucru *spiritual* bine făcut: el se poate folosi ca raţiune creştină numai de raţiunea bolnavă, el ia partea a tot ceea ce este idiot, el rosteşte afurisenia împotriva „spiritului", împotriva *superbiei* spiritului sănătos. Întrucît boala ţine de esenţa creştinismului, *trebuie* ca şi starea tipic creştină a „credinţei" să fie o formă de boală şi orice drum drept, cinstit, ştiinţific către cunoaştere trebuie înlăturat de Biserică *drept* un drum *interzis*. Deja îndoiala este un păcat. Lipsa totală de curăţenie psihologică la un preot – care se vădeşte în privire – este un fenomen ce constituie *consecinţa decadenţei*; sunt de observat din acest punct de vedere femeiuştele isterice, pe de o parte, copiii rahitici, pe de altă parte, pentru a se vedea cum în mod regulat falsitatea din instinct, plăcerea de a minţi de dragul de a minţi, incapacitatea de a privi şi-a merge direct este expresia *decadenţei*. Credinţa înseamnă *a nu vrea* să ştii ceea ce este adevărat. Pietistul, preotul ambelor sexe este fals *pentru că* este bolnav: instinctul său *pretinde* ca adevărul să nu fie afirmat în nici un punct. „Ceea ce îmbolnăveşte este *bun*; ceea ce provine din plenitudine, prisosinţă, putere, este rău"; aşa simte credinciosul. *Constrîngerea de a minţi* – după ea ghicesc pe fiecare teolog predestinat. Un alt semn distinctiv al teologilor este *incapacitatea pentru filologie*. Prin filologie trebuie înţeles aici, într-un sens general, arta de a citi şi a înţelege bine – a putea citi faptele *fără* a le falsifica prin interpretare, *fără* a pierde, din dorinţa de a înţelege, prevederea, răbdarea şi fineţea. Filologia ca *ephexis*[101] în interpretare: fie că este vorba acum de cărţi, ştiri jurnalistice, destine, buletine meteorologice – pentru a nu vorbi de „mîntuirea sufletului" Felul în care un teolog, indiferent că la Berlin sau la Roma, explică un „pasaj biblic" sau un fapt trăit, de exemplu, o victorie a armatei naţionale prin

lumina mai înaltă a psalmilor lui David, este întotdeauna în aşa măsură *îndrăzneaţă* că aceasta îl face pe un filolog să se urce pe pereţi. Şi cu ce ar trebui el să înceapă cînd pietiştii şi alte vaci din ţara Suabiei fac din mizerabila lor existenţă cotidiană şi cu miros stătut, cu ajutorul „degetului lui Dumnezeu", o minune a „graţiei", a „providenţei", a „experienţelor mîntuirii" Cea mai modestă risipă a spiritului, ca să nu mai spunem nimic despre respect, ar trebui să-i aducă pe aceşti interpreţi la convingerea caracterului în întregime copilăresc şi nedemn al unui asemenea abuz al calităţii divine. Dacă ne-ar stăpîni cu o pietate în aşa măsură de mică, Dumnezeu, care ne vindecă la timpul potrivit de guturai sau care ne urcă în trăsură chiar în clipa în care izbucneşte o ploaie torenţială, un Dumnezeu atît de absurd ar trebui suprimat chiar dacă el ar exista. Un Dumnezeu ca servitor, factor poştal, omul din calendar, în esenţă, un cuvînt pentru cel mai stupid mod de întîmplare... „Providenţa divină", aşa cum o vede astăzi fiecare al treilea om al „Germaniei culte", ar fi un asemenea argument împotriva lui Dumnezeu, în comparaţie cu care unul mai tare nu ar putea fi gîndit deloc. Şi, în orice caz, este vorba de un argument împotriva germanilor...

53.

Că *martirii* dovedesc ceva cu privire la adevărul unui lucru este atît de puţin adevărat, încît aş vrea să pun la îndoială că, în general, un martir a avut de-a face cu adevărul. Deja tonul cu care un martir îşi strigă în faţa lumii ceea ce el ţine ca fiind adevărat exprimă un grad atît de scăzut de corectitudine intelectuală, o asemenea *stupiditate* faţă de problema „adevărului", încît niciodată nu este nevoie să contrazici un martir. Adevărul nu este ceva pe care unii l-ar avea, iar alţii nu l-ar avea: cel mult

ţăranii sau apostolii ţărani, de felul lui Luther, ar putea gîndi în felul ăsta despre adevăr. Poţi fi sigur că în funcţie de gradul de conştinciozitate în cele spirituale, în acest punct modestia, *moderaţia* vor fi cu atît mai mari. *A fi cunoscător* în cinci lucruri şi a înlătura cu o mînă îndrăzneaţă aceasta pentru că *în loc* să ştim... „Adevărul", aşa cum îl înţelege orice profet, sectar, liber-cugetător, socialist, cleric, este un argument perfect pentru faptul că educaţia spiritului şi depăşirea de sine, care sunt necesare pentru aflarea unui adevăr mic oarecare – fie acesta oricît de mic – lipsesc încă. Moartea martirilor, în treacăt fie spus, este o mare nenorocire în istorie, ei au sedus. Concluzia trasă de toţi idioţii: – printre aceştia, femeile şi poporul – că un lucru pentru care cineva merge la moarte (sau care chiar provoacă o epidemie a dorinţei de moarte, precum primul creştinism) ar avea o valoare, această concluzie a devenit o frînă de nespus împotriva cercetării, a spiritului de cercetare şi prevedere. Martirii provoacă vătămări adevărului.... Şi astăzi este nevoie numai de o anumită cruzime a persecuţiei pentru ca o sectă, în sine încă atît de indiferentă, să-şi creeze un nume *onorabil.* Cum? schimbă valoarea unui lucru faptul că cineva îşi dă pentru el viaţa? O greşeală care devine demnă de onoare este o greşeală care posedă o putere de fascinaţie în plus: credeţi voi, voi domnilor teologi, că vă lăsăm ocazia de-a face martiri pentru minciunile voastre? Un lucru poate fi combătut, întrucît poate fi pus deoparte cu deplin respect; poate fi pus deoparte; în felul acesta se combat şi teologii... Prostia istorică universală a tuturor persecutorilor a fost tocmai aceea că ei au dat lucrului combătut aparenţa de onorabilitate – că i-au dat cadou fascinaţia martiriului... Pînă astăzi, femeia cade în genunchi în faţa unei erori, dacă i s-a spus că pentru ea cineva a murit pe cruce. *Este, aşadar, crucea un argument?* Însă, cineva deja a pronunţat despre toate aceste lucruri cuvîntul de care de mii de ani ar fi fost nevoie – Zarathustra.

„Cu urme-nsîngerate şi-au scris ei drumul, pe care-l străbăteau, iar nerozia lor îi învăţa că adevărul se mărturiseşte cu sînge.

Dar sîngele este cel mai nepotrivit martor al adevărului; sîngele învenineazã cea mai-pură învăţătură, făcînd din ea doar ură şi iluzie a inimilor.

Şi dacă unul pentru-nvăţătura sa trece prin foc – ce dovedeşte aceasta! Mai bine ar fi, într-adevăr, ca-nvăţătura noastră să se nască doar din jarul nostru" (VI, 134)[102]

54.

Să nu ne lăsăm induşi în eroare: marile spirite sunt sceptice. Zarathustra este un sceptic. Tăria şi *libertatea,* provenite din forţă şi din excesul de forţă al spiritului se dovedesc prin *scepticism*. Pentru toate problemele fundamentale care privesc valoarea şi non-valoarea, oamenii cu convingeri nu intră deloc în socoteală. Convingerile sunt închisori. Cine nu vede destul de departe, acela nu vede ceea ce se află *sub* el; pentru a putea să intri în discuţia cu privire la valoare şi non-valoare, trebuie să vezi *sub* tine – în spatele tău – cinci sute de convingeri... Un spirit care vrea ceva mare, care vrea, de asemenea, şi mijloacele pentru aceasta este, cu necesitate, un sceptic. Libertatea tuturor felurilor de convingeri, *capacitatea de a vedea liber aparţine* celor tari... Marea privire, fundament şi putere a fiinţei sale, este mai luminată, mai despotică decît este el însuşi, pune toată inteligenţa sa în slujba ei; ea o face de negîndit, ea îi dă curajul, curajul mijloacelor, chiar şi necucernice; ea îi permite, în anumite condiţii, convingeri. Convingerea ca *mijloc*: multe se pot atinge numai prin intermediul unei convingeri. Marea pasiune are nevoie de convingeri, consumă convingerile, nu li se supune – ea se ştie suverană. Invers: nevoia de credinţă după ceva

nedeterminat între da şi nu, de Carlyle-ism[103], dacă mi se trece cu vederea acest cuvînt, este o nevoie de *slăbiciune*. Omul credinţei, „credinciosul" de orice fel, este, în mod necesar, un om dependent – un oarecine care nu poate să se afirme *pe sine* ca scop, care, în general, din sine, nu poate afirma scopuri. „Credinciosul" nu-*şi* aparţine, el poate fi doar un mijloc, *el* trebuie *folosit*, el are nevoie de cineva care să-l folosească. Instinctul lui dă cea mai mare onoare unei morale a negării de sine: totul îl convinge de aceasta, inteligenţa, experienţa, sănătatea sa. Orice fel de credinţă este ea însăşi o expresie a negării de sine, a înstrăinării de sine... Dacă luăm în considerare cît de necesară este pentru cei mai mulţi o regulă diriguitoare, care să-i ţină legaţi şi fixaţi din afară, şi că constrîngerea, într-un înţeles mai general *sclavia*, este singura şi ultima condiţie, pentru ca oameni cu voinţa slabă, în primul rînd femeia, să poată prospera; vom înţelege astfel şi convingerea, „credinciosul" Omul convingerii îşi are în el însuşi coloana sa vertebrală. A *nu* vedea multe lucruri, a nu fi nepărtinitor din nici un punct de vedere, a fi parţinic în sensul cel mai deplin, a avea o optică riguroasă şi necesară cu privire toate valorile – numai asta condiţionează faptul că un asemenea fel de om, în general, există. Însă, astfel, el este adversarul, în antagonism cu sinceritatea – cu adevărul... Credinciosului nu-i este permis, în general, să aibă o conştiinţă în problema „adevărului" şi „neadevărului": a fi corect în *această* privinţă ar însemna, imediat, pieirea sa. Condiţionarea patologică a opticii sale face din omul convingerii un fanatic – Savanarola[104], Luther, Rousseau[105], Robespière[106], Saint-Simon[107] – tipul opus spiritului puternic şi ajuns *liber*. Însă marea atitudine a acestor spirite *bolnave*, a acestor epileptici ai conceptului, lucrează asupra marilor mase – fanaticii sunt *pitoreşti*, omenirea vede cu mai multă plăcere gesturi decît să audă *argumente*...

55.

Să facem un pas mai departe în psihologia convingerii, a „credinţei" Este mult de cînd am început să cercetez dacă nu cumva convingerile sunt un duşman mai periculos al adevărului decît minciunile („Omenesc, prea omenesc", I, aforismul 483)[108] De data asta aş vrea să pun întrebarea hotărîtoare: există, în general, o contradicţie între minciună şi convingere? Toată lumea crede aşa; dar ce nu crede lumea! Orice convingere îşi are istoria sa, formele sale prealabile, tentativele şi formulările sale greşite; ea *devine* convingere după ce multă vreme *n-a fost* şi după ce şi mai multă vreme *abia* este. Cum? sub această formă embrională a convingerii nu s-ar putea afla şi minciuna? Cîteodată este nevoie numai de-o schimbare de persoane: pentru fiu va fi convingere ceea ce pentru tată mai era minciună. Numesc minciună dacă ceva ce vedem *nu* vrem să vedem, dacă ceva ce vedem nu vrem să vedem *aşa* cum este: dacă minciuna s-a spus faţă de martori sau fără martori, àsta nu intră în consideraţie. Minciuna cea mai obişnuită e cea prin care ne înşelăm pe noi înşine; cea prin care-i înşelăm pe ceilalţi constituie, relativ, un caz de excepţie. Acum, a *nu* vrea să vezi ceea ce se vede, acest a nu vrea să vezi *aşa* cum se vede este aproape condiţia primă pentru toţi cei care, într-un sens oarecare al cuvîntului, sunt *partinici*: omul de partid este cu necesitate un mincinos. De exemplu, istoriografia germană este convinsă că Roma reprezenta despotismul şi că germanii au adus pe lume spiritul libertăţii: ce deosebire există între această convingere şi o minciună oarecare? „Mai este încă voie să ne mirăm că, din instinct,toate partidele, chiar şi istoricii germani, au în gură marele cuvînt de morală – că morala *continuă să existe* aproape numai pentru că omul de partid de orice fel are nevoie de ea în fiecare clipă? Aceasta este convingerea *noastră*! o recunoaştem în faţa întregii lumi, trăim şi murim pentru ea – respect faţă de

toţi aceia care au convingeri!" – asemenea vorbe am auzit chiar şi din gura antisemiţilor. Dimpotrivă, domnii mei! Un antisemit nu va fi deloc mai cuviincios prin faptul că din principiu minte... Preoţii, care în asemenea lucruri sunt mai subtili şi au înţeles foarte bine obiecţia care se află în ideea de convingere, ceea ce înseamnă, într-o minciună principială, fiindcă e pusă în slujba unui scop, au preluat de la iudei dibăcia de a introduce conceptul de „Dumnezeu", „voinţa lui Dumnezeu", „revelaţia lui Dumnezeu" în acest loc. Chiar şi Kant, prin imperativul său categoric, se află pe aceeaşi cale: prin aceasta raţiunea sa a devenit *practică*. Există probleme în privinţa cărora omului *nu*-i este dat să decidă asupra adevărului sau neadevărului lor; toate problemele cele mai înalte, toate problemele supreme cu privire la valori trec dincolo de raţiunea omenească... A înţelege limitele raţiunii – numai *aceasta* este cu adevărat filosofia... Pentru ce a dat Dumnezeu omului revelaţia? Ar fi făcut Dumnezeu cu aceasta ceva inutil? Omul nu poate şti prin el însuşi ce este bun şi ce este rău, de aceea Dumnezeu l-a învăţat voinţa sa... Morala: preotul *nu* minte – problema „adevărului" sau „neadevărului" nu se pune în chestiunile despre care vorbesc preoţii, aceste lucruri nu permit în nici un chip minciuna. Căci, pentru a minţi, trebuie să se hotărească asupra a *ceea ce* este aici adevărat. Dar tocmai aceasta nu *poate* omul; preotul este, astfel, numai muştiucul lui Dumnezeu. Un asemenea silogism[109] preoţesc, în felul acesta, nu este numai iudaic sau creştin; dreptul la minciună şi *viclenia* „revelaţiei" aparţin tipului de preot, preotului *decadent*, la fel de bine ca preotului păgîn (păgîni sunt toţi cei care spun Da vieţii, pentru care „Dumnezeu" este cuvîntul pentru marele Da spus tuturor lucrurilor). „Legea", „voinţa lui Dumnezeu", „cartea sfîntă", „inspiraţia" – toate sunt numai cuvinte pentru condiţiile *în care* preotul a ajuns să deţină puterea, *prin care* preotul îşi menţine puterea – aceste concepte se găsesc

la baza tuturor organizaţiilor preoţeşti, a tuturor formaţiunilor conduse de preoţi sau filosofi. „Minciuna sfîntă" este comună lui Confucius, Cărţii legilor lui Manu[110], lui Mahomed[111], Bisericii creştine; ea nu lipseşte nici la Platon. „Adevărul este aici": asta înseamnă să se audă pretutindeni *că preotul minte...*

56.

În cele din urmă contează în slujba cărui *scop* minte. Că din creştinism lipsesc scopurile „sfinte", *aceasta* este obiecţia *mea* împotriva mijloacelor sale. Scopurile sunt numai *rele*: otrăvirea, defăimarea, negarea vieţii, dispreţul trupului, înjosirea şi auto-dezonoarea omului prin conceptul de păcat – *în consecinţă*, şi mijloacele sale sunt rele. Citesc cu un sentiment potrivnic *Cartea legilor lui Manu*, o operă incomparabil de spirituală şi superioară, pe care a o asemăna cu Biblia, fie şi numai în treacăt, ar fi un păcat contra *spiritului*. Se poate ghici imediat: are o adevărată filosofie în spatele ei, *în ea*, nu numai un iudaism, amestec rău mirositor de rabinism şi superstiţie – există şi pentru psihologul cel mai răsfăţat ceva de rumegat. Să *nu* uităm principalul, deosebirea fundamentală faţă de orice fel de Biblie: stările nobile: prin aceasta filosofii şi luptătorii ţin în subordinea lor mulţimile; peste tot valori ale nobleţei, un sentiment al perfecţiunii, un Da spus vieţii, un sentiment triumfător al savurării sinelui şi a vieţii – lumina soarelui străluceşte peste întreaga carte. Toate lucrurile, *pe care creştinismul le acoperă cu vulgaritatea sa de nemăsurat*, de exemplu concepţia, femeia, căsătoria, devin aici serioase, sunt tratate cu seriozitate, dragoste, încredere. De fapt, cum poate să stea în mîna copiilor şi femeilor o carte care conţine aceste cuvinte josnice: „Dar din cauza desfrînării, fiecare să-şi aibă femeia sa şi fiecare femeie să-şi aibă bărbatul

său... Fiindcă mai bine este să se căsătorească decît să ardă"[112] Şi oare e voie să fii creştin, atîta vreme cît prin ideea de *immaculata conceptio*[113] a fost creştinizată, adică *murdărită* naşterea omului? Nu cunosc nici o carte în care să se fi spus atîtea lucruri plăcute şi bune femeii ca în *Cartea legilor lui Manu*, aceşti bătrîni cu barbă căruntă şi aceşti sfinţi au un fel amabil de-a fi faţă de femei, care, probabil, n-a fost întrecut de atunci. „Gura unei femei – se spune într-un loc – sărutul unei fete, rugăciunea unui copil, fumul jertfei sunt întotdeauna pure" Într-un alt loc: „nu există nimic mai pur decît lumina soarelui, umbra unei vaci, aerul, apa, focul şi respiraţia unei fecioare" Un ultim loc – poate de asemenea o minciună sfîntă: „Toate orificiile trupului de deasupra buricului sunt pure, toate cele de dedesupt sunt murdare. Numai la fecioare întreg corpul este pur"

57.

Prindem *in flagranti*[114] *ireligiozitatea* mijloacelor creştine *atunci* cînd măsurăm *scopul creştinismului* cu scopul *Cărţii legilor lui Manu* – dacă punem în lumină puternică marea opoziţie dintre cele două scopuri. Criticul creştinismului nu poate evita să facă creştinismul demn de *dispreţ*. O asemenea carte de legi, ca cea a lui Manu, s-a născut ca fiecare carte bună de legi: a rezumat experienţa, înţelep-ciunea, morala experimentată a unor lungi secole, ea concluzionează, nu creează nimic în plus. Condiţia unei codificări de felul acesta este recunoaşterea faptului că mijloacele de a asigura autoritatea unui adevăr dobîndit încet şi *cu risipă* sunt fundamental diferite de acelea prin care acest adevăr poate fi demonstrat. O carte de legi nu povesteşte niciodată nevoia, fundamentul, cazuistica din preistoria unei legi; tocmai prin asta şi-ar pierde tonul

imperativ, acel „tu trebuie", condiţia primă ca să fie ascultată. Problema constă tocmai în aceasta. Într-un anumit punct al dezvoltării unui popor, pătura sa prudentă, cea mai inteligentă, adică cea care priveşte înapoi şi înainte, consideră ca subînţeleasă experienţa conform căreia trebuie – adică, *se poate* trăi. Scopul ei este ca din opera experimentelor şi a experienţei rele *să strîngă,* pe cît este cu putinţă, recolta cea mai bogată şi mai deplină. În consecinţă, ceea ce, înainte de toate, trebuie acum evitat, este de a continua experimentarea, dăinuirea pe mai departe a stării instabile a valorilor, *exprimarea, alegerea, critica practică* a valorilor *in infinitum*[115]. Acestora li s-a opus un dublu zid: o dată, *revelaţia,* adică acea afirmaţie după care raţiunea oricărei legi *nu* ar fi de origine omenească, nici căutată şi găsită încet şi prin intermediul unor erori, ci doar a fost comunicată ca avînd în întregime origine divină, perfectă, fără istorie, un dar, o minune... Apoi, *tradiţia,* ceea ce înseamnă afirmaţia că legea exista deja din timpuri străvechi, că este *lipsă de pietate,* o crimă împotriva predecesorilor să te îndoieşti de ea. Autoritatea legilor se întemeiază pe tezele: Dumnezeu este cel care *a dat-o,* strămoşii, cei care *au trăit-o.* Raţiunea superioară a unei asemenea proceduri stă în intenţia de a îndepărta pas cu pas conştiinţa de viaţă, al cărei caracter drept este recunoscut (aceasta înseamnă *dovedită* printr-o experienţă extraordinar de mare şi riguros filtrată): în felul acesta este atins automatismul complet al instinctului – această condiţie a oricărui fel de măiestrie, a oricărui fel de desăvîrşire în arta vieţii. A elabora o carte de legi de felul celei a lui Manu înseamnă pentru un popor a fi, de acum înainte, stăpîn pe sine, a deveni maestru, a ajunge desăvîrşit – a se ambiţiona pentru cea mai înaltă artă a vieţii. *Pentru aceasta trebuie să-l facă inconştient*: acesta este scopul oricărei minciuni sfinte. *Ordinea de castă*, legea supremă, dominantă, este numai sancţionarea unei *ordini naturale*, a

unei legităţi naturale de prim rang, asupra căreia nu are putere nici o voinţă arbitrară, nici o „idee modernă" În fiecare societate sănătoasă se întîlnesc, determinîndu-se reciproc, trei tipuri fiziologice ce gravitează diferit, fiecare avînd igiena sa proprie, domeniul său de muncă propriu, propriul său fel de sentiment al perfecţiunii şi măiestriei. Natura – şi nu Manu – este cea care separă unul de altul tipul preponderent spiritual, cel preponderent cu muşchi tari şi temperament puternic şi un al treilea tip, care nu se remarcă nici în primul şi nici în al doilea, pe cei mediocrii – pe cei din urmă ca cei mai mulţi la număr, pe cei dintîi ca cei aleşi. Casta superioară – pe ei îi numesc *cei mai puţini* – ca cea perfectă, are şi privilegiile celor mai puţini: de aceasta ţine reprezentarea pe pămînt a fericirii, a frumuseţii, a binelui. Numai oamenii de spirit au dreptul la frumuseţe, la năzuinţa către frumos: numai la ei bunătatea nu este slăbiciune. *Pulchrum est paucorum hominum*[116]: binele este un privilegiu. Faţă de acesta nimic nu le este mai puţin îngăduit decît manierele urîte sau decît o privire pesimistă, un ochi care *urîţeşte* – sau chiar decît îndignarea faţă de aspectul de ansamblu al lucrurilor. Indignarea este prerogativa Ciandalei; la fel pesimismul. *„Lumea este desăvîrşită"* – astfel sună instinctul celor mai spirituali, instinctul care spune *Da*: nedesăvîrşirea, orice fel de existenţă *de-desuptul nostru*, distanţa, patosul distanţei, Ciandala însăşi aparţin încă acestei desăvîrşiri. Oamenii cei mai de spirit, ca fiind *cei mai tari*, îşi găsesc fericirea acolo unde alţii îşi găsesc pierirea: în labirint, în duritatea faţă de ei înşişi şi faţă de alţii, în căutare: plăcerea lor este de a se învinge pe ei înşişi; ascetismul devine la ei natural, nevoie, instinct. Sarcina dificilă contează pentru ei ca un privilegiu: a se juca cu poveri care pe alţii îi zdrobesc, o *odihnă*... Cunoaşterea – o formă de ascetism. Ei sunt cel mai onorabil tip de oameni; asta nu exclude ca ei să fie cei mai veseli şi mai amabili. Ei sunt stăpîni nu pentru că vor, ci pentru că

există; ei nu au libertatea de a fi al doilea. Al *doilea*: cei care stau pe loc: aceştia sunt paznicii dreptăţii, cei care au în grijă ordinea şi siguranţa, aceştia sunt luptătorii nobili, acesta este, înainte de toate, *regele*, ca cea mai înaltă formulă a războinicului, a judecătorului şi susţinătorului legii. Cei care stau pe al doilea loc sunt executorii celor mai spirituali, cei mai apropiaţi lor, care preiau tot ceea ce este *grosolan* în munca de a stăpîni – suita lor, mîna lor dreaptă, învăţăceii lor cei mai buni. Încă o dată spus, în toate acestea nu este nimic arbitrar, nimic „făcut"; ceea ce este *altul*, este făcut – atunci, natura a fost distrusă... Ordinea de castă, *ordinea rangurilor*, formulează numai legea supremă a vieţii însăşi: separarea celor trei tipuri este necesară pentru păstrarea societăţii, pentru a face cu putinţă tipul mai înalt şi cel mai înalt – *inegalitatea* drepturilor este prima condiţie pentru a exista drepturi, în general. Un drept este un privilegiu. În felul său de a fi, fiecare îşi găseşte şi privilegiul său. Să nu dispreţuim privilegiile *mediocrilor*. Cu cît ajungem *mai sus*, viaţa devine mereu mai aspră – creşte frigul, creşte responsa-bilitatea. O cultură superioară este ca o piramidă; ea nu poate sta decît pe o bază largă, ea are nevoie, înainte de toate, ca o condiţie a sa, de o mediocritate puternică şi sănătos consolidată. Meşteşugul, comerţul, agricultura, *ştiinţa*, cea mai mare parte a artelor, într-un cuvînt, întregul conţinut al activităţilor profesionale este compatibil numai cu mediocritatea în putere şi în dorinţă; ar fi deplasat să trecem în rîndul excepţiilor lucruri asemănătoare, instinctul ce aparţine acestora ar contrazice atît aristoctratismul, cît şi anarhismul. Ca omul să fie o utilitate publică, o roată, o funcţie, pentru asta e nevoie de-o determinare naturală: *nu* societatea, ci *acel fel de fericire* de care numai cei mai mulţi sunt capabili face din ei nişte maşini inteligente. Pentru mediocri, a fi şters este o fericire; măiestria în ceva anume, specializarea este un instinct natural. Ar fi total nedemn pentru un spirit mai profund să vadă în me-

diocritatea ca atare o obiecţie în sine, este *prima* necesitate ca excepţia să poată fi dată: o cultură înaltă este determinată de aceasta. Dacă un om de excepţie se poartă tocmai cu mediocrii mai delicat decît cu sine însuşi şi cu cei egali lui, aceasta nu este numai o curtoazie a inimii – aceasta este pur şi simplu datoria sa[117] Pe cine urăsc mai mult dintre adunăturile de astăzi? Adunătura socialistă, apostolii Ciandala, cei care îngroapă instinctul, plăcera, sentimentul de satisfacţie al muncitorului cu mărunta lor existenţă – care îl fac invidios, îl învaţă să se răzbune... Nedreptatea nu se află niciodată în drepturile inegale, ci se află în pretenţia la drepturi „egale" Ce este *rău*? Am mai spus-o deja: tot ceea ce provine din slăbiciune, invidie, *răzbunare*. Anarhistul şi creştinul au o origine comună...

58.

În realitate, se face o deosebire după scopul în care se minte: dacă, cu aceasta, păstrăm sau *distrugem* ceva. Se poate pune o perfectă egalitate între creştin şi anarhist: scopul lor, instinctul lor este orientat numai înspre distrugere. Dovada pentru această afirmaţie trebuie doar scoasă din istorie: ea o conţine cu o precizie înspăimîntătoare. Tocmai am cunoscut o legislaţie religioasă al cărei scop a fost ca *determinarea* supremă a propăşirii vieţii, o mare organizare a societăţii, să fie „eternizată" – creştinismul şi-a găsit misiunea sa tocmai în distrugerea unei asemenea organizări, *întrucît ea face viaţa să prospere*. Acolo, rezultatele raţiunii, vreme de ani îndelungaţi de experimente şi nesiguranţă, trebuiau să sprijine nevoile cele mai îndepărtate, iar roadele atît de mari, bogate şi depline pe cît era cu putinţă, trebuiau adăpostite: aici, a fost invers[118], în timpul nopţii roadele au fost *otrăvite*... Ceea ce exista: *aere perennius*, adică

imperium Romanum, cea mai măreaţă formă de organizare din cîte s-au realizat pînă acum în nişte condiţii dificile, în comparaţie cu care tot ce i-a premers şi tot ce i-a succedat este numai cîrpăceală, lucru nedesăvîrşit, diletantism – fiecare sfînt anarhist şi-a făcut o „pietate" din a distruge „lumea", *ceea ce* înseamnă *imperium romanum*, pînă ce nu mai rămîne piatră pe piatră – pînă cînd germanii şi alţi mitocani să poată deveni stăpîni peste el... Creştinul şi anarhistul: amîndoi nişte *décadents*, amîndoi incapabili de a acţiona altfel decît dizolvant, otrăvitor, vătămător, sugînd sînge, amîndoi avînd ură de moarte împotriva a tot ce există, a ceea ce este mare, a ceea ce durează, a ceea ce promite un viitor vieţii... Creştinismul a fost vampirul Imperiului roman – el a distrus peste noapte munca extraordinară a romanilor de a dobîndi un teren pentru o mare cultură, *care îşi are timpul ei*. Tot nu înţelegem încă? *Imperium romanum* pe care îl cunoaştem, pe care istoria provinciilor romane ne face să-l cunoaştem mereu mai bine, această admirabilă operă de artă de mare stil, a fost un început. Zidirea lui a fost socotită, spre a fi *dovada* sa însuşi, pentru mii de ani: – pînă astăzi niciodată nu s-a mai construit astfel şi nici nu s-a visat să se construiască în măsura egală *sub specie eterni!*[119] – Această organizaţie a fost suficient de puternică pentru a-i suporta pe împăraţii răi: întîmplarea persoanelor nu are nimic de a face în asemenea lucruri, – *primul* principiu al tuturor marilor construcţii. Însă el n-a fost suficient de puternic în faţa *celei mai corupte* forme a corupţiei, împotriva *creştinilor*... Această rîmă tainică, care, profitînd de noapte, nori şi ambiguitate, s-a apropiat individual, pe furiş, de fiecare şi fiecărui individ i-a supt seriozitatea pentru lucrurile adevărate, instinctrul pentru *realităţi* în general, această laudă laşă, feminină şi dulceagă a îndepărtat pas cu pas „sufletul" de această extraordinară construcţie – acele naturi preţioase, nobil bărbăteşti, care au simţit în problema Romei problema lor proprie,

seriozitatea lor proprie, *mîndria* lor proprie. Fățărnicia bigotă, conventiculele secretoase, conceptele întunecate, ca un iad, jertfa nevinovaților, *unio mystico*[120] întru sorbirea sîngelui, înainte de toate focul îndelung înteţit al urii, al urii de tip Ciandala – *aceasta* a stăpînit Roma, aceeași formă de religie împotriva căreia, în forma ei preexistentă, deja Epicur[121] a pornit război. Să se citească numai Lucreţiu pentru a înţelege că nu păgînismul a fost *cel* împotriva căruia s-a luptat Epicur, ci creştinismul; vreau să spun, depravarea sufletului prin conceptul de vină, pedeapsă şi nemurire. El s-a luptat contra cultelor *subpămîntene* ale întregului creştinism latent – negarea nemuririi a fost pe atunci o adevărată mîntuire. Iar Epicur ar fi învins, pentru că orice spirit onorabil în Imperiul roman a fost epicureian: *atunci apare Pavel*... Pavel, în care ura de tip Ciandala împotriva Romei; împotriva „lumii", a devenit trup şi geniu, evreul, eternul evreu *par excellence*... Ceea ce el a ghicit a fost cum se poate aprinde un „incendiu universal", cu ajutorul micilor secte ale mişcării creştine, laterale faţă de iudaism, cum prin mijlocul lui „Isus pe cruce" s-ar putea strînge la un loc, într-o uriaşă putere, toţi cei supuşi, toţi cei răzvrătiţi pe ascuns, întreaga moştenire a mişcării anarhiste din imperiu. „Mîntuirea vine prin evrei" Creştinismul ca formulă pentru a supralicita şi a aduna la un loc cultele subpămîntene de orice fel, de exemplu cel al lui Osiris[122], al marii Mame[123], al lui Mithras[124]: în înţelegerea acesteia constă geniul lui Pavel. În această privinţă instinctul lui a fost atît de sigur, încît, cu o violenţă necruţătoare faţă de adevăr, a pus în gura acestui „mîntuitor" pe care l-a născocit – şi nu numai în gură – reprezentările prin care a fascinat toate religiile de tip Ciandala şi *a făcut* din el ceva care ar putea fi înţeles şi de un preot al lui Mithras. Asta a fost viziunea sa pe drumul Damascului: el a înţeles că *are nevoie* de credinţa în nemurire pentru a devaloriza lumea; că ideea „infernului"

va stăpîni chiar şi peste Roma – că prin „lumea de dincolo" se omoară viaţa... Nihilist şi creştin: rimează, unul cu celălalt[125], şi nu doar rimează...

59.

Întrega muncă a lumii antice este *în zadar*: n-am nici un cuvînt care să-mi exprime sentimentul faţă de ceva atît de groznic. Şi luînd în considerare că munca sa era numai o muncă pregătitoare, că printr-o conştiinţă de sine, cu o tărie de granit, au fost puse temeliile pentru o muncă de mii de ani, întregul *sens* al lumii antice a fost în zadar!... Pentru ce au existat grecii? pentru ce au existat romanii? Toate condiţiile pentru o cultură savantă, toate *metodele* ştiinţifice erau deja date aici, deja se stabilise marea, incomparabila artă de a citi bine – aceste premise pentru o tradiţie culturală, pentru unitatea ştiinţelor; ştiinţa naturii legată de matematică şi mecanică se afla pe cel mai bun drum – *înţelesul faptelor*, ultimul şi cel mai preţios dintre simţuri îşi avea deja şcoala sa, tradiţia sa, veche deja de secole! Se poate pricepe aceasta? Se găsise tot ceea ce este *esenţial* pentru ca treaba să poată merge: – metodele, trebuie spus asta de zece ori, iată esenţialul şi, totodată, factorul cel mai greu şi, de asemenea, ceea ce are împotriva sa pentru cel mai îndelungat timp, obişnuinţele şi lenea. Ceea ce, astăzi, am recucerit cu o nespusă stăpînire de sine – căci avem încă oarecum în trup cu toţii instinctele rele, cele creştine – privirea liberă a realităţii, mîna prevăzătoare, răbdarea şi seriozitatea în cele mai mici lucruri, întreaga *corectitudine* în cunoaştere – acestea sunt deja aici! Şi, cu mai mult de două mii de ani înainte! Şi, mai mult încă, exista tactul în gustul bun şi fin! *Nu aşa*, ca o dresură a creierului! *Nu ca* educaţie „germană" cu maniere bădărăneşti! Ci ca trup, ca gest, ca instinct – cu un cuvînt, ca realitate... *Toate acestea în zadar*! Într-o singură noapte

numai, încă o amintire! Grecii! Romanii! nobleţea instinctelor şi a gustului, cercetarea metodică, genialitatea organizării şi administraţiei, credinţa şi *voinţa* în viitorul omului, marele Da rostit tuturor lucrurilor ca *imperium Romanum* sub formă vizibilă, vizibilă pentru toate simţurile, marele stil, nu doar ca artă, ci devenit realitate, adevăr, *viaţă*... Şi nu un fenomen natural a fost acela care l-a îngropat sub dărîmături într-o noapte! Nu germanii şi alţii grei de picior. Ci a fost ruinată de vampiri vicleni, secreţi, nevăzuţi, setoşi de sînge! Nu a fost învins. I s-a supt doar sîngele!... Setea ascunsă de răzbunare, mica invidie au devenit *stăpîni*! Tot ceea ce este mizerabil, suferind în sine, bîntuit pe ascuns de sentimente rele, întreaga *lume de ghetou* a sufletului a ajuns, dintr-o dată, *deasupra*! Să se citească numai un agitator creştin oarecare, de exemplu, Sfîntul Augustin[126], pentru a înţelege, pentru a *simţi* ce fel de figuri murdare au ajuns sus în felul acesta. Ne vom înşela cu desăvîrşire, dacă vom presupune o oarecare lipsă de raţiune la conducătorii mişcării creştine – oh! sunt inteligenţi; inteligenţi pînă la sfinţenie, aceşti domni părinţi ai Bisericii![127] Cu totul altceva le lipseşte. Natura i-a neglijat – ea a uitat să-i dăruiască cu zestrea modestă a instinctelor onorabile, plăcute, *pure*... Între noi fie spus, ei nici nu sunt bărbaţi... Dacă islamismul dispreţuieşte creştinismul, are de mii de ori dreptate pentru aceasta: islamismul presupune bărbaţi...

60.

Creştinismul ne-a păgubit de moştenirea culturii antice, iar mai tîrziu ne-a păgubit de moştenirea culturii islamice. Lumea minunată a culturii maure spaniole, în esenţă mai înrudită nouă, care spune simţului şi gustului nostru mai mult decît Roma şi Grecia, a fost călcată în picioare (eu nu

spun ce fel de picioare), din ce cauză? pentru că ea şi-a datorat naşterea unor instincte nobile, bărbăteşti, pentru că ea a spus Da vieţii, şi încă cu fineţea rară şi rafinată a vieţii maure. Cavalerii cruciaţi au luptat mai tîrziu împotriva a ceva în faţa căruia s-ar fi cuvenit mai bine să cadă în genunchi – o cultură faţă de care chiar şi secolul nostru al nousprezecelea ar putea să apară drept foarte sărac, foarte „întîrziat" Firește, ei au vrut să prade: Orientul era bogat... Să fim, totuşi, nepărtinitori! Cruciadele – o piraterie mai înaltă, nimic altceva! Nobilimea germană – în fond, nobilimea vikingă, a fost, cu asta, în elementul ei: Biserica ştia prea bine *ce este dispusă să facă* nobilimea germană... Nobilimea germană, întotdeauna „garda elveţiană" a Bisericii, întotdeauna în serviciul tuturor instinctelor rele ale Bisericii – însă *bine plătită*... Că Biserica şi-a dus la capăt războiul ei pe viaţă şi pe moarte împotriva a tot ceea ce este mai nobil pe pămînt tocmai cu ajutorul spadei germane, a sîngelui şi curajului german! Există în acest loc numeroase probleme dureroase. Nobilimea germană aproape că *lipseşte* în istoria culturii mai înalte: motivul se poate ghici... creştinismul şi alcoolul... cele două *mari* instrumente de corupere... Cît priveşte islamismul sau creştinismul în sine, ar trebui să nu existe nici o alegere; la fel de puţin ca în privinţa unui arab şi a unui iudeu. Hotărîrea este dată; nu stă în putinţa nimănui să aleagă liber aici. Omul este sau Ciandala sau nici *nu este*... „Război pînă la moarte cu Roma! Pace şi prietenie cu islamismul": aşa a simţit şi aşa a făcut acel mare spirit liber, geniul între împăraţii germani, Friedrich al II-lea[128] Cum? trebuie ca un german să fie mai întîi geniu, spirit liber pentru a avea simţăminte *cinstite*, cuviincioase? Nu înţeleg cum a putut vreodată un german să se simtă *creştin*...

61.

Aici este necesar să ating o amintire de o sută de ori mai dureroasă pentru germani. Germanii au lipsit Europa de ultimul mare rod cultural pe care Europa ar fi putut încă să-l recolteze – acela al *Renaşterii*. În sfîrşit, înţelegem, *vrem* să înţelegem, *ce* a fost Renaşterea? *Reevaluarea valorilor creştine*, încercarea de a duce la victorie *contra*-valorile, valorile nobile, cu toate mijloacele, cu toate instinctele, întreprinsă cu tot geniul... Pînă acum a existat numai *acest* mare război, pînă acum nu a fost dată nici o punere hotărîtoare a problemei decît cea a Renaşterii – problema *mea* este problema sa – nu a existat pînă acum o formă de *atac* mai fundamentală, mai directă, mai riguroasă pe întregul front, îndreptată împotriva centrului! A ataca în locul hotărîtor, chiar în sediul creştinismului, a aduce aici pe tron valorile *nobile*, spunem a le aduce *în* însăşi instinctele, în cele mai joase nevoi şi dorinţi ale celui aşezat pe tron... Eu văd în faţa mea numai posibilitatea unei vrăji şi a unui farmec de culori cu totul suprapămîntean – mi se pare că ea străluceşte în toţi fiorii unei frumuseţi rafinate, că o artă atît de divină, atît de diabolic divină este pusă în operă, încît zadarnic am căuta, timp de sute de ani, după o a doua asemenea posibilitate; eu văd un spectacol atît de bogat în înţelesuri şi, totodată, atît de minunat-paradoxal, încît toate divinităţile Olimpului ar fi avut ocazia unui hohot nemuritor de rîs – *Cezare Borgia ca papă*... Sunt de înţeles?... Într-adevăr, aceasta ar fi fost victoria pe care astăzi eu singur o cer: cu asta creştinismul ar fi fost suprimat[129] Ce se întîmplă? Un călugăr german, Luther, vine la Roma. Acest călugăr, cu trupul plin de toate instinctele răzbunării ale unui preot nefericit, s-a răzbunat la Roma *contra* Renaşterii... În loc să înţeleagă cu cea mai adîncă recunoştinţă extraordinarul fenomen care s-a petrecut, învingerea creştinismului în chiar propriul său *sediu* – ura

sa a înţeles din acest spectacol numai ce poate scoate ca hrană proprie. Un om religios se gîndeşte numai la sine. Luther a văzut *corupţia* papalităţii, în timp ce tocmai contrariul era vizibil: vechea corupţie, *peccatum originale*, creştinismul *nu* mai era în scaunul papilor! În schimb era viaţa! Era triumful vieţii! Era marele Da spus tuturor lururilor înalte, frumoase, îndrăzneţe!... Şi Luther *a repus Biserica la locul ei*: el a atacat-o... Renaşterea – un fenomen fără nici un sens, o mare *zădărnicie*! Ah! aceşti germani, cît ne-au mai costat! Degeaba – asta a fost întotdeauna *opera* germanilor. Reforma; Leibniz; Kant în aşa-numita filosofie germană; războaiele de eliberare[130]; *Imperiul*[131] – de fiecare dată o zădărnicire a ceva, a ceva care a trecut, a ceva *care nu mai poate fi adus înapoi*... O recunosc, aceşti germani sunt duşmanii *mei*: dispreţuiesc în ei orice formă de murdărie în privinţa conceptelor şi valorilor, de laşitate faţă de orice Da şi Nu cinstit. De aproape o mie de ani ei au întreţesut şi au încîlcit tot ceea ce au atins cu degetele lor, ei au toate jumătăţile de măsură pe conştiinţă – rezolvările de a treia, de a opta mînă! – de care Europa este bolnavă; ei au pe conştiinţă şi cea mai murdară formă a creştinismului care a fost dată, cea mai incurabilă, de necontrazis: protestantismul... Dacă nu se va isprăvi cu creştinismul, apoi pentru asta vinovaţi vor fi germanii...

62.

Cu aceasta termin aici şi-mi rostesc judecata. *Condamn* creştinismul şi ridic împotriva Bisericii creştine cea mai groaznică dintre acuzaţii pe care vreodată un acuzator a avut-o pe buze. Dintre toate formele de corupţie care pot fi gîndite, ea este pentru mine cea mai înaltă; ea a avut voinţa pentru ultima corupţie care este cu putinţă. Biserica creştină n-a lăsat nimic neatis de corupţia sa; a făcut din orice valoare

o non-valoare, din fiecare adevăr o minciună, din orice corectitudine o ticăloşie sufletească. Să se îndrăznească numai să mi se spună despre binefacerile sale „umanitare"! *Lichidarea* unei nenorociri este împotriva celui mai adînc pragmatism al ei: ea a trăit din mizerii, *a dat naştere* la mizerii, pentru a se putea înveşnici *pe sine*... De exemplu, viermele păcatului: întîi Biserica a îmbogăţit, prima, omenirea cu această mizerie! „Egalitatea sufletelor în faţa lui Dumnzeu", această falsitate, acest *pretext* pentru *rancunes*[132] din partea tuturor celor dispuşi la josnicii, acest explozibil al ideii, care, în cele din urmă, a devenit revoluţie, ideea şi principiul modern al decăderii întregii ordini sociale – este dinamită *creştină*... Binefacerile „umanitare" ale creştinismului! A face din *humanitas* o contrazicere de sine, o artă a dezonorării de sine, o voinţă de-a minţi cu orice preţ, aversiune, un dispreţ al tuturor instinctelor bune şi drepte! Acestea ar fi după mine binefacerile creştinismului! Parazitismul ca *singura* practică a Bisericii; cu idealul ei de clorază şi de sfinţenie a supt tot sîngele, toată iubirea, orice speranţă de viaţă; lumea de dincolo ca voinţă de a nega orice realitate; crucea ca semn de recunoaştere pentru cea mai subpămînteană conjuraţie care a existat vreodată – împotriva sănătăţii, frumuseţii, succesului, curajului, spiritului, *binelui* sufletesc, *împotriva vieţii înseşi*...

Această eternă acuzare a creştinismului vreau s-o scriu pe toate zidurile, pretutindeni unde există ziduri – am nişte litere pentru a-i face chiar şi pe cei orbi să vadă... Consider creştinism drept unicul mare blestem, singura mare corupere internă, singurul mare instinct al urii, pentru care nu există un asemenea instrument care să fie suficient de otrăvitor, secret, subpămîntean, *meschin* – îl numesc unica pată ruşinoasă, nemăritoare, a omenirii...

Socotim timpul după acest *dies nefastus*[133] care a fost începutul acestei fatalităţi – după prima zi a creştinismului! *De ce nu, mai degrabă, după ultima sa zi? Din ziua de astăzi*?[134] – Reevaluarea tuturor valorilor![135]

Note

[1] *hiberboreeni* – nordici. În mitologia greacă formează o populaţie bogată, iubitoare de pace, care trăieşte dincolo de hotarele vîntului nordic, Boreas.

[2] *Pindar* (520 î.e.n.–422 î.e.n.) – poet liric grec, autor al Odelor grupate de gramaticii epocii alexandrine în patru serii: 12 ode Olimpice, 12 ode Pythice, la care se mai adaugă ciclul Nemeenelor şi Istmicelor. Nietzsche face aici aluzie la versurile: – „... Nici pe corabie, nici pe jos / Fiind, spre templul sărbătorilor hyperboreene n-ai să găseşti dumnezeiescul drum" (*Pythianica a zecea* – 5 (antistrofa), în Pindar. *Ode II,* Bucureşti, Ed. Univers, 1975.

[3] *Sciroco* – vînt african cald

[4] *virtute liberă de morală* – termen ce-i aparţine lui Nietzsche, desemnînd pe acei oameni care nu mai consumă băuturi alcoolice, refuză fumatul şi, desigur, se simt întrutotul liberi faţă de orice obligaţii ale moralei curente.

Pascal (1623–1662) – om de ştiinţă, scriitor, filosof mistic francez. Autor al *Scrisorilor provinciale*; de importanţă filosofică deosebită sunt fragmentele ce poartă numele comun de *Cugetări*, concepute ca o apologie a creştinismului, dar menite să rămînă frînturi dintr-un proiect neisprăvit. Deşi reprezentant ilustru al raţionalismului francez, pe unele laturi ale concepţiei sale constituie, totuşi, un protest tare la adresa exagerărilor raţionalismului de tip cartezian, în acord cu recrudescenţa religioasă a epocii Contrareformei.

[6] *décadence* –decadenţă (fr.)

[7] *Schopenhauer* (1788–1860) – filosof german în descendenţa imediată a idealismului clasic german (Kant, Fichte, Schelling, Hegel). Se declară un adept al lui Kant, dar este şi un adeversar declarat al lui Hegel, în numele unui iraţionalism ce proclamă voinţa oarbă, inconştientă, drept principiu metafizic al realităţii, echivalent al „lucrului în sine" kantian. Opera principală, de mare influenţă în epocă şi mai ales după aceea – *Lumea ca voinţă şi reprezentare* (1818).

[8] *Nirvana* – înseamnă literal stingere, evadare din durere. În budhism şi jainism, două curente de factură filosofică ale religiozităţii indiene vechi, desemnează starea supremă ce încheie şirul încarnărilor (samsara); punînd capăt oricărei existenţe, înţeleasă ca izvor al durerii, *nirvana* aduce liniştea absolută.

[9] *Aristotel* (384–322 î.e.n.) – unul din cei mai mari filosofi ai Greciei Antice; iniţial, discipol al lui Platon, în Academia căruia se

formează, dar apoi evoluează pe o linie de gîndire proprie, de orientare tot mai pregnant antiplatoniciană, devenind un critic înverşunat al teoriei Ideilor. Întemeietor al logicii prin ciclul de lucrări ce poartă numele de *Organon*; alte opere: *Metafizica, Fizica, Despre suflet, Poetica, Politica, Etica Nicomahică*. Nietzsche se referă aici la concepţia lui Aristotel privind mila, din partea dedicată tragediei în *Poetica* (1449 a, 26 – 27).

[10] *Tolstoi* (1828 – 1910) – mare scriitor rus, autor al unor celebre romane: *Război şi pace, Învierea, Ana Karenina*

[11] *Wagner* (1813 – 1883) – mare compozitor romantic german, autorul operelor *Olandezul zburător, Rienzi, Lohengrin, Tannhäuser, Maeşrii cîntăreţi din Nürnberg* precum şi al unei tetralogii (*Aurul Rinului, Walkiria, Siegfried, Amurgul zeilor*). Încearcă o formulă dramatică, cu carcater de sinteză, care să îmbine muzica şi drama pe baza unei mitologii naţionale germanice. La început Nietzsche îl admiră fără rezerve, apoi devine un adversar şi critic al său.

[12] *peccatum originale* – păcat originar (lat)

[13] *seminarul din Tübingen* – institutul teologic protestant unde la sfîrşitul secolului al XVIII-lea s-au întîlnit ca studenţi, fiind colegi de cameră, „cei trei şvabi", Hegel, Hölderlin, Schelling.

[14] *Kant* (1724 – 1804) – părintele idealsmului clasic german prin lucrările sale „criticiste": *Critica raţiunii pure* (1781), *Critica raţiunii practice* (1788), *Critica puterii de judecată* (1790). A avut o influenţă hotărîtoare asupra urmaşilor săi, Fichte, Schelling, Hegel, prin afirmarea primordialităţii Eului ca subiect al cunoaşterii, activ în raport cu obiectul.

[15] *Luther* (1483 – 1546) – călugăr german, teolog şi profesor de teologie la Universitatea din Wittenberg. Iniţiatorul Reformei, care a dus la desprinderea protestantismului lutheran din sînul catolicismului. Traducător în germană al Bibliei.

[16] *Leibniz* (1646 – 1716) – mare om de ştiinţă şi filosof german, adevăratul părinte al filosofiei germane moderne. În concepţia sa privind cunoaşterea încearcă să medieze între cele două curente opuse, al raţionalismului şi al empirismului, iar în concepţia sa generală susţine alcătuirea monadologică a realităţii, centre energetice de natură spirituală. Opere: *Teodiceea, Monadologia*

[17] *chinezeria din Köningsberg* – referire la Kant, care a trăit toată lunga sa viaţă la Köningsberg, pe atunci capitala Prusiei Orientale, azi Kaliningrad, în Rusia.

[18] *zeul Moloch* – zeul războiului în mitologia feniciană. Desemnează sacrificiul de prunci, jertfă adusă divinităţii. În Cartagina, unde

era adorat cu deosebire. i se aduceau ca ofrande copii din cele mai de vază familii pentru a cuceri bunăvoinţa divinităţii în războaie.

[19] *Goethe* (1749 – 1832) – personalitate titanică a culturii germane; scriitor, dar şi om de ştiinţă şi filosof. Autorul unor lucrări celebre: *Faust, Suferinţele tînărului Werther, Wilhelm Meister, Afinităţi elective, Teoria culorilor, Metamorfoza plantelor.*

[20] Ceea ce Kant a văzut în Revoluţia Franceză – alături de alţi contemporani de seamă ai săi (Schiller, Goethe, Fichte, Hegel); şi Kant a fost un mare admirator al Revoluţiei Franceze şi al idealului de liberate afirmat de aceasta (vezi Kant, *Der Streit der Fakultäten*, *Werke*, Akademic Ausgabe, Bd VII, p.85 şi urm.). De altfel, W. Dilthey considera entuziasmul stîrnit de Revoluţia Franceză ca unul din factorii determinanţi ai vieţii culturale germane din epocă (W. Dilthey, *Trăire şi poezie*, Bucureşti, Ed.Univers, 1977, p.336).

[21] *Tsandala* (*Ciandala*) – cea mai dispreţuită castă hindusă din India antică; aceasta rezultă şi din înţelesul actual al termenului, care înseamnă un om acaparat de ocupaţii murdare, desconsiderate, o scursură a societăţii.

[22] *Descartes* (1596 – 1650) – părintele filosofiei franceze moderne, reprezentant de seamă al raţionalismului modern, din a cărui concepţie porneşte spiritul ştiinţific şi filosofic modern. Opere: *Discurs asupra metodei...*, *Meditaţii metafizice*, *Principiile filosofiei*.

[23] *nervus sympathicus* – nervul simpatic (lat.)

[24] În original apare cuvîntul francez *l'ardeur*

[25] *Renan* (1823 – 1892) – filosof şi istoric al religiilor francez, în vogă la sfîrşitul secolului trecut. Autor al unei *Vieţi a lui Isus*.

[26] un imperiu *souterrain* – *L'esprit souterrain* a fost titlul volumului din Dostoievski pe care Nietzsche l-a citit în 1887.

[27] *un imperiu ghetou* – în ţările catolice, îndeosebi în Spania şi înItalia, evreii locuiau în mahalalele oraşelor care se numeau ghetou.

[28] *sub specie Spinozae* – se pare că Nietzsche încearcă aici un joc de cuvinte între *Spinne* – păianjen, în limba germană, şi numele filosofului olandez de origine evreiască, *Spinoza*.

[29] *creator spiritus* – spirit creator (lat.)

[30] *budhism* – religie apărută în India antică prin sec. VI – V, î.e.n., al cărei întemeietor este Budha; constituie o reacţie la adresa brahmanismului.

[31] *ressentiment* – resentiment (fr.)

[32] *„singurul lucru necesar"* – compară cu *Sfînta Evanghelie după*

Luca – „Dar un lucru trebuie: căci Maria partea cea mai bună şi-a ales, care nu se va lua de la ea" (10, 42) (În continuare, trimiterile biblice se fac după *Biblia sau Sfînta Scriptură*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti,1990).

[33] *Socrate* (469 – 399) – filosof grec care l-a avut ca discipol favorit pe Platon. Deşi nu a scris nimic, a avut prin personalitatea şi concepţia sa o influenţă enormă asupra gîndirii greceşti, deschizînd epoca clasică a dezvoltării acesteia.

[34] *acel libertinage al spiritului* – joc de cuvinte, menit să indice necredinţa şi desfrîul. Cuvîntul francez *libertinage* apare în original.

[35] ca şi la budhişti, o *iritabilitate – hiperesthezie*, în termeni medicali

[36] *Băutul sîngelui, Cina cea de taină* – obicei barbar păgîn. Nietzsche se referă aici la presupusa sa preluare de către creştini în scopul atragerii barbarilor păgîni la credinţa lor.

[37] *brahmanii* – cei care oficiază cultul religios şi se roagă. Nume dat preoţilor ce formează casta superioară în brahmanismul antic indian.

[38] *Platon* (428/7 – 348 îe.n.) – considerat cel mai mare filosof antic şi adevăratul părinte al idealismului filosofic. Elaborează teoria ideilor ce despică realitatea în două lumi opuse, cea a ideilor, singura reală, şi cea a lucrurilor, cópii fidele ale ideilor, expusă în lucrări celebre ca: *Menon, Fedon, Banchetul, Republica, Parmenide, Sofistul.*

[39] *Afrodita, Adonis* – zeităţi ale mitologiei olimpice greceşti. Afrodita era considerată zeiţa frumuseţii şi a dragostei (Venus, la romani); Adonis era un tînăr frumos, fost iubit al Afroditei.

[40] *credinţa, iubirea, speranţa* – vezi *Întîia Epistolă către Corinteni a Sfîntului Apostol Pavel* – „Şi acum rămîn aceste trei: credinţa, nădejdea, dragostea" (13; 13).

[41] *„Mîntuirea vine de la evrei"* – vezi *Sfînta Evanghelie după Ioan* – „Şi vă închinaţi căruia nu ştiţi; noi ne închinăm Căruia ştim, pentru că mîntuirea din iudei este" (4; 22).

[42] *iudeii...* – se recomandă pentru interpretarea acestui pasaj, ca şi pentru cea a concepţiei lui Nietzsche cu privire la istoria evreilor, lucrarea lui Julius Wellhausen, *Prolegomena zu Geschichte Israels*, Berlin, 1883, probabil cunoscută şi de Nietzsche însuşi.

[43] *ca şi consecinţa ultimă a iudaismului* – pasajul acesta dezvăluie imposibilitatea asimilării lui Nietzsche de partea unui antisemitism creştin. Afirmaţia sa că creştinismul este un produs al iudaismului şi al instinctului religios iudaic nu se poate interpreta în sens antisemit. Subliniind continuitatea celor două mari religii, de fapt, Nietzsche

urmăreşte să răstoarne unul din stîlpii pe care se susţine doctrina antisemitismului creştin.

[44] în original apare cuvîntul francez *ressentiment.*

[45] *non plus ultra* – nu mai mult decît / de (lat)

[46] *Jehova* – nume dat divinităţii supreme evreieşti.

[47] *in istoricis* – în cele istorice (lat)

[48] *pentru a le falsifica* – în sensul de a le îndrepta împotriva naturii din om

[49] *Strauss* (1808–1874) – teolog şi filosof german, celebru la vremea sa. A scris o mult citită în epocă *Viaţa lui Isus*, de pe poziţii critice.

[50] *eram de douăzeci de ani* – pe atunci, în 1864, Nietzsche a citit la Bonn, student fiind, lucrarea lui D.F. Strauss, *Das Leben Jesu* (*Viaţa lui Isus*).

[51] *Francisc d'Assissi* (aprox. 1182–1226) – teolog şi poet italian, întemeietorul ordinului franciscanilor (minoriţilor); canonizat de Biserica catolică.

in psihologicis – în cele psihologice (lat)

[53] *„nu te împotrivi răului"* – vezi *Sfînta Evanghelie după Matei* – „Eu însă vă spun vouă: Nu vă împotriviţi celui rău; iar cui te loveşte peste obrazul drept, întoarce şi pe celălalt" (5; 39).

[54] şi anume, cuvîntul de *idiot* – acest cuvînt a fost şters din ediţia din 1895 a lucrării lui Nietzsche; apoi, reintrodus în text, a fost considerat ca o probă că Nietzsche se afla deja într-o stare efectivă de alienare mintală cînd a redactat *Antichristul.* De fapt, nu se face decît o aluzie la romanul *Idiotul* al lui Dostoievski.

[55] *„cea ce nu poate fi conceput"* – desemnează insesizabilul, incomprehensibilul.

[56] *„Dumnezeu este în voi..."* – vezi *Sfînta Evanghelie după Luca* – „Şi nici nu vor zice: Iat-o aici sau acolo. Căci, iată, împărăţia lui Dumnezeu este înăuntrul vostru" (17; 21).

[57] *hedonism* – curent filosofic ce face din plăcere (*he hedone* – în limba greacă veche) scopul declarat al vieţii. Principalele filosofii ale epocii eleniste au fost, în general, hedoniste, chiar dacă se deosebeau uneori esenţial în interpretarea conţinutului plăcerii.

[58] *proprium* – propriu (lat)

[59] *Dostoievski* (1821–1881) – mare scriitor rus, autor al unor celebre romane ca *Idiotul, Crimă şi pedeapsă, Fraţii Karamazov.* Mult admirat de Nietzsche pentru adîncimea şi fineţea analizei pshice.

[60] *„Ce grand maître en ironie"* – Acest mare maestru al ironiei (fr). De comparat cu Renan, *Vie de Jésus*, Paris, 1863, p. 354.

[61] *impérieux* – imperios, poruncitor, trufaş (fr.)

[62] *„spada..."* – vezi *Sfînta Evanghelie după Matei* – „Nu socotiţi că am venit să aduc pace pe pămînt; n-am venit să aduc pace, ci sabie" (Io; 34).

[63] *Sankhyam* – una din cele şase şcoli filosofico-religioase heterodoxe ale Indiei antice. Întemeiată de Kapila (sec. VII î.e.n.), doctrina Sankhyam explică universul ca rod al interacţiunii a două realităţi primordiale: *prakrti* (natura) şi *purusa* (spiritul, conştiinţa).

[64] *La-o-tze* (se.VII e.n.) – filosof antic chinez, întemeietor al unui sistem filosofic şi etic, daoismul expus în cartea *Dao-de-tzi* conceptul central de *Dao* desemnează principiul fundamental al ordinii universale, indicînd calea de urmat în viaţă.

[65] *„lumina..."* – vezi *Sfînta Evanghelie după Ioan* – „Iisus I-a zis: Eu sunt calea, Adevărul şi Viaţa. Nimeni nu vine la Tatăl Meu decît prin Mine" (14; 6).

[66] *bisericeşti* – joc de cuvinte făcut de Nietzsche între Christlich (creştin) şi Kirchlich (bisericesc).

[67] *par excellence* – prin excelenţă (fr.)

[68] *consecinţe ale unui singur instinct* – a se compara acest pasaj cu *Predica de pe munte* din *Sfînta Evanghelie după Matei* (5. 7).

[69] *Amphitrion* – fiul lui Alceus şi soţul Alcmenei, personaj al mitologiei olimpice greceşti.

[70] Urmează un pasaj în care Nietzsche citează imprecis Biblia. Referirile se fac la Matei 27; 54 – Luca 23; 47 – Marcu 15; 39. Pe acest motiv, pasajul lipseşte din ediţia întîi din 1895.

[71] *chiar oamenii noştri de stat* – referire la Bismarck, preşedinte al Consiliului de Miniştri al Prusiei din 1862, iar apoi din 1871 cancelar al Reichului pînă în 1890, cînd demisionează.

[72] *un tînăr principe* – referire la Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei. Cuvîntul *tînăr* lipseşte din ediţia întîi.

[73] *dialoguri de la Naxos* – referire la *Amurgul idolilor*, o lucrare a lui Nietzsche – „o, cerescule Dionysos, de ce mă tragi de urechi? l-a întrebat odată Ariadne pe amantul ei filosof, la una din acele faimoase conversaţii în doi de pe insula Naxos. Descopăr un soi de humor în urechile tale, Ariadne: de ce nu sunt încă şi mai lungi?" (Nietzsche, *Ştiinţa voioasă. Genealogia moralei. Amurgul idolilor*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995. p. 512, trad. de Al. Al. Şahighian).

[74] în original apare cuvîntul francez *canaille*

[75] *credinţa noastră este zadarnică* – vezi *Epistola întîia către Corinteni a Sfîntului Apostol Pavel* – „Şi dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propăvăduirea noastră, zadarnică şi credinţa voastră" (15; 14).

[76] *dysanghelist* - rău vestitor (gr.); opusul „bunului vestitor" – evanghelistul

[77] *iluminismul stoic* – stoicismul, curent filosofic din epoca elenistică întemeiat de Zenon din Citium (334 – 262 î.e.n.). După o primă fază greacă, cunoaşte o largă răspîndire în Roma antică fiind reprezentat de Epictet, Seneca, Marcus Aurelius. Face din fericire, înţeleasă ca şi cultivare raţională a virtuţii, adevăratul scop al filosofiei; la acest ultim aspect se referă probabil şi Nietzsche cînd vorbeşte de iluminismul stoicilor.

[78] *niaiserie* – nerozie, negheobie (fr.)

[79] *ultima ratio* – ultima raţiune (lat)

[80] *„nu judecaţi", spun ei* – vezi *Sfînta Evanghelie după Matei* – „Nu judecaţi, ca să fiţi judecaţi" (7; 1).

[81] Citatele biblice care urmează sunt după ediţia indicată la nota 32 a traducerii româneşti a Sfintei Scripturi.

[82] *„Bine minţit, leule"* – parafraza unui vers cunoscut din *Visul unei nopţi de vară* de Shakespeare – Theseu – „Bine ai sfîşiat, leule!" (Act V, Scena I; trad. Dan Grigorescu).

[83] Citat din Sfîntul Apostol Pavel, *Epistola către Corinteni...* (6; 3).

[84] În *Genealogia moralei, Prima disertaţie, Bine şi rău: Bun şi rău,* apare distincţia dintre „morala aristocratică" şi „morala resentimentului", în § 10 (vezi Nietzsche, *Ştiinţa voioasă...* , Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 313; trad. de Liana Micescu).

[85] *Petronius* (– 64 e.n.) – prozator roman, cunoscut personaj în anturajul curţii lui Nero. Autor al romanului, păstrat doar în stare fragmentară, *Satyricon*.

[86] *Cesare Borgia* (1476-1507) – membru al celebrei familii aristocrate, de origine spaniolă, ce a avut un rol politic deosebit de important în istoria italiană a secolului al XV-lea şi începutul secolului al XVI-lea. Metodele lor de a pune mîna pe putere nu excludeau corupţia, şantajul, asasinatul, trădarea.

[87] *è tutto festo* – totul e sărbătoare (it.)

[88] *Pilatus* – procuror roman în Cezareea, în timpul vieţii lui Isus; deşi dispunea de puteri neîngrădite, nu are curajul să se opună sentinţei de executare a lui Isus.

[89] *„Ce este adevărul?" – vezi Sfînta Evanghelie după Ioan* – „Pilat I-a zis: Ce este adevărul? Şi zicînd aceasta a ieşit iarăşi la iudei şi le-a zis! Eu nu găsesc în El nici o vină..." (18; 38).

[90] *deus qualem Paulus creavit, dei negatio* – Dumnezeu, aşa cum l-a creat Pavel, este negarea lui Dumnezeu (lat.).

[91] *in praxi* – în practică (lat.).

[92] *thora.* – legea, în limbajul Sfîntului Apostol Pavel.

[93] *se lupta zadarnic* – referire la un vers din *Fecioara din Orleans* de Schiller.

[94] *Heva* – Nietzsche se referă aici la binecunoscuta etimologie a evreiescului Havvah (Eva); dar nici unul dintre cuvintele folosite pentru a denumi şarpele nu aminteşte de acest nume.

[95] *in majorem dei honorem* – pentru mai marea glorie a lui Dumnezeu (lat.)

[96] *training* – antrenament,şcolire (engl.)

[97] *folie circulaire* – nebunie circulară (fr.)

[98] în original apare cuvîntul francez *rancune.*

[99] Citat din Sfîntul Apostol Pavel, *Epistola întîia către Corinteni* (27; 28).

[100] *in hoc signo* – cu acest semn (lat.); aluzie la Constantin cel Mare, împăratul Bizanţului, căruia într-o vedenie înaintea unei lupte i s-a arătat pe cer o cruce şi cuvintele *in hoc segno vinces*, cu acest semn vei învinge. După victorie împăratul s-a decis definitiv în favoarea creştinilor.

[101] *ephexix* - nehotărîre (gr.)

[102] *Aşa grăit-a Zarathustra*, Bucureşti, Ed. Humanitas,1994, p. 150.

[103] *Caryle* (1795-1881) – gînditor şi moralis englez de notorietate europeană în epoca sa. În concepţia sa încearcă să definească datoriile clasei conducătoare şi rolul Angliei în lumea şi societatea modernă; critic al societăţii industriale de pe poziţii romantice. Opere: *Eroii, Sartor Resartus.*

[104] *Savanarola* (1452-1498) – călugăr dominican, avînd un rol important în viaţa politică din Florenţa anilor 1494-1498; instaurează un intolerant regim teocratic ce duce, între altele, la distrugerea unor celebre opere de artă ale Renaşterii.

[105] *Jean-Jacques Rousseau* (1712-1778) – scriitor şi filosof francez de origine elveţiană. Reprezintă o reacţie, în numele sentimentului, împotriva raţiunii rigide şi seci din care iluminismul îşi făcuse emblema sa. Opere: *Emil, Discurs asupra inegalităţii dintre oameni, Confesiuni, Noua Heloiză*

[106] *Robespierre* (1758-1794) – democrat revoluţionar francez, unul dintre conducătorii Revoluţiei burgheze din Franţa (1789-1794). Ca şi conducător al iacobinilor a instituit „teroarea iacobină" (1793-1794).

[107] *Saint Simon* (1760-1825) – socialist utopist francez. A scris *Catehismul industriaşilor, Scrisorile unui locuitor din Geneva către contemporanii săi.*

[108] Vezi *Menschliches allzumenschliches* (Omenesc prea omenesc) – „Feinde der Wahrheit... Uberzeugungen sind gefährliche Feinde der Wahrheit als Lügen " (Duşmanii adevărului... convingerile sunt duşmani mai mari ai adevărului decît minciunile) – Aforismul 483 din Fr. Nietzsche, *Werke* (Taschen Ausgabe), Leipzig, Naumamn Verlag, 19o6, p. 363.

[109] *silogism* – raţionament deductiv în care din două premise date, una numită majoră, cealaltă minoră, derivă cu necesitate o concluzie.

[110] *Cartea legilor lui Manu* – cea mai vestită lucrare a vechii literaturi juridice din India.

[111] *Mohamed* (570-632) – fondatorul tradiţional al religiei musulmane, venerat ca profet unic al unicei divinităţi care este Allah. Probabil un personaj istoric real, autor parţial al textelor sacre ale mahomedanismului, adunate ulterior sub numele de *Coran.*

[112] Citat din Sfîntul Apostol Pavel, *Epistola întîia către Corinteni*, 7 (2; 9).

[113] *immaculata conceptio* – imaculata concepţie (lat)

[114] *in flagranti* – asupra faptului (lat.)

[115] *in infinitum* – la / în infinit (lat.)

[116] *Pulchrum est paucorum hominum* – parafrază la versurile lui Horaţiu – „Maecenas quamodo tecum? / hinc repetit; paucorum hominum et mentis bene sane" (*Satira X;* 1; v. 43-44) – „Dar, Mecena, te rog să-mi spui cinstit / Cu tine cum se poartă? El mulţi prieteni n-are" (în Horaţiu, *Opera omnia*, Ed. Univers, 1980, vol. II; trad. de Al. Hodoş şi Th. Măinescu). Parafraza lui Nietzsche se poate traduce: „Puţini oameni sunt cei care au frumuseţea"

[117] *datoria sa* – expresie din *Afinităţi elective,* de Goethe

[118] *aere perenius* – mai durabil decît arama. Vers din Horaţiu, *Ode* – „Exegi monumentum aere perenis" (III, XXX, v 1) – „Un monument înălţat-am, care e mai veşnic decît arama" (în Horaţiu, op.cit., vol. I, trad. de Traian Costa).

[119] *sub specie eterni* – sub semnul eternităţii (lat.)

[120] *unio mystica* – uniune mistică (lat.)

[121] *Epicur* (341-270 î.e.n) – filosof antic grec, întemeietor al şcolii epicureice, una din direcţiile principale ale gîndirii eleniste. Este o doctrină preponderent morală, predicînd salvarea individului prin cultivarea de către om a plăcerii ca şi scop al vieţii.

[122] *Osiris* – zeul cel mai cunoscut al vechii mitologii egiptene, desemnînd moartea şi învierea periodică a naturii vegetale.

[123] *marea Mama* – Kybele, divinitate de proveniență frigiană, care în mitologia greacă a ajuns să împlinească un rol teogonic de născătoare de zei, sub numele de „marea Mamă" (Magna Mater) a zeilor.

[124] *Mithras* – zeul solar din mitologia veche iraniană. Cultul său a fost iniţiat sub domnia lui Artaxerxes al II-lea (405-362 î.e.n.). Apoi zoroastrismul a făcut din el un simbol moral mai complex care constituie expresia morală a fidelităţii.

[125] *rimează unul cu celălalt* – în germană. Christ şi nihilist rimează.

[126] *Sfîntul Augustin* (354-430) – cel mai de seamă reprezentant al patristicii latine ce încearcă să asimileze în cadrul creştinismului tradiţia filosofiei şi culturii antice. A scris: *Confesiuni,Despre viaţa fericită, Soliloqui.*

[127] *părinţi ai Bisericii* – în latină, *patres Eclesiae* – prima epocă, ce se întinde pînă în secolul V e.n., a gîndirii medievale ce încearcă în principal să asimileze, de pe noile poziţii ale creştinismului, materialul de idei lăsat moştenire de antichitatea păgînă. Are o ramură greacă (Sf Vasile cel Mare, Sf Grigore de Nazians, Sf Grigore de Nysa) şi una latină (Tertulian, Sf Augustin) – vezi É. Gilson, *Filozofia în Evul Mediu*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 15-165.

[128] *Friedrich al II-lea* (1212-1250) – împărat german din familia Staufen, încoronat la 1220; aflat în conflict cu papii Grigore al IX-lea şi Inocenţiu al IV-lea.

[129] *ar fi fost suprimat* – în legătură cu aceasta sunt de văzut consideraţiile lui J. Burckhardt, coleg şi prieten cu Nietzsche la Universitatea din Basel, din cartea *Cultura Renaşterii în Italia*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1969, vol. I şi II.

[130] *războaiele de eliberare* – este vorba de războaiele duse de germani între 1806-1812 împotriva ocupaţiei napoleoniene.

[131] *Imperiul* – se referă la imperiul proclamat în 18 ianuarie 1871 de Wilhelm I care se încoronează în sala oglinzilor din Versailles ca împărat al Germaniei.

[132] În original apare cuvîntul francez *rancune* – ranchiună.

[133] *dies nefastus* – zi nefastă (lat.)

[134] *Din ziua de astăzi?* – adică din ziua de 30 septembrie, 1888.

[135] *Reevaluarea tuturor valorilor!* – acest ultim aliniat a fost scos din prima ediţie.

Nietzsche şi critica creştinismului

Critica de pe poziţii filosofice a religiei constituie unul din obiectivele preferate ale exerciţiului filosofic german. Leibniz, care poate fi considerat adevăratul părinte al gîndirii germane moderne şi, în orice caz, acela din a cărui concepţie porneşte vasta mişcare a iluminismului german, mai căuta încă punctele de apropiere care să facă posibilă o împăcare între filosofie şi religie. Monadologia, ce exprimă concepţia sa generală asupra existenţei, făcînd din Dumnezeu monada supremă în sistemul de monade ce alcătuiesc conţinutul existenţei, transformă filosofia într-o ontoteologie. Dar Kant deja, care în evoluţia gîndirii germane reprezintă punctul nodal unde se produc totodată împlinirea, criza şi depăşirea iluminismului german, cum notează W. Windelband[1], va adopta faţă de religie o atitudine în deplin acord cu tendinţele iluministe care domină filosofia epocii sale, atitudine care în esenţa sa este una critică. „Secolul nostru – scrie Kant – este adevăratul secol al criticii, căreia totul trebuie să i se supună. Religia, prin *sanctitatea* ei, şi legislaţia, prin *majestatea* ei, vor de obicei să i se sustragă. Dar atunci ele provoacă împotriva lor bănuieli juste şi nu pot pretinde stima sinceră, pe care raţiunea o acordă numai aceluia care a putut face faţă examenului ei liber şi public"[2]. Raţiunea la care trimite criticismul este cea încorporată în manifestările filosofiei;

astfel, raţiunea ca instanţă critică în faţa căreia religia este chemată să se justifice se confundă cu filosofia însăşi. Ansamblul problemelor specifice religiei nu ţine de sfera de acţiune a raţiunii critice, a filosofiei: în privinţa acestor probleme – de pildă, cea fundamentală a existenţei lui Dumnezeu – raţiunea nu se poate pronunţa, întrucît cu aceeaşi tărie logică ea poate argumenta şi pro şi contra. În consecinţă, întreg acest ansamblu de probleme ce nu ţin de competenţa raţiunii este expediat într-un alt plan, acela al credinţei, ce rămîne strict la latitudinea individului, depinde de înclinaţiile şi nevoile interioare ale acestuia.

Pe urmele lui Kant se formează o întreagă tradiţie a criticii filosofice a religiei, care culminează prin concepţia lui Hegel şi cea a lui Nietzsche. Cum observă Karl Löwith, prin atitudinea luată de cei doi în faţa religiei se instituie o opoziţie complementară: concepţia lui Hegel reprezintă limita extremă a eforturilor filosofiei de a asimila religia, pe cînd Nietzsche limita extremă opusă, a respingerii religiei în numele filosofiei. „Cele două extreme, unire şi separare, sunt reprezentate de teologia filosofică a lui Hegel, pe de o parte, şi de filosofia anticreştină a lui Nietzsche, pe de altă parte“[3] O trăsătură comună a tuturor acestor gînditori o constituie, după K. Löwith, faptul că critica lor este întreprinsă de pe poziţiile protestantismului. „Filosofii noştri, care se dedau la aceasta au fost cu toţii protestanţi de formaţie teologică şi critica lor a creştinismului porneşte de la forma sa protestantă“[4] Un produs al protestantismului, apărut ca o reacţie la adresa ortodoxiei rigide la care a dus evoluţia acestuia, este pietismul. Cum s-a arătat de către numeroşi cercetători ai cazului Nietzsche, creştinismul său, de o factură atît de personală, poartă şi o evidentă marcă pietistă. La fel ca în cazul lui Kant, pietismul a fost întreţinut cu ardoare încă din mediul familial, în care Nietzsche a fost format de către mama sa.

*

Critica nietzscheiană a creştinismului trebuie înţeleasă în contextul mai larg al evoluţiei gîndirii germane, care, în decursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, a oscilat între două atitudini opuse, văzute ca un rezultat al maturizării tendinţelor sale interne. Este vorba, pe de o parte, de o critică în stil iluminist a religiei şi a teologiei creştine, al cărei reprezentant tipic rămîne Lessing; pe de altă parte, la polul opus, se conturează o atitudine încărcată de nostalgii în vederea conservării poziţiilor cucerite de creştinism în mentalitatea omului modern. Mai cu seamă Hegel încearcă să realizeze un compromis stabil între religie şi filosofie în cadrul unui conglomerat de idei, în care Ideea absolută pare să joace, în anumite privinţe rolul lui Dumnezeu din sînul teologiei creştine tradiţionale. Fapt ce explică, de altfel, şi împrejurarea că critica hegelianismului de către urmaşii acestuia, un Feuerbach, Kirkegaard, dar şi un Nietzsche, s-a transformat şi într-o critică a teologiei şi a creştinismului în special. Critica nietzscheeană a creştinismului va denunţa, de altfel, şi tendiţa de a găsi formula unui compromis stabil între filosofie şi religie, aşa cum apare această tendinţă la reprezentanţii idealismului clasic german. Datorită ei, apreciază Nietzsche, filosofia germană a ajuns un fel de semi-teologie. În meditaţia a 10-a din *Antichristul*, Nietzsche se va referi în mod expres la „cei trei şvabi", Hegel, Schelling şi Hölderlin, care au trecut în anii lor de studenţie prin sălile de curs ale „seminarului din Tübingen", făcînd din el un adevărat simbol al acestei alianţe dintre filosofie şi teologie. „Între germani se-nţelege imediat dacă spun că filosofia a fost coruptă – spune Nietzsche – prin sîngele teologilor. Pastorul protestant este bunicul filosofiei germane, iar protestantismul însuşi *peccatum originale* al ei. Definiţia protestantismului: paralizia, pe de o parte, a creştinismului – şi, pe de altă parte, a raţiunii... Trebuie doar să rostim cuvîntul „seminarul din Tübingen" pentru a pricepe *ce* este luată în fundamentele sale filosofia germană – o teologie *perfidă*" (*Antichristul*, fr.[10]).

*

Pentru cel care urmăreşte în timp evoluţia spirituală a lui Nietzsche, este suficient de clar, de la început, că liniile interioare după care aceasta se petrece trebuia să-l împingă inevitabil către o confruntare radicală cu creştinismul. Pe parcursul acestei evoluţii, în personalitatea sa spirituală figura filosofului se estompează treptat, pentru a ceda locul imaginii obsedate şi autoritare a profetului. Se poate spune că pentru Nietzsche tipul psihologic al profetului constituie o atracţie constantă, care îl însoţeşte pe parcursul întregii evoluţii a gîndirii sale. Ca şi profet al lumii care urmează să se nască, pe care o vesteşte în numele unei noi scări de valori, Nietzsche devine inevitabil adversarul vechiului profet, cel care, prin intermediul religiei pe care a întemeiat-o, a dat conţinut şi formă lumii creştine. Personaje mitice ca Dionysos ori Zarathustra, ce populează spaţiul ideatic al filosofiei sale, în fond tot atîtea măşti ale lui Nietzsche însuşi, se definesc ca duşmani ai profetului creştinismului, Iisus Christos.

Încă din lucrarea sa de tinereţe, *Naşterea tragediei* din 1871, dedicată problemei originii tragediei greceşti, în fond, însă, o cercetare stilistică întreprinsă asupra culturii greceşti din dubla perspectivă a apollinicului şi a dionysiacului, Nietzsche realizează un adevărat elogiu al personalităţii mitice a lui Dionysos. Interpretat ca un simbol, Dionysos dă expresie laturii iraţionale a sufletului grec, în opoziţie cu Apollo, în care se încarnează latura opusă, raţională. Dionysos reprezintă în viziunea lui Nietzsche principiul totalităţii, al confuziei şi al absurdului, aşa cum apar acestea în muzica şi în dansul grecesc; Dionysos înseamnă revărsarea sufletului în afară de sine şi descoperirea în exterior a libertăţii, care se defineşte ca lipsă de ordine şi măsură. Prin Dionysos este dat confuzul şi absurdul, dezacordul interior ce trece peste interdicţiile oricărei cenzuri a raţiunii, pentru a se manifesta liber în exaltarea beţiei. Mai tîrziu, evoluţia ideilor sale l-a dus pe Nietzsche

la formularea deschisă a opoziţiei dintre Dionysos şi Isus Christos. – „Am fost oare înţeles? – se întreabă el în *Ecce Homo* – Dionysos împotriva celui răstignit..."[5] Scrise aceste rînduri prin 1888 / '89, la un an înainte de prăbuşirea definitivă în boală, ele reprezintă, într-un fel, concluzia ultimă a gîndirii lui Nietzsche: opoziţia dintre păgînism şi creştinism văzută în persoana celor doi pe care autorul *Antichristului* i-a investit cu funcţia de profeţi: Dionysos şi Isus Christos. Cele două fenomene religioase, cel dionisiac şi cel creştin, se opun într-un fel ce le separă radical, prin evaluarea dată durerii şi suferinţei umane. „În învăţătura misterelor, *durerea* – scrie Nietzsche – este declarată sacră: „durerile facerii" sfinţesc durerea în genere – orice evoluţie şi creştere, tot ceea ce garantează viitorul *fac necesară* durerea... Pentru ca să existe lumina veşnică a creaţiei, pentru ca voinţa de viaţă să se confirme etern pe sine însăşi, *trebuie* să existe veşnic şi „chinul născătoarei" Cuvîntul Dionysos înseamă toate acestea: nu cunosc o simbolistică mai măreaţă decît această simbolistică greacă a dionsiacelor. În ea este resimţit religios cel mai profund instinct al vieţii, cel al vieţii viitoare, al vieţii eterne – însăşi calea spre viaţă, calea *sacră* a zămislirii..."[6] Dionisiacul este afirmarea vieţii la modul superaltiv şi o va mărturisi chiar Nietzsche: – „Dar această credinţă este cea mai înaltă dintre toate credinţele posibile; eu am botezat-o cu numele lui Dionysos"[7]. În opoziţie, creştinismul a provocat o diminuare a substanţei vitale din om, o devitalizare printr-o religie a milei ce se raportează negativ la durere şi suferinţă. „Şi pornind de aici, opoziţia dintre Dionysos şi Christos se desfăşoară, punct cu punct, ca afirmarea vieţii (extrema sa apreciere) şi negarea vieţii (extrema sa depreciere). Mania dionisiacă se opune maniei creştine; entuziasmul dionisiac unui entuziasm creştin; sfîşierea dionisiacă, crucificaţiei; resurecţia dionisiacă, resurecţiei creştine; transvaluarea dionisiacă, transubstanţializării

creştine. Căci există două feluri de suferinţă şi de suferinzi[8]" Soluţia lui Nietzsche se arată pe atît de radicală, pe cît este de categorică situaţia: replica în faţa devitalizării nu poate fi decît cea a revitalizării, ce implică o reevaluare a tuturor valorilor, avînd ca efect impunerea unei noi scări de valori. Acesta este de altfel şi ultimul cuvînt cu care Nietzsche îşi încheie rechizitoriul în *Antichristul*: „Socotim timpul după acest *dies nefastus* care a fost începutul acestei fatalităţi – după prima zi a creştinismului! *De ce nu, mai degrabă, după ultima zi? Din ziua de astăzi?* – Reevaluarea tuturor valorilor!... " (fr. 62)

Unul din motivele pentru care Nietzsche respinge creştinismul este şi acela că acesta a înfipt ideea păcatului ca un ghimpe dureros în chiar miezul conştiinţei omeneşti. O asemenea idee, crede autorul *Antichristului,* este de natură să degradeze demnitatea condiţiei umane, făcînd din om, „sănătos" prin natură, un „om bolnav" Orice fapt este real pentru om în funcţie de ecoul pe care îl provoacă proiectarea sa pe ecranul luminos al conştinţei, deci, altfel spus, ca fapt de conştiinţă. Creştinismul i-a conştientizat însă omului ideea unui păcat originar prin care a deformat, totodată, întrega sa istorie, pe care o interpretează numai ca tentativă zadarnică de a ispăşi acest păcat, dat ca un blestem şi o pedeapsă. Inculcînd în conştiinţa omului ideea unui păcat originar, creştinismul îl face pe om nu doar mai slab, dar, de fapt, adoptă o schemă de gîndire cauzală, în fond străină metalităţii teologice, pe care o aplică în explicarea mizeriei, suferinţelor şi durerilor omului ca efecte ale acestui presupus păcat originar. „Apariţia Dumnezeului creştin ca cea mai înaltă expresie a divinului, atinsă pînă acum, a adus pe lume şi cel mai adînc resentiment al vinovăţiei"[9] Cultivînd la om conştiinţa păcatului său originar, creştinismul produce cea mai radicală răsturnare a scării de valori în raport cu totaltatea valorilor promovate de lumea antică, păgînă. Soluţia propusă de Nietzsche este la fel de radicală

pe cît a fost răsturnarea produsă de triumful creştinismului: ateismul: „Admiţînd că am intrat treptat în mişcarea *inversă*, din declinul nestăvilit al credinţei în Dunezeul creştin s-ar putea deduce, cu o nu prea mică probabilitate, că acum ar exista de fapt un declin considerabil al conştiinţei umane a vinovăţiei omului; şi nu este exclusă nici perspectiva că victoria totală şi definitivă a ateismului ar putea elibera omenirea de acest simţământ al datoriilor avute faţă de începuturile ei, faţă de *causa prima*. Ateismul şi un fel de *a doua nevinovăţie* se împletesc"[10]. Ateismul are efectul invers celui obţinut de creştinism, eliberînd conştiinţa omului de ideea păcatului originar, redînd acesteia curăţenia sa originară. În primul rînd, perspectiva valorică superioară, de pe poziţia căreia poate fi anulat efectul demoralizator pentru om al ideii de păcat şi vinovăţie, poate fi obţinută prin situarea „dincolo de bine şi de rău" O asemenea suspendare, de fapt un vid valoric, anulează orice act de judecată. Omul în sine nu este un păcătos, mai degrabă este neutru axiologic, nici bun şi nici rău; inoculîndu-i ideea de păcat, creştinismul l-a aruncat pe om în cîmpul minat al problematizării specifice unei conştiinţe morale, obligîndu-l să se zbată indecis între polii opuşi ai binelui şi răului. În al doilea rînd, pentru a conduce la victorie campania sa împotriva creştinismului şi pentru a-şi împlini propriul său program de „reevaluare a tuturor valorilor", prin scoaterea lor în afara perimetrului mentalităţii creştine, Nietzsche îşi face un aliat din lumea antică păgînă al cărei simbol este identificat tot într-o figură de profet, cea a lui Dionysos. În opoziţie cu profetul Isus Christos, Dionysos se transformă într-un adevărat anti-profet; sau, poate mai apropiat de intenţiile lui Nietzsche, am putea spune că, în opoziţie cu adevăratul profet al reafirmării nestingherite a vieţii, Dionysos, Isus Christos este cel care apare, de fapt, ca un anti-profet care neagă viaţa din rădăcini. Desigur, se produce aici un interesant joc al perspectivelor istorice avute

în vedere: în lupta sa contra creştinismului, pentru a impune propriul său nou, Nietzsche se sprijină pe vechi, un trecut mult îndepărtat al istoriei omenirii, antichitatea greacă, valorificată dintr-o perspectivă unilaterală şi deformatoare, cea a fenomenului dionisiac, la rîndul său interpretat şi el într-o manieră foarte personală.

*

Un alt cap de acuzare adus de Nietzsche creştinismului este anti-naturalismul pe care acesta îl susţine. Vechea religie iudaică a intrat într-un moment dat al istoriei sale într-un proces de „denaturalizare a valorilor naturale" (fr.25), din care s-a născut creştinismul ca religie promotoare a unor valori prin excelenţă ne- sau chiar antinaturale. Conţinutul acestui proces este surprins de Nietzsche în esenţialitatea sa profundă: o religie ce se constituie ca o expresie a conştiinţei puterii, bucuriei, speranţei, izbînzii unui popor asupra duşmanilor săi şi asupra sa însuşi, ce se baza pe o raportare corectă faţă de realiatea înconjurătoare, se transformă în contrariul ei: „Dumnezeu cel îmbătrînit nu mai putea nimic din ceea ce odinioară mai putuse. Ar fi trebuit lăsat să plece. Ce s-a întîmplat de fapt? *S-a schimbat* conceptul său – s-a denaturalizat conceptul său: cu acest preţ a fost păstrat. Jahve, Dumnezeul dreptăţii – el deja *nu* se mai identifică cu Israel, *nu mai este* o expresie a sentimentului de sine naţional: ci numai un Dumnezeu condiţionat... Conceptul său a devenit un instrument în mîna agitatorilor preoţi care interpretează toată fericirea numai ca o răsplată, orice nefericire ca pedeapsă pentru nesupunerea faţă de Dunezeu, ca păcat; cea mai mincinoasă manieră de a interpreta o pretinsă „ordine universală morală" prin care, o dată pentru totdeauna, concepte naturale precum acelea de „cauză" şi „efect" sunt răsturnate. Dacă, mai întîi prin răsplată şi pedeapsă, lumea, cauzalitatea naturală este alungată din realitate, atunci este nevoie de o cauzalitate antinaturală: urmează, de acum înainte, întreg restul celor

nenaturale. Un Dumnezeu *care pretinde* – în locul unui Dumnezeu care dă ajutor, care oferă sfaturi, care în esenţă este cuvîntul pentru fericita inspiraţie a curajului şi a încrederii în sine... *Morala* nu mai este expresia vieţii şi a condiţiilor de dezvoltare ale unui popor, nici instinctul său de viaţă cel mai primitiv, ci ceva care a devenit abstract, ceva opus vieţii – morala ca deteriorare fundamentală a fanteziei, ca şi „piază rea" pentru toate lucrurile. *Ce* este morala iudaică şi *ce* cea creştină? Întîmplarea care şi-a pierdut nevinovăţia sa; nenorocul – murdărit de conceptul de „păcat"; „bunăstarea" ca pericol, ca „ispită"; indispoziţia fiziologică otrăvită de viermele conştiinţei..." (fr.25). Acest lung pasaj, citat din opera lui Nietzsche, clarifică pe deplin esenţa atitudinii pe care autorul *Antichristului* o ia faţă de creştinism.

Procedînd la o imensă „falsificare" a conceptului de Dumnezeu – continuă Nietzsche – creştinismul, ajuns în mîna preoţilor care îl supun la tot felul de denaturări, produce, în cele din urmă, o falsă morală. Rezultatul acestei falsificări, la care s-a dedat tagma preoţească, îl constituie Biblia, care, în conţinutul ei esenţial, nu este decît un act de „falsificare a istoriei" – „ei – notează Nietzsche, referindu-se le preoţi – au tradus în plan religios trecutul lor naţional propriu, ceea ce înseamnă că au făcut din el un mecanism stupid de mîntuire de păcatul împotriva lui Jahve şi pedeapsă pentru el, de pietate faţă de Jahve şi răsplată pentru ea. Noi am resimţi cu mult mai dureros acest act plin de ruşine al falsificării istoriei, dacă interpretarea istorică *bisericească* în vigoare de milenii nu ne-ar fi făcut aproape insensibili faţă de pretenţia corectitudinii *in historicis* " (fr.26). Apoi, tagma preoţească şi-a găsit în decursul istoriei un aliat pentru intenţiile sale în cea a filosofilor; pe fundamentele platonismului, cu credinţa sa în existenţa unor valori ideale, eterne, dincolo de spaţiu şi timp, absolute, asimilat deja de creştinism prin munca

spirituală a primelor secole de gîndire patristică, filosofii epocii moderne dînd *curs* aceleiaşi intenţii, au aşezat – apreciază Nietzsche – „minciuna" existenţei unei „ordini morale universale" ce statuează şi valori absolute. Peste acest eşafodaj intelectual, astfel constituit de eforturile conjugate ale preoţilor şi gînditorilor epocii moderne, tronează ca o supremă expresie a Absolutului conceptul teologico-filosofic de Dumnezeu. El reprezintă reperul existenţial Absolut, în funcţie de care se orientează întreaga procesualitate a realităţii, inclusiv omul cu toate faptele sale. „Ce înseamnă «ordine morală universală?» se întreabă Nietzsche, pentru a răspunde tot el: – „Că, odată pentru totdeauna, există o voinţă a lui Dumnezeu care hotărăşte ce face omul, ce poate să facă; că valoarea unui popor sau individ se măsoară după cum ascultă, mai mult sau mai puţin, de voinţa lui Dumnezeu; că în destinul unui popor sau al unui individ se arată ca fiind stăpînă voinţa lui Dumnezeu, adică drept una ce pedepseşte şi răsplăteşte conform gradului de supuşenie arătat" (fr.26). Critica nietzscheiană a creştinismului denunţă rolul nefast îndeplinit de Paul, Sfîntul Apostol Pavel pentru creştini, în actul acestei mistificări religioase a istoriei reale a poporului iudeu – „cu o obrăznicie specific rabinică, ce îl caracterizează în toate trăsăturile sale" (fr.41), el a deturnat datele realităţii de la adevăratul lor sens aşezînd în slujba noii credinţe, ca principal mijloc de a atrage masele largi populare de partea creştinismului, doctrina religiei şi filosofiei antice greceşti cu privire la nemurirea sufletului. Desigur, după ce a trecut-o prin filtrul unei imense falsificări. Şi rezultatul este următorul – „dacă Christos nu a înviat din morţi, atunci credinţa noastră este zadarnică. Şi dintr-o dată Evanghelia a devenit cea mai demnă de dispreţ dintre promisiunile de neîmplinit, *ruşinoasa* doctrină despre nemurirea personală... Pavel însuşi a predicat-o numai ca o *răsplată*!" (fr. 41). De fapt, în acest

caz, un concept central în ansamblul vechii religiozităţi păgîne, acela de jertfă, cunoaşte o revalorificare specifică în cadrul noii credinţe creştine. Dumnezeul creştin, în cea mai curată manieră păgînă, îşi jertfeşte propriul său fiu pentru a mîntui omenirea de păcat. Ideea jertfei mîntuitoare devine esenţială pentru creştinism, care în această lumină apare ca şi împlinirea eforturilor de salvare a individului, care animează filosofiile greceşti păgîne ale epocii elenistice, în special stoicismul şi epicureismul. Cu această idee dispare şi concepţia proprie religiei păgîne a unei prăpastii care îl desparte pe om de Dumnezeu. Ca reprezentant tipic pentru tagma preoţilor, Pavel nu este aducătorul „bunei vestiri", un evanghelist, ci un dysanghelist, aducătorul „relei vestiri" „Viaţa, exemplul, învăţătura, moartea, sensul şi dreptul întregii Evanghelii – nu mai există nimic în afară de ceea ce înţelegea în ura lui acest falsificator de bani – cum îl considera Nietzsche pe Sfîntul Apostol Pavel – de ceea ce îi putea fi lui de folos. *Nici* o realitate, *nici* un adevăr istoric!..." (fr.42). În concluzia consideraţiilor sale, întrucît Sfîntul Apostol Pavel este cel care a introdus în cadrul creştinismului ideea de păcat şi, din această perspectivă, a interpretat moartea lui Isus Christos pe cruce ca una menită să răscumpere păcatele omenirii, pentru Nietzsche adevăratul întemeietor al creştinismului nici nu poate fi considerat Isus Christos, ci este Sfîntul Pavel[11].

Identificarea unei formule care să asigure demnitatea omului ca om a constituit una din direcţiile în care s-au îndreptat constant străduniile culturii europene. După eşecul înregistrat de marile filosofii greceşti ale epocii clasice – Socrate, Platon, Aristotel – şi de cele ale epocii elenistice – mai cu seamă stoicismul – ca o continuare a acestor eforturi, creştinismul încearcă propria sa tentativă de a da un fundament în plan absolut demnităţii condiţiei omului

în lume. Încercarea sa eşuează, însă, fiind prea intim legată de un anumit context istoric concret, care este şi acela în care au evoluat şi filosofiile greceşti păgîne ale epocii elenistice, în primul rînd epicureismul şi stoicismul, dar în felul lor şi scepticismul sau, în alt plan, neoplatonismul, considerate toate drept nişte filosofii ale „mîntuirii", ale „salvării" În contextul istoric concret al epocii elenistice, astfel îmbibat de filosofiile amintite cu ideea de „mîntuire" şi de „salvare", a apărut şi creştinismul ca o religie tipică a „mîntuirii" şi a „salvării" Şi, dacă după o luptă şi lungă şi îndîrjită, creştinismul ca religie a mîntuirii a reuşit să triumfe asupra filosofiilor păgîne ale mîntuirii, faptul se explică prin împrejurarea că creştinismul a venit cu exemplul simplu şi convingător al dramei pur omeneşti a lui Iisus Christos, trimis ca prin jerfa morţii sale să înalţe omenirea la o viaţă eternă. Desigur că un asemenea mesaj şi-a găsit o cale mai directă către simţirea şi înţelegerea marilor mase populare de asupriţi din Imperiul Roman, decît complicatele speculaţii dialectice ale unui Proclus sau Damascius, reprezentanţi ai neoplatonismului vremii, ce au fost concurentul cel mai periculos al creştinismului. De fapt, creştinismul a căutat şi a găsit o formulă de întemeiere a dramei fenomenului uman, dar profund tributară unui context istoric concret, la fel ca şi rivalele sale, filosofiile greceşti păgîne ale „mînturii" De aici porneşte şi nemulţumirea lui Nietzsche faţă de creştinism: el caută o fundamentare pe deplin înrădăcinată în absolut a demnităţii de a fi om. În această tentativă a sa preferinţele lui nu merg către tipul de „om universal" făurit de creştinism din aliajul filosofiei greceşti, peste care au fost turnate idealurile noii credinţe, ci, mai degrabă, către tipul uman, de „erou" apărut în Renaştere. Este de văzut în acest sens condamnarea aspră, fără menajamente, a lui Luther şi a Reformei protestante, care au pus capăt avîntului umanist al Renaşterii printr-o restaurare religioasă: „Un călugăr

german, Luther, vine la Roma. Acest călugăr, cu trupul plin de toate instinctele răzbunării ale unui preot nefericit, s-a răzbunat la Roma contra Renaşterii... În loc de a înţelege cu cea mai adîncă recunoştinţă extraordinarul fenomen care s-a petrecut, învingerea creştinismului în chiar propriul său *sediu* – ura a înţeles din acest spectacol numai ce poate scoate ca hrană proprie" (fr.60). Iar pe filiera acestei preferinţe manifestate faţă de Renaştere, Nietzsche se întoarce înapoi în timp la tradiţiile originare ale umanismului antic păgîn, reinstituind, astfel, opoziţia dintre creştinism şi păgînism, pe care o tranşează clar în favoarea păgînismului. El va identifica, fără ocolişuri, în acesta din urmă, expresia cea mai realizată cultural a manifestărilor puterii de viaţă din om, pe cînd în cel dintîi va vedea doar o vehementă negare a vieţii.

Nietzsche este rezultatul îndepărtării progresive a umanismului de-a lungul istoriei sale de una din cele două surse de la care s-a adăpat: creştinismul. Dar cu aceasta umanismul s-a îndepărtat în certă măsură şi în mod inevitabil şi de cealaltă sursă a sa: antichitatea. Mai mult decît atît, în interpretarea lui Berdiaev, Nietzsche reprezintă o asemenea poziţie limită în evoluţia umanismului, încît acesta se întoarce împotriva lui însuşi. Şi în această aprecire făcută de Berdiaev intră în consideraţie, cu o mare pondere, critica nietzscheiană a creştinismului. Nietzsche este condamnat să se simtă admiratorul fervent al unei Renaşteri din care sunt scoase, desigur, în proporţii diferite, atît filonul antic, cît şi cel creştin, şi din care el reţine doar o exaltare a eroismului, cultul puterii, care pentru a se defini pe sine are nevoie permanent să-şi ridice în cale obstacole pe care apoi să le învingă spre a-şi dovedi superioritatea. Nietzsche – observă Berdiaev – este copilul umanismului timpurilor moderne şi victima lui.

În destinul lui Nietzsche, umanismul, se transformă în contrariul lui. Nietzsche simte că omul este „ruşine şi

umilinţă". El este setos să-l vadă că se înalţă; voinţa sa aspiră la supraom. Morala lui Nietzsche nu admite valoarea personalităţii omeneşti; ea rupe cu umanismul şi predică asprimea faţă de om în numele scopurilor supraumane, în numele viitorului şi al sublimităţii. „Supraomul – şi în aceasta tindem să-i dăm drepatate lui Berdiaev – înlocuieşte la Nietzsche pe Dumnezeul pierdut. El nu poate şi nu vrea să se menţină numai în uman. Cu individualismul supraumanal lui Nietzsche, imaginea omului dispare"[12]

*

Impresionează în biografia lui Nietzsche conştiinţa de sine tot mai acută pe care o dobîndeşte în ultima parte a vieţii, din care, desigur, nu putea lipsi, întocmai ca în cazul lui Hölderlin, nici conştiinţa clară a bolii de care suferă. Capitolul ultim, *De ce sunt un destin?*, din *Ecce Homo* (1888/89) începe cu o zguduitoare declaraţie ce mărturiseşte presimţirea de către Nietzsche a tragicului său destin – „Îmi cunosc soarta. Într-o zi de numele meu se va lega amintirea despre ceva neobişnuit, despre o criză cum n-a mai existat pe pămînt, despre cea mai profundă ciocnire a conştiinţelor, despre *o decizie împotriva* a tot ceea ce a fost crezut, cerut, sfinţit pînă acum. Eu nu sunt un om, sunt o dinamită."[13] Omul Nietzsche, chinuit de presimţirea prăbuşirii sale definitive, îşi va pune încă din 1886, în Prefaţa la ediţia a II-a din *Ştiinţa voioasă*, problema raportului dintre sănătate şi filosofie[14] Impresionează în cazul său distanţa, pe care o ia în mód deliberat, faţă de propriul destin împărtăşit ca un inexorabil fatum. „Încă mai aştept ca un medic filosof în sensul excepţional al cuvîntului – scrie Nietzsche în acelaşi loc – unul care să urmărească problema sănătăţii generale a poporului, a epocii, a rasei, a umanităţii – să aibă curajul de a împinge bănuiala mea la extrem, îndrăznind să susţină că în toate filosofările nici n-a fost vorba pînă acum despre «adevăr», ci despre altceva, să

spunem despre viitor, sănătate, creştere, putere, viaţă" Filosofia echivalează cu o manifestare a prea-plinului puterilor de viaţă sădite într-un om, este o dovadă de sănătate, prin care se asigură fundamentarea existenţială a actului de gîndire. Dar, tocmai în aceasta rezidă şi pericolul: prea plinul forţelor de viaţă înseamnă totodată o trăire la un grad maxim de intensitate a ideilor proprii, de fapt, o identificare între cele două planuri, al vieţii şi al filosofiei, care este de natură să împingă în cele din urmă, pe nesimţite, ca un fel de soluţie finală, în refugiul bolii. Şi acesta a fost şi cazul lui Nietzsche, ce ilustrează într-un mod tipic această formulă de gîndire. „Nu suntem – declară el – broaşte gînditoare, aparate de obiectivare şi de înregistrare cu mădularele puse la gheaţă – noi trebuie să naştem permanent ideile din durerea noastră, însoţindu-le părinteşte cu tot ceea ce avem în noi ca sînge, inimă, foc, bucurie, patimă, suferinţă, conştiinţă, soartă, fatalitate. A trăi înseamnă pentru noi a preschima permanent în lumină şi flacără tot ceea ce suntem, precum şi tot ceea ce ne atinge, nici *nu putem* altfel. Iar cu privire la boală, nu am fi aproape tentaţi să întrebăm dacă de fapt ne-am putea lipsi de ea?" Boala putea oferi în această situaţie un mijloc de acomodare, o sursă de supravieţuire, întrucît nebunia, resimţită ca un blestem divin, eliberează omul de cea mai grea dintre presiunile la care este supus în permanenţă, aceea a conştiinţei sale lucide. Ca formă a evaziunii din faţa contactului prea dur, insuportabil, cu caracterul nemaleabil al vieţii, ca şi pentru Hölderlin – pentru a invoca iarăşi cazul său – nebunia înseamnă şi la Nietzsche a fi scos dintre cei vii, dar rămînînd între ei, o formă de duplicitate ea însăşi, în sensul de absenţă în prezenţă sau prezenţă în absenţă. Boala incurabilă, ce anulează, de obicei, atît trecutul, ce rămîne doar simplă amintire şi nu un dat efectiv în trupul prezentului, cît şi viitorul, în lipsa oricărei perspective, înseamnă concentrarea exclusivă în prezent,

pînă la totala lui epuizare, ceea ce înseamnă amplificarea paroxistică a datului. Împrejurarea intensificării trăirii pînă aproape de ultima ei limită posibilă explică şi în situaţia lui Nietzsche vehemenţa, rară chiar şi la el, a expresiei, ca efect al unui asemenea grad înalt al trăirii şi ea caracterizează paginile *Antichristului*.

Antichristul, care datează din 1888 şi a văzut lumina tiparului numai după moartea celui care l-a scris, este ultima lucrare pe care Nietzsche a mai apucat s-o redacteze, înainte ca, la 3 ianuarie 1889, geniala sa minte să fi intrat cu totul şi definitiv sub puterea tenebrelor. „Văzut în contextul gîndirii nietzscheiene – notează Karl Löwith – *Antichristul* nu este un original „obiect de scandal" şi nici o redescoperire a creştinismului original. *Antichristul* este rezultatul unui travaliu critic care începe cu *Consideraţiile inactuale*"[15]. Dacă Nietzsche a pus mai multă tărie în acest ultim atac decît în *Consideraţii...* unul din motive este, desigur, şi acela că evoluţia în timp a gîndirii sale l-a dus la precizarea tot mai clară a poziţiilor propriei sale concepţii. Ea face parte dintr-un proiect mai vast de „reevaluare a tuturor valorilor" în care Nietzsche intenţiona să se angajeze, dar care, evident, nu a mai apucat să fie dus pînă la capăt. Grandiosul proiect urmărea să deschidă un proces, istoric vorbind, mult întîrziat, al valorilor fundamentale pe care se sprijină lumea modernă, valori pe care creştinismul le-a colorat inconfundabil cu spiritul ce-i este specific. Fără îndoială, apariţia creştinismului a frînt în două istoria omenirii, într-o eră pre-creştină şi una post-creştină, într-o formulă în care ruptura continuităţii, discontinitatea, se asociază cu continuitatea. În reevaluarea pe care Nietzsche o intenţionează, creştinismul este vizat, deci, în primă linie. Această împrejurare este de natură să clarifice într-o anumită măsură o anume ambiguitate de sensuri pe care îl comportă, de la început, titlul lucrării. Walter Kaufmann a observat referitor la cuvîntul german „der Antichrist", ce dă titlul

acestei ultime lucrări nietzscheiene, că îl desemnează pe Antichrist-ul din Apocalipsă, dar, în acelaşi timp, exprimă şi ideea de anti-creştin pur şi simplu. Întrucît înţelegerea tipului uman al profetului l-a preocupat pe Nietzsche în permanenţă, credem că acest dublu sens nu poate fi tranşat nici într-un fel şi nici în celălalt[16]

*

Care este impactul bolii omului Nietzsche asupra destinului operei filosofului din el? Desigur, mîna destinului ce a intervenit nemilos în existenţa omului, căruia i-a adus incurabila boală, nu a permis ca opera filosofului să prindă un contur definitiv. Ea a fost întreruptă în mod tragic, condamnată să rămînă ceva neisprăvit, un tors. Apoi, creşterea intensităţii trăirii, odată cu apropierea bolii, aduce cu sine şi o schimbare a caracteristicilor scrisului lui Nietzsche: acesta devine tot mai nervos, frazele sunt scurte, se prăvălesc una peste alta cu un zgomot parcă de stînci. Lapidaritatea de acum a celor mai multe fraze face ca ele să fie de o extremă concentrare a gîndirii, deosebit de dense în conţinut, nişte adevărate dinamite, cum avea să spună odată Nietzsche despre el însuşi. Desigur, această ultimă formă pe care o îmbracă evoluţia stilistică a autorului lui Zarathustra corespunde cu concepţia intimă a acestuia privind natura şi funcţiile limbajului. Ea se opune – cum observă într-un pătrunzător studiu Michel Haar – atît doctrinei nominaliste, ce vede în limbaj rezultatul unei simple convenţii, cît şi punctului de vedere susţinut în *Cratylos*-ul lui Platon, după care cuvintele ar deriva din natura lucrurilor; limbajul corespunde accidentelor interiorităţii subiective a omului, exprimă stările acesteia. „Exprimînd prin sonoritatea lor, tonalitatea lor şi ritmul lor mişcările psihismului, sau manifestînd prin mijlocirea cutărui sau cutărui cod cutare tip al voinţei de putere, cuvintele traduc nu anumite esenţe ale lucrurilor, ci esenţa subiectivităţii."[17] Caracteristicile limbajului din *Antichristul* lui Nietzsche

s-au mulat fidel pe evoluţia sa psihică de acum. N-au întîrziat să apară unii comentatori şi interpreţi care au identificat în aceste caracteristici un semn al maturităţii depline a scrisului lui Nietzsche, devenit acum un fel de stăpîn absolut peste resursele de expresie ale limbii germane, o adevărată performanţă a filosofului în mînuirea mijloacelor lingvistice aflate la dispoziţia sa[18]

După ce vor fi citit provocatoarele şi incendiatoarele pagini scrise de Nietzsche în *Antichristul*, unii dintre cititorii cărţii se vor putea întreba asupra rostului publicării ei, într-un asemenea moment de adîncă criză spirituală, deci, şi morală, ce carcaterizează actuala stare istorică? Ce impact poate avea asupra marelui public de cititori o critică de o asemenea virulenţă a creştinismului, a Bisericii şi a slujitorilor ei? Dimpotrivă, credem că tocmai într-un asemenea moment de criză spirituală, cînd Biserica trebuie să-şi asume rolul de una din cele mai importante forţe de regenerare morală ale societăţii româneşti, cartea lui Nietzsche, invitaţie la o meditaţie sinceră şi profundă, poate constitui şi temeiul pentru o atitudine socială responsabilă.

VASILE MUSCĂ

Note

[1] W. Widellband, *Die Geschicte der neuren Philosophie*, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1919, vol. II, p. 2.

[2] I. Kant, *Critica raţiunii pure*. Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969, p. 13.

[3] K. Löwith, *De Hegel à Nietzsche*, Paris, Gallimard, 1969, p. 338.

[4] Ibidem, p. 388.

[5] Fr. Nietzsche, *Ecce Homo*, Bucureşti, Ed.Centaurus S.R.L., 1991, p. 78; trad. de Liana Micescu.

[6] Fr. Nietzsche, *Anmurgul zeilor*; Cluj-Napoca, Ed. ETA, 1993, p. 68; trad. de Vasile Frăteanu şi Camelia Rus.

[7] Fr. Nietzsche, op. cit., p. 62.

[8] Gilles Deleuze, *Nietzsche et la philosophie*, Paris, Presses Universitaires de France, 1988, p. 18.

[9] Fr. Nietzsche, *Ştiinţa voioasă. Genealogia Moralei. Amurgul idolilor*, Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 370.

[10] Ibidem, p. 370.

[11] Gilles Deleuze, op. cit., p. 165.

[12] N. Berdiaev. *Un nou ev mediu*, Craiova. Ed. Omniscop, 1995, p. 38.

[13] Fr. Nietzsche, *Ecce Homo*, Ed. Centaurus S.R.L. Bucureşti, 1991, p. 72.

[14] Fr.Nietzsche *Ştiinţa voioasă. Genealogia moralei. Amurgul zeilor,* Bucureşti, Ed. Humanitas, 1995, p. 10, 12.

[15] K. Löwith, op. cit., p. 435.

[16] Walter Kaufmann, *The Portable Nietzsche*, Edited an Translated by Walter Kaufmann. Penguin Books. Harmondsworth, Middlesex, 1982, p. 565.

[17] Michel Haar, *Nietzsche et la maladie du langage*, Revue philosophique de la France et de l'étranger, nr. 4 oct.-dec., 1978, şi din acelaşi cap. VI – *La maladie native du language*, în vol. *Nietzsche et la métaphysique*, Paris, Gallimard, 1993.

[18] R.J. Holingdale, *Nietzsche: The Man and His Philosophy*, Lousiana State Universsity Press, Baton Rouge, 1965, p. 238.

„...în esență,
a existat
numai un creștin
și el
a murit
pe cruce."

Nietzsche

BIBLIOTECA
APOSTROF

ISBN 973-97426-1-0

Preț: 4000 lei
T.L.: 80 lei
Total: 4080 lei